

A CIGÁNY KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG NÉHÁNY ELEME

KÁLLAI ERNŐ

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Szakmai lektor: Papp Z. Attila

**TÁMOP-4.1.1.D-12/2/KONV-2012-0001
„Az Eszterházy Károly Főiskola
Roma Szakkollégiumának fejlesztése” c. pályázat**

**EGER
2015**

Tartalom

Előszó	5
I. A CIGÁNYOK NYELVI HAGYOMÁNYAI ÉS A CIGÁNY	
IRODALOM.....	7
A cigány nyelv.....	7
Mit nevezünk cigány irodalomnak?	10
A cigányok népi hagyományai az irodalom területén	11
Egy virág született a világra.....	12
Honnan lettek a cigányok?	12
A cigánypurdé.....	13
Hogyan teremtette az Isten az embert?	15
A cigányok arcszínének eredetmondája	15
Madarakból lettünk.....	18
A vasember	20
A kastély vendégei	29
Mióta van magasan az ég?	30
A pap és a tojások.....	31
Karácsonyi köszöntő	33
Újévi köszöntő.....	34
Ha ebből a vízből öntök tireátok – Húsvéti köszöntő.....	35
Rózsa és Milo	36
Hitler-ballada.....	37
A cigány csendőr balladája.....	38
A műköltészet	38
Néhány részlet ismert cigány írók és költők műveiből.....	39
Bari Károly: Hazánk.....	39
Bari Károly: Holtak arca fölé	40
Bari Károly: Hegedűk vijjogásából.....	40
Balogh Attila: Didajka.....	42
Choli Daróczi József: Óda	44
Choli Daróczi József: Elvitték a cigányokat	45
Holdosi József: Cigánymózes.....	46
Jónás Tamás: Anyu, utoljára	49
Jónás Tamás: Költői csendhaborítás.....	49
Kovács József Hontalan: Ötödik zsoltár	50
Nagy Gusztáv: Isten tenyerében.....	51
Orsós Jakab: Szürkület	51
Osztóján Béla: Mint a pelikánok (Bari Károlynak).....	53

Rostás-Farkas György: Szeressetek (Péli Tamás barátomnak) ...	54
Rostás-Farkas György: Származás.....	54
Szepesi József: Nyissatok ajtót emberek.....	55
Lakatos Menyhért: Füstös képek (regény, részlet).....	55
Szécsi Magda: Születés.....	61
Ismertebb roma költők és írók.....	68
II. A MAGYARORSZÁGI ROMA KÉPZŐMŰVÉSZET.....	71
Ismertebb roma képzőművészek.....	72
III. A CIGÁNYZENE ÉS A CIGÁNYOK ZENÉJE.....	75
A cigányzenészek és a cigányzene.....	75
„Mindez csak mámor, vagy legfeljebb álom”.....	76
A cigányok zenéje, azaz a népzene és előadók.....	81
A roma zenészek megjelenése más műfajokban.....	83
Egy kutatás eredményei a roma zenészek terveiről.....	83
Tagozódás: komolyzenét, cigányzenét és autentikus népzeneét	
játsszó csoportok.....	84
A cigányzenészek és a migráció.....	88
Beszélgetések cigányzenészekkel.....	90
1. „Az a víz, ami egyszer elfolyt, nem jön vissza...”.....	90
2. „Egy másik szintre kell most már lépni a gondolkodásban is”.....	100
Ismertebb cigányzenészek.....	107
Klasszikus zenészek.....	109
Jazz, pop, rock.....	109
IRODALOM.....	111

Előszó

Jelen kiadványunk az Egri Roma Szakkollégiumban kialakított képzési programok támogatására készült. Ebből kifolyólag, valamint az erősen behatároló terjedelmi korlátok miatt sem volt lehetőség arra, hogy valamiféle szintézisét adjuk közre a Magyarországon élő roma közösségek kulturális hagyományainak.

Vállalkozásunk jelenleg csak arra terjedhetett ki, hogy a legfontosabb, a témában való tájékozódást elősegítő területeket próbáljuk bemutatni. Így került kötetünkbe a cigány nyelvvel kapcsolatos és a különböző roma közösségek nyelvhasználati szokásairól szóló áttekintés és az ehhez szorosan kapcsolódó irodalmi hagyományok, a népköltészet és a műköltészet vonatkozásában. A következő részben a magyarországi cigány képzőművészet legfontosabb kérdéseit tekintjük át, majd végül a cigányzene és a cigányok népzenejének a kérdéskörét járjuk körül.

Mindegyik részhez irodalmi idézetek, interjúrészletek és a legfontosabb alkotókat bemutató rövid életrajzok csatlakoznak. Természetesen kivételként jelent ez alól a képzőművészetről szóló rész, hiszen műalkotások megjelenítésére ebben a kiadványban nincs lehetőségünk. Ezt a hiányt azonban pótolja – és nem csak a képzőművészet vonatkozásában – a Szakkollégium számára készült, „A cigány/roma kulturális örökség és továbbélése napjainkban. Digitális szemelvények a cigány kultúra tanulmányozásához” című kiadványunk, amely bőséges irodalmi forrással, képzőművészeti alkotással és zenei részlettel segíti a téma iránt érdeklődő hallgatókat.

A téma iránt érdeklődők és a felkészülő hallgatók számára egyrészt a bibliográfia jelenthet további kiindulópontot és segítséget, valamint szintén a Szakkollégium számára készült, más területeket bemutató kiadványok, dokumentumgyűjtemények használata.

I. A CIGÁNYOK NYELVI HAGYOMÁNYAI ÉS A CIGÁNY IRODALOM

A cigány nyelv

Az elmúlt évszázadok alatt, egészen az utóbbi évtizedekig, a különböző területeken vándorló és letelepedő roma közösségeknek nem alakult ki saját írásbeliségük, így a cigányok nyelvére, nyelvhasználati szokásai tekintetében a nyelvészeti kutatások leggyakrabban csak feltételezésekre hagyatkoznak.

A kutatás mai álláspontja szerint a cigány nyelv származása szerint az indoeurópai nyelvcsaládba tartozik, ott is a dard nyelvcsoporthoz nyelveivel mutat rokonságot. Közös tulajdonságuk, hogy például két nyelvtani nemet használnak, és az igék múlt idejét szintetikusán képezik. Az alapvető szókészlet tekintetében (testrészek, színek, cselekvéseket kifejező igék) nagy hasonlóság tapasztalható az indiai árja nyelvekkel, egyes iráni nyelvekkel, valamint felételezik a görög nyelv korai, meghatározó hatását is.

A megindult vándorlás hatására a nyelvfejlődés gyorsan különböző ágakra szakadt, ahol minden esetben meghatározó lett az adott társadalmi – nyelvi közeg hatása. A Balkán-félszigeten töltött hosszú idő például a görög nyelv hatását erősítette fel, egyesek szerint itt jelent meg például a határozott névelő is a cigány nyelvben, vagy a „rom” szó is itt kapta a „cigány férfi” jelentését. Az európai szétvándorlás további dialektusokat és további bizonytalanságokat hozott létre a kutatók között. A Németországba vándorolt és letelepedett cigányok neve s „Sinti” jelentése gyakorlatilag máig tisztázatlan, de a nyelvi eltérések jól megfigyelhetők a franciaországi cigányok „Manush” elnevezésében, vagy például a spanyolországi gitanók „Kalo” (fekete) nevében is. Ez utóbbi esetben soka vita van arról is, hogy az arab eredetű szavak az Afrikán keresztüli bevándorlás eredményeként kerültek a cigány nyelvbe, vagy egy kelet-európai (és nem Afrikai) bevándorlás után mór-spanyol közvetítéssel találtak helyet maguknak. A Kárpát-medencébe vándorló csoportokra pedig a szláv nyelvek gyakoroltak jelentős hatást. Mindezek következtében napjainkra nincs két olyan ország, ahol a cigányok ugyan azt a nyelvet beszélnék, de gyakran egy országon belül is jelentősen eltérő nyelvvél és nyelvhasználati szokásokkal találkozhatunk. Mindezek ellenére a tapasztalatok azt mutatják,

hogy a cigány nyelvet beszélők javarészt megértik egymást egy nyelvi interakcióban.

A magyarországi cigány közösségek is több hullámban érkeztek hazánkba. Ebből következőleg több nyelvi csoportot tudunk megkülönböztetni. Az első, 15. század környékén érkező csoport az elmúlt évszázadok során, a 19. század elejére nyelvileg erősen asszimilálódtak, őket nevezük magyarcigányoknak, vagy romungróknak. A későbbi évszázadokban folyamatosan érkező, de bevándorlás csúcsát jelentő 19. században megjelenő csoportot nevezük oláh-cigányoknak, akik érkezésük idején cigányul beszéltek. A hasonló időszakban érkező és románul beszélő harmadik csoport neve a beás. Az utóbbi két csoport napjainkra kétnyelvűvé vált, többségük pedig elvesztve anyanyelvét, kizárólag csak magyarul tud.

Az 1893. évi összeírás jól tükrözi a bevándorlás után kialakult, akkori nyelvi megoszlását is. Az adatok szerint ekkor a cigányok 38 százaléka volt magyar anyanyelvű, 30 százaléka cigányanyanyelvű, 24 százaléka román anyanyelvű. A többiek szlovák, szerb, német, rutén, horvát és egyéb más nyelvet beszéltek. A jelenlegi országterületre vetítve az adatokat azt tapasztalhatjuk, hogy közel 80 százalék magyarul beszélt már ekkor, ami azonban a belső vándorlás következtében még módosult az azt követő évtizedekben.

A bevándorlás tapasztalatait is felhasználva, a nyelvi felosztás mentén ennél egy részletesebb, a különböző csoportok között meglévő különbségeket is feltáró csoportosítást alkotott Erdős Kamill.¹ Az ő tipológiája alapján a következő csoportjai voltak megtalálhatóak a cigányoknak Magyarországon a 20. század elején:

I. Cigány nyelvű cigányok

1. kárpáti cigány nyelvet beszélők

- Nógrád megyei (más dialektust beszél, mint a következő két csoport)
- Budapest környéki (Páty, Csobánka, Pomáz stb.)
- közsőrús és ringlispiás cigányok (magukat „német”, illetve „vend” cigányoknak nevezik)

2. oláh- (vlax-) cigány nyelvet beszélők

Oláh-cigánytörzsek :

- Lovári: lókereskedők, lókupecsek
- Posot'ári (zsebtolvajok)

¹ Erdős Kamill *cigánytanulmányai*. Békéscsaba: Békés Megyei Tanács V.B. Cigányügyi Koordinációs Bizottsága, 1989.

- Kherári (alkalmi munkások; házzal bírók)
- Colári (szőnyegkereskedők)
- Kelderári: (kézművesek, üstfoltozók)
- Cerhári („sátorosok”)
- Másári („halászok”)
- Bugári („dögösök”)
- Curári („késesek”)
- Drizár („rablók”)
- Gurvár (fodozóvo) (tepsikészítő, edényfoltozó)

II. Nem cigány anyanyelvűek

1. magyar anyanyelvűek – volt kárpáti és oláh cigányok:

- zenészek („úri” réteg)
- vályogvetők, kosárfonók, alkalmi munkások stb. (szegény réteg)

2. román anyanyelvűek („beás”)

A) román cigányok (pl. Elek község) – nincsenek alcsoportjaik

B) teknővájó cigányok

- tiszaháti (főleg a Nyírségben)
- „füstös” (Füzesabony, Tiszafüred környéke stb.)
- dunás (Dunántúlon)

Ebből a részletesebb csoportosításból is jól láthatóak a különbségek. Kárpáti cigányoknak tekintik a középkorban, a legkorábban bevándorolt, és a későbbiekben többségében elmagyarosodott csoport maradványát, akik rendkívül kis számban, de még napjainkban is beszélnek ezt a sajátos nyelvjárást. Az oláh cigányok esetében a nemzeti felosztás gyakorlatilag a nyelvjárásokat is jelöli, bár közöttük kicsi különbség tapasztalható csak. A legelterjedtebb a lovári. A román anyanyelvűek esetében is megkülönböztethetünk három alcsoportot, úgymint a dél baranyai muncsánok, a bánáti dialektust beszélő argyenlánok, valamint a Tiszafüred környékén élő ticsányok.

A következő pontos adatokat 1971-ből ismerhetjük. Kemény István kutatásából² tudjuk, hogy a huszadik század második felére átalakult az anyanyelv szerint megoszlás a Magyarországon élő cigány csoportok között. Ebben az időszakban a cigányok 71 százaléka volt magyar, 21 százaléka cigány és több mint 7 százaléka román anyanyelvű. Megállapíthatjuk tehát, hogy az

² Kemény István – Janky Béla: A 2003. évi cigány felmérésről. Népesedési, nyelvhasználati és nemzetiségi adatok <http://beszelo.c3.hu/03/10/07kemeny.htm>

adott területen közel 80 év alatt a romák létszáma majdnem ötszörösére emelkedett (1971-ben 320 000 volt a cigányok száma, mint tudjuk), ezen belül az oláh cigányoké nyolcszorosára, a beásoké kilencszeresére emelkedett. Ez nyilvánvalóan belső átrendeződésre és további bevándorlásra utal.

1993-ra a nyelvi asszimiláció további erősödését figyelhetjük meg. Ekkor már csak 5 és fél százalék a beás anyanyelvűek és 4 és fél százalék a cigány anyanyelvűek aránya. Ők is azonban már kétnyelvűeknek tekinthetők ebben az időszakban, a többiek esetében azonban megállíthatatlan tűnik a nyelvi asszimiláció. A 2003-as kutatás mutatott némi visszarendeződést, azonban ennek okait nem ismerjük. Ekkor közel 8 százalék mondta magát cigány anyanyelvűnek, de a beások aránya ekkor is csökkenést mutat, alig több mint 4 százalék.

Elmondható, hogy a nyelvhasználat a cigány közösségek esetében, alapvetően a saját csoporthoz köthető kommunikációs tevékenységet jelenti. A kis nyelveket védő nemzetközi szabályok ellenére a társadalmi közeg nem teszi lehetővé a nyelv fejlődését, modernizációját is elősegítő mindennapi nyelvhasználatot. Mivel nincs tényleges lehetőség a különböző jogi eljárásokban (bár a jogszabályok lehetővé teszik) a cigány nyelv használatára, miként a hétköznapi ügyintézés során (orvos, üzlet, stb.) sem, a nyelvi asszimiláció megállíthatatlannak tűnik.

A nyelv helyzete, állapota, alapvetően meghatározza egy nép, népcsoport irodalmi hagyományait is.

Mit nevezünk cigány irodalomnak?

Ha nemzetépítési szempontokat, identitásőrzést veszünk figyelembe, akkor elsősorban a cigány nyelven íródott szépirodalmat kell cigány irodalomként definiálnunk. Az előzőekből azonban láthatjuk, hogy a Magyarországon élő közösségek több mint kétharmada már magyar anyanyelvű, egy részük pedig eleve román nyelven beszélt betelepüléskor. Ebből következőleg nehezen tartható az az álláspont, amely szerint csak az anyanyelven íródott szövegeket kell egy adott népcsoport irodalmának tekintenünk.

Külön kategóriát képviselnek a nem cigány szerzők által írt, de cigányokról szóló irodalmi alkotások. Ezeknél a műveknél elsősorban a többségi társadalom cigányokról alkotott képéről szerezhetünk benyomásokat. Az első ilyen alkotások a 19. századtól készültek, alapvetően a romantika által áthatatott szemléletben. A legfőbb bemutatott típus a cigányzenész, a mindenki által ismert figura, a nemesi, később dzsentri életmód nélkülözhetetlen szereplője. Történelmi allegóriaként a korszak egyik legismertebb alkotása

Arany János: A nagyidai cigányok című műve, amely az egész magyar társadalomnak próbál tükröt tartani, de egyben meglehetősen kemény általánosítást fogalmaz meg magukról a romákról is. Ehhez a vonulathoz tartozik a már közhelyszerűen ismert Vörösmarty vers, A vén cigány is.

Inkább a romantikusabb megközelítést képviseli Jókai Mór: A cigánybáró című regénye, amelyben egyfajta egzotikus, a társadalmi kötöttségektől mentes, azokkal nem törődő népként jellemzi a romákat. Ide sorolható a Gárdonyi Egri csillagok című művében, Sárközi megrajzolt alakja is.

Más megközelítésben tehát a cigány irodalom alá sorolható mindazon írásmű, amely témája a romákkal kapcsolatos. Azonban ez is nehezen tartható álláspont, mivel ebben az esetben Victor Hugótól Gorkijon keresztül egészen Tömörkény Istvánig számtalan mű idesorolható lenne a világirodalomból. Így leginkább az az álláspont tűnik elfoghatónak, amely szerint akkor tekinthetünk egy irodalmi alkotást a cigány irodalom részének, ha az alkotója roma identitással rendelkezik és a mű témája is elsősorban a cigány közösségekkel kapcsolatos.

A cigányok népi hagyományai az irodalom területén

Mint minden népcsoport esetében a közismert és kanonizált szépirodalom megjelenését kisebb-nagyobb mértékben megelőzi a népi hagyományokból megőrzött irodalmi alkotások, a népköltészet és más műfajok megjelenése. A roma közösségek esetében az évszázadokon keresztül tartó, saját írásbeliség hiánya az orális kultúra gazdaságát segítette elő. Magyarországon a 18. században megkezdődő érdeklődés után a 19. századtól indul meg ennek a közösségi kultúrának a tudományos igényű leírása, majd a 20. századtól a megőrzési céllal elindult, szisztematikus gyűjtőmunka.

A népköltészet jellemző műfajaiként elsősorban a mítoszokat, meséket és népdalokat tekintik, más megközelítésben ennél bővebb felosztás során külön szokták említeni a népmeséket, a mondákat, a népdalokat, szólásokat, köszöntőket, tréfákat is.

A népdalok, amely csoport önmagában is több részre bontható, az egyik legjelentősebb műfajaként van jelen a cigány népköltészetben. Megtalálhatóak köztük a táncdalok és szerelmi dalok mellett nem csak a bordalok is, hanem a szegénységről szóló kesergők, valamint a siratóénekek is.³

A mítoszok alapvetően eredetmítoszokat jelentenek. Fontos ez olyan nép esetében, amelynek nincs hivatalos történetírása, és a csak a környező társa-

³ Részletesebben a zeni résznél kifejtve.

dalmak megfigyelése alapján konstruálták meg múltuk hagyományait. Így komoly szerepet töltenek be a közösség kollektív önmeghatározásában. Néhány részlet a legismertebbekből:

Egy virág született a világra

(beás eredetmese Orsós Erzsébet gyűjtése alapján)

Amikor a Jóisten megteremtette a földet, és az eget, a napot, a holdat, meg a csillagokat, a szelet, és a vizeket, sokáig járt, kelt, gyönyörködött a világában egyedül. Egy éjjel aztán kinyílt egy virág. A Jóisten érezte az illatát, csodálta a szépségét, és hogy ne legyen egyedül, másik virágot teremtett mellé. Kíváncsi volt a két virág, mi van a hegyen túl, mi van a vízen túl? Kérték a jóistent, adjon nekik lábat, kezet, hogy körülnézhessenek a teremtett világban. Az Isten pedig adott nekik.

A két virág boldog volt, járták a világot, gyönyörködtek benne, és egymásban.

Ebből a két szép virágból származik a cigányság, és azóta is járják, csak járják a világot.

Eredetmesék Hargitai Ildikó átigazításában

Forrás: <http://www.irodalmijelen.hu/05242013-1008/cigany-eredetmesek>

Honnan lettek a cigányok?

Az Úristen bekopogott egyszer a szegény asszony ajtaján, hogy megáldja a gyermekeit. Hanem a szegény asszony nagyon szégyellette, hogy olyan sok gyermeke van, nem akarta megmutatni az Úristennek őket, bedugdosta egyenkint a kemencébe, ahány csak befért. Bejött az Úristen, szépen megáldotta a kívül maradt gyermekeket, aztán hazament. Ezekből lettek a fehér emberek, a gazdag emberek. A többi rajkó megfeketedett a kemencében, azok lettek a cigányok, azok sose gazdagodtak meg, le se telepedtek, a világot járják minduntalan.

Eredetmesék Hargitai Ildikó átigazításában

Forrás: <http://www.irodalmijelen.hu/05242013-1008/cigany-eredetmesek>

A cigánypurdÉ

Egyszer, volt, hol nem volt, túl az óperencián, de az üveghegyeken innen, élt egy cigányleány. Egyetlen gyermeke volt a szüleinek, vigyázták is, féltették is mindentől. Olyan szép volt az a leány tizenhárom éves korára, hogy a napra lehetett nézni, de rá nem. Szeme, mint a januári éjszaka, olyan fekete. Derekáig érő haja, mint a selymes Tisza vize nyári alkonyon. Bőre aranybarna, akár a tavalyi méz. Mondta is neki az apja: Bizony lányom, ha te a vajda fiának a felesége nem leszel, meg se ismerlek többet, s a kutyáknak dobom az örökséged! Igen ám, de a vajda fia nem tetszett a cigánylánynak. Se muzsikálni, se hazudozni nem tudott valami jól. Unalmas volt egy órácskát is vele tölteni. Hanem arra járt azon a tavaszon egy villogós szemű, fűrgé ujjú, szemtelen muzsikuslegény. Minden éjjel más padláson aludt, kiitta nyersen a tojást, és akkorákat hazudott, hogy az ég is belerengett, meg a szép cigányleány szíve is. Meg se kérdezte az apját, eszébe se jutott az öröksége, csak azt tudta, hogy ez a legény lesz az élete párja, senki más. Meg is szöktek egy holdas éjszakán. Igen ám, de a szegény muzsikusnak, amellet, hogy csillogó nagy szeme volt, karcsú dereka, és akkorákat tudott lódítani, mint ide a Tisza, nem volt egyebe a árva hegedúnél, meg az apjától rámaradt ócska, rongyos tarisznyánál. Ezek mellett még két tulajdonságot örökölt rég elfeledett szüleitől. Az egyik, hogy amint ránézett a szeretőjére, annak már kerekedett is a hasa, s addig meg se állt, amíg egy szép ki purdÉ ki nem pottyant a lába közül. A másik, hogy akármennyit muzsikált, akármennyit keresett, mire hazaért, mind elköltötte, arra se emlékezett, hogy mi a csudára.

Na, hát éltek, éldegéltek, egyebük se volt, mint a sok apró, szépszemű fekete hajú cigánygyerek. Azok aztán csaptak akkora ricsajt, hogy szegény szüleik egymás szavát se hallották tőle. Mert örökké éhesek voltak, s a kis fenekük meg kivillogott a rongyos gatyájukból. A gyönyörű cigányleány szépsége bizony hamar megkopott a sok szülésben, sok vándorlásban, sok szűkölködésekben, a szépszemű muzsikus meg otthagya őket, mert nála is szebb leányra akadt. No, nem sok ideje maradt szomorkodásra az asszonynak, az út szélén nem lakhatott ennyi rajkóval, bevették hát magukat az erdő szélén egy üres kalyibába. A cigányasszony szépen kitakarított, a kis purdÉk rőzséért szaladtak, nyulat fogtak, s kicsivel máris szebbnek látták az életet. Az volt csak a baj, hogy hamar elmúlt a nyár, hideg tél köszöntött rájuk, úgy lesóványodtak, hogy a bordája mindnek kilátszott. Csak a legkisebb pudÉ volt most is piros arcú, s gömbölyű, mint egy frissen sült cipó. Senki se tudta, hogy csinálja? Kérdezte az anyja, de a gyerek csak a vállát rángatta. Talán még ő maga se tudta. Egy nap aztán rabló ütött rajtuk. Benyitotta az ajtót, nagyot kiáltott. Elég bolond rabló lehetett, hiszen egy lyukas garas nem sok, annyi se volt a

háznál. Hanem a kisfiú igen megrémült, összeszorította a szemét, s mire fel-
nézett, csak három nagy, erős botot látott, azok meg egymagukban ütötték,
kalapálták a rablót, hogy az messze szaladt ijedtében. Na, akkor aztán nekiül-
tek mindannyian a tanakodásnak, s erre már csak megvallotta a kicsi fiú,
hogy ő bizony az apja öreg tarisznyáján alszik, a kemence sutban, s amikor
nagyon éhes, azt gondolja magában, hogy bárcsak volna még benne egy száraz
kalácsvég, s aztán akárhányszor belenyúl, mindig meg is találja. Így volt most
is. Ijedtében, amikor a rablót meglátta, azt kívánta, bárcsak botok kergetnék
el, hogy sose jönné vissza! Na, azt mondja az anyja:

– Édes kisfiam! Nem tudnál nekünk is valamit kívánni?

A kisgyerek egyet se várt, kívánt egy ökröt, nyárson megsütve. Supp!
Ahogy ezt kigondolta, ott termett a szoba közepén egy tűzrakás, nyárson egy
szép, kövér ökör forgott rajta, hogy alig is fértek el mellette a kicsike kunyhó-
ban. Na, azzal aztán elélték egy darabig, de mondanom sem kell, nem éhezett
azután senki náluk, s attól kezdve nyugodtan aludtak. Csak az asszony sóhaj-
tozott éjszakánként, hogy a kicsi gyerek nem tudott aludni tőle. Meg is kér-
dezte az anyját egy éjjel, hogy mi az ördög baja van, hogy akkorákat sóhajt?
Azt mondja az anyja:

– Jaj kicsi fiam, nincs nekem más bajom, csak apád ne hiányozna annyira!

Nem szólt a kisgyerek erre egy szót se, nyakába kötötte a tarisznyát, s neki
az útnak! Nem kellett sokat kajtatni az apja után! A harmadik falu határában
hegedült egy lakodalmon. Bekiált a kisfiú a kocsmába: Apám! Ne feledje a
kisebbik fiát!

Kinéz az apja, azt mondja:

– Nincs nekem fiam!

– Nincs e? S hát felesége?

– Az nem is volt soha!

– Na ha ez nem igaz, táncoljon hazáig! De ne jókedvében! – mondta a kis-
fiú, mire a tarisznyából előpattant a három bot, neki a cigány hátának, lába
szárának, s hazáig úgy megtáncoltatták, hogy még énekelt is hozzá. Már
amúgy jajgatva. Otthon aztán jóllakatták, s nem is ment el többé, csak ha
nagyon hegedülhetnékje támadt, de reggelre akkor is mindig hazatért. Szület-
hettek aztán a purdék, ahányan akartak, soha többet nem maradt éhen egyik
se.

Eredetmesék Hargitai Ildikó átigazításában

Forrás: <http://www.irodalmijelen.hu/05242013-1008/cigany-eredetmesek>

Hogyan teremtette az Isten az embert?

Amikor az Isten megteremtette a világot, gondolta, embert is teremt hozzá, hogy ne legyen olyan magányos. Meg is dagasztott egy nagy adag kenyértésztát, megcsinálta az első embert, berakta a kemencébe sülni. Igen ám, de olyan kíváncsi volt, hogy milyen lett az első ember, hogy túl korán kivette a kemencéből. Fehér is maradt, mint a hó. Útjára eresztette a fehér embert, aztán nekilátott sütni egy másikat. Volt még tészta is bőségesen. Jól megrakta a kemencét, nagy parazsat csinált, hát olyan szép barnára sült a következő ember, éppen amilyenre szeretett volna.

Ez lett a cigány.

Na, nekiálltak mulatni, mert az az ember igen mulató, nótás, táncos kedvű volt, de az isten előbb berakta sülni a maradék tésztát, mivel nem volt szíve kidobni. Csakhogy a nagy mulatásban megfélekezett róla. Oda is égett az utolsó teremtmény! Tiszta fekete lett. De őt sem bánta az Isten. Megáldotta, útjára eresztette őt is. Csak a cigányt marasztotta ott, vele akart mulatni minden holdas éjjelen.

Eredetmesék Hargitai Ildikó átigazításában

Forrás: <http://www.irodalmijelen.hu/05242013-1008/cigany-eredetmesek>

A cigányok arcszínének eredetmondája

Egy cigány, aki muzsikálni járt, egy éjszaka kicsit pityókásan jött hazafelé a lakodalomból. A zsebei tele voltak kalácsmaradványokkal, amit az asztalokról szedett le, hogy majd hazaviszi a gyerekeinek és a feleségének, de volt nála egy üveg borocska is. Ahogy ment keresztül az erdőn, beleesett egy mély verembe. Megütötte magát nagyon, óbégatott, jajveszékelt, ahogy csak a torokán kifért: jaj, jaj, jaj, jaj! Amikor a jajgatást meghallotta a farkas, elindult rögtön a verem felé, hogy fölfalja a csapdába esett áldozatot, mert éhes volt rettenetesen.

- Hé, ki van ott lenn a veremben?
- Én vagyok az, a muzsikus cigány!
- Azt mondod, tudsz muzsikálni?
- Tudok.
- No, húzd el akkor a nótámat!

Fogta a cigány a hegedűjét, elkezdett rajta játszani, a farkas meg táncra perdült, de úgy, hogy nem tudta abbahagyni.

– Jaj, elég volt már! Ne muzsikálj tovább! – rimánkodott a cigánynak. – Engedd, hogy megszusszanjak egy kicsit!

– Ha leugrasz ide mellém és fölemelsz, hogy kijuthassak ebből a veremből, akkor nem húzom tovább!

Nem volt mit tennie a farkasnak, beugrott a verembe, de ott tovább kellett táncolnia, mert a cigány mégsem hagyta abba a muzsikálást, félt, hogy neki támad a farkas, ha megáll. Abban az erdőben lakott az ördög is. Az ördög is meghallotta a nagy lármát, s elindult arrafelé, hogy megnézzze, mi van ott. Amikor odaért, látja, hogy egy mély gödörben muzsikál egy cigány, egy farkas meg olyan gyorsan táncol, hogy majd az eszét veszti. Elkezdett hangosan kacagni.

– Hát mit csináltok? – kérdezte tőlük.

– Én muzsikálok! – mondta a cigány.

– Én meg táncolok! – lihegte a farkas.

– Miért abban a szűk veremben táncoltok? Miért nem jöttök ki?

– Azért, mert nem tudunk! – felelte a cigány. – De a te nótádat is el tudom húzni, ha akarod.

– Húzzad, ha tudod!

Elkezdte a cigány az ördög nótáját muzsikálni, az ördögnek meg – akár akart, akár nem – táncolnia kellett. Nem álltak meg a lábai egy pillanatra sem.

– Elég volt már barátom! Elég volt már barátom!

– Csak akkor hagyom abba, ha kiveszel minket ebből a veremből!

– Mondjad, mit kell csinálnom!

– Ereszd le a farkadat, mi meg belekapaszzkodunk és kihúzod!

Nem tehetett mást az ördög, mert a cigány muzsikált, nem tudott megállni. Leengedte a farkát, a cigány meg kimászott rajta. Ezután ugyanúgy kimászott a farkas is.

– A szolgálám lesztek mindketten! – mondta a cigány az ördögnek és a farkasnak. – Ezentúl engem szolgáltok! De ha nem akartok engedelmeskedni, előveszem a hegedűt, és megint megtáncoltatlak benneteket!

– Jaj csak azt ne! Mindent megteszünk, csak ne muzsikálj!

– No a kunyhómig azért még kísérjete el táncolva!

Így is volt. A cigány muzsikaszóval vezette a kalyibája felé a táncoló ördögöt és farkast. Ahogy az erdőből kiértek, a cigány megpillantott az erdő szélén egy kiszáradt fát.

– No te ördög, vedd ezt a fát a hátadra és hozdad, mert úgy sincs otthon rőzsenk, nem tudunk tüzet gyújtani!

Az ördög engedelmesen vállára vette a fát és vitte. Ahogy közeledtek a kunyhócskához és a cigány gyerekei meghallották a lármát, nagyon megijedtek. Hát, még amikor meglátták az ördögöt meg a farkast! Rémületükben reszketve bújtak be az ágy alá mindannyian.

– Ne féljetek gyerekeim! Ne félj feleségem! Ezek az állatok az én szolgálaim, nem bántanak titeket!

Odaszólt az ördögnek:

– No hasogasd ezt a fát darabokra, hadd gyújtsak tüzet, mert hideg van! Te meg farkas, hord majd be a hasábokat ide a kunyhóba, és rakd szépen sorba. Ahogy mondom, mostantól fogva ti az én szolgálaim!

Amikor készen voltak a munkával, így szólt hozzájuk:

– Most elmehettek, de azonnal itt legyetek nálam, ha hívlak benneteket!

Azt mondja az ördög:

– Húzzál ki a farkamból egy szőrszálát!

Azt mondja a farkas:

– Húzzál ki az én farkamból is egy szőrszálát! Gyűjtsd meg, ha hívni akarsz bennünket, s mire a láng ellobban, itt termünk.

– No így legyen!

Kihúzta a farkukból a szőrszálakat, beletette a zsebébe, azok meg elmentek. De alighogy eltűntek, a cigánynak eszébe jutott valami. Elővette a szőrszálát, amit az ördög farkából húzott ki és meggyújtotta, visszarendelte az ördögöt.

– Eredj, te ördög, hozzál nekem két tehenet! Hozzál még három zsák lisztet, egy disznót és két birkát is!

Az ördög egykettőre meghozott mindent, amit parancsoltak neki. Így lett egy kis vagyonszáma a cigánynak, így lett egy kis gazdagsága. Egyszer, ahogy morfondírozott magában, azt mondja a felesége: – Nagy bolond vagy te cigány! Miért nem kértél az ördögtől aranyat, pénzt, ezüstöt?

– Milyen igazat beszélsz feleségem! Éppen ezen gondolkoztam én is!

Azzal fogta és meggyújtotta az ördög farkából kihúzott szőrszálát. Az ördög abban a pillanatban ott termett.

– Mit parancsolsz, gazdám?

– Azt parancsolom, hogy vigyél el minket a pokolba, és amennyi aranyatok és ezüstötök van, azt mind adjátok nekem! A gyerekeimmal és a feleségem-

mel megyek majd, s vinni fogunk jó nagy tarisznyákat, hogy minden kincset el tudjunk hozni tőletek.

– Ha akarod, elvihetlek! – mondta az ördög.

Közben azt gondolta magában:

– No, jöjjenek csak! Ha majd meglátják majd ott lent azt a rengeteg ördögöt, a félelemtől meghasad a szívük!

Mielőtt elindultak volna, a cigány azt mondta a gyerekeinek:

– Gyerekeim, ne féljeteK semmitől, amíg itt van az apátok! Ha én elkezdek muzsikálni, az ördögök táncolni fognak mindnyájan!

Amikor leértek a pokolba, látták, hogy mindenütt hatalmas lángok égnek, és az ördögök állandóan rakják a tüzet a nagy üstök alá, amelyekben forró szurokban főzik a bűnös lelkeket. Kibírhatatlan bűz volt és füst! Olyan nagy füst volt, hogy a cigányok nem láttak semmit, s nem vették észre azt sem, hogy a füsttől valamennyien barnák lettek. A füst elkezdte őket fojtogatni. Ettől úgy megrémültek, hogy eldobálták a tarisznyákat és kimenekültek a pokolból. Azóta olyan „füstös képűek” a cigányok.

Maradjatok Istennel.

Adatközlő: Varga György, 66 éves, Nagyvárad, Románia (1982)

Bari Károly gyűjtése

Forrás:

http://meselabankierdo.blog.hu/2010/03/31/a_ciganyok_arcszinenek eredetmondaja_cigany_nepmese

Madarakból lettünk

Azzá, amik vagyunk – cigányok. Mindőnknek szárnya volt, már az akkori-aknak, és nem bűtival meg csórelással kerestük meg a betevő falatot, csak szálltunk, mint a többi madár, s azt ettük, amit a többi. Ősszel, amikor már shudripe hi odjári – vagyishogy odakinn hideg kezd lenni, akkor mink is szépen szárnyra kaptunk, a többi madarakkal és repültünk messze Afrikának. Itt meguntuk, szálltunk oda, ott meguntuk, odább szálltunk, szóval így.

No, az se volt azért aranyélet, mert a kalickás madárnak annyival jobb is, hogy a bolond gádzsó, aki tartsa, becézgeti – csiriklőli, verebóri – és beszórja neki a szemet minden nap. De a szabad madár bizony maga teremti ki a magáét, ha a föld alól is. De hát szabad.

Elég az hozzá, mikor már sok-sok napja repültünk nagy száraz vidék felett, étlen-szomjan, no, egyik este, vagy jobban mondva, szürkületkor, mert akkor még látni lehet, látjuk ám, hogy kövér mezők maradnak el alattunk. Hát

a vajda, mármint a madárvajda leszálljt int a szárnyával, le is szálltunk és elkezdjük csipegetni föl a szép búzaszemeket.

Addig-addig, hogy nagyon teletaláltuk ennei magunkat a soknapos bokhalipe után, úgyhogy nem is bírtunk aznap este már továbbrepülni. Ott is maradtunk másik nap reggelig, és akkor megintcsak ettünk, mivelhogy megint csak éhesek voltunk. Aztán megint nem bírtunk szárnyra kapni, és jött a dél és jött az este és minket még mindig ott talált.

És közben egyre híztunk, zsírosodtunk. Most már, ha nagyon akartunk volna, se bírtunk volna felrepülni. Es aztán meg is szoktuk ezt a nagy jómódunkat, hogy nem kell szállni se ide, se oda, helyibe talál az ember, vagyishát a madár mindent. Lassan már nemhogy szállni nem tudtunk, de még ugorni se, csak lépni lassan, komótosan.

Aztán eljött az ősz, s a kövér mező fonnyadozni kezdett, nem termett többet, ami meg a földön volt szem, azt meg a patkányok meg a pockok is segítettek fölszedni. Mit volt mit tenni, mi magunk is hozzáláttunk a betakarítás-hoz, ahogy a mezei állatoktól láttuk. Gödröket kapartunk, kibéleltük, behordtuk, amink még volt, aztán befedtük. Utoljára gallyakból meg szalmából elkezdtünk magunknak putrikat rakni, hogy legyen mibe kiteleljünk.

Munka közben apródonként megvastagodott a lábunk, elfásult a szárnyunk és kar lett belőle. Vége lett a szép világnak, repülésnek egyik világból másik világba.

De hát mink oláh cigányok – így végezte a puro rom – madarak vagyunk még most is. Ha völgybe vertünk sátrat, fel a hegyre kíváncozunk, s ha fönn állunk leghegyin a hegynek, le a völgybe szállnánk. Csak ám nekünk lábon kell jutni odáig.

Azért nem is élünk mink tunyán, kuporgatósan, mert mink egy szép napon madárnak visszaváltozunk.

Bartos Tibor gyűjtése

Forrás: Sosem volt cigányország. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1958.

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/kortanc_sorozat/magyarorszag_i_ciganyok/pages/017_irodalom.htm

A mesék hasonlóan fontos szerepet töltenek be egy közösség múltjának megőrzésében. Ilyenkor minden esetben nagy jelentősége van magának a mesélőnek a személyiségének, előadásmódjának is. A mesélési alkalmak általában valamilyen konkrét alkalomhoz, ünnephez vagy más eseményhez kötődtek, és nagy szerepe volt benne a közösség aktív bevonásának is. A szokványos mesealakokon kívül gyakran megjelennek a cigány mesékben a

keresztény hitvilág alakjai is, de a kategorizálás tekintetében alapvetően alkalmazkodik más mesetipológiákhoz.⁴

A kutatások szerint a 19. század második felében Fialowski, Wlislóczki és Hermann tartoztak az első cigány meséket gyűjtők és közreadók közé, majd az 1960 évektől kezdenek ezek gyűjtésével komolyabban foglalkozni.⁵

Kovalcsik Katalin leírásából tudjuk, hogy mennyire fontos volt egy mesélési alkalommal a hallgatók aktív részvétele, a valóság és a transzcendentális elkülönítése is.⁶

A vasember

Hej, legények, volt, hol nem volt! Ha ez a szent este nem jött volna, ezt a szép mesét én nem mondhatnám el nektek! Valamikor, semmikor, ha a férfinember megfelelt a sorozáson, s kitöltötte a maga katonaidejét, tisztességesen megfizették érte és hazaengedték rendben. Bizony, akkoriban gyalog kellett nekivágni az útnak, mert járgányok még nem szaladgáltak a világban!

Volt egy szegény cigány katona.

Amikor kiadták neki az obsitot, maga elé vette ő is a messzeséget, s tapodni kezdte a port hazafelé. Ment, ment, mendegélt, már alkonyatra fordult az ég, egyszer csak azt vette észre, hogy egy ösvény tér le a nagy útról a dombok közé.

Így szólt magában:

– Ó, Istenem, ennek az ösvénynek olyan helyre kell vezetnie, ahol laknak!

Követem ezeket a nyomokat, hátha szerencsével járok!

Elindult az árva cigány katona, s nemsokára meg is pillantott egy házacs-kát, ám hirtelen valami nagyon rossz érzése támadt és önkéntelenül hátrakapta a fejét. Akkor látta, hogy eltűnt mögüle a szárazföld, hatalmas víz hullámozott mindenütt, s egészen a sarkáig értek a tajtékos habok. Ha akart, ha nem, tovább kellett haladnia, merthogy előtte megmaradt az utacska, mintha szándékosan így akarta volna valaki.

⁴ Görög Veronika: A megvetés természetrajza. A cigány alakja az európai népi gondolkodásban. (Adalékok az etnikai sztereotípiák tanulmányozásához). In: Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében. Cigány néprajzi tanulmányok 1. Bódi Zsuzsanna közreműködésével szerk.: Barna Gábor. Salgótarján, 1993.

⁵ Biró Boglárka: Bevezetés a cigányság néprajzába, in.: Ismeretek a Romológia alapképzési szakhoz, szerk.: Forray R. Katalin; Bölcsész Konzorcium, HEFOP Iroda, Bp. 2006. 62. p.

⁶ Kovalcsik Katalin: „Ami a dalban van, az a cigány beszéd”, in: Romológia – Ciganológia; szerk.: Forray R. Katalin, Dialóg Campus, Budapest – Pécs, 2000. 129-137. pp.

Megszeppent egy kicsit és fölfohászzkodott:

– Legyen rajtam a jószág! Most már mindegy, akármi vár is reám, beme-
gyek!

A házikóban egy vénasszony lakott. Bekopogott hozzá és illendőképpen
köszöntötte:

– Az Istennel talállok, drága öreganyám!

– A drága Isten hozott téged, fiam! – fogadta a vénség. – Ha nem azt mon-
dta volna nekem, hogy öreganyám, lenyeltelek volna!

– Aj, nem vagy te olyan! – csitította a katona. – Meg hát jó szándékkal lép-
tem a hajlékomba, eltévedt utasember vagyok!

A vénasszony akkor azt mondta:

– Látom, fáradt és éhes vagy! Egyél, igyál, amennyi jólesik, azután feküdj
le, már megcsináltam neked az alvóhelyet!

Reggelre ébredve a cigány katona fölkel, megmosakodott szépen, majd
kiállt a küszöb elé és kémlelni kezdte a tájékat. Nézdegélt szerte-széjjel, de
körös-körül csak a tenger volt, út nem vezetett kifelé.

Megszólalt mögötte a vénasszony:

– Megijedtél ugye, hogy bekerített a víz?

– Bizony, félek! – ismerte el a legény. – Hiszen én száraz lábbal jöttem a
házadig! Mit jelent ez, hogy a nyomaimat elárasztották a hullámok?

– Ó, hát megmondom én neked! – válaszolta a vénasszony.

– Merthogy mennék tovább! – tette hozzá a cigány obsitos. – Hosszú út
van még előttem!

Fölcsattant erre a vénasszony:

– Ó, drága fiam, hát hogy gondolod te? Ettél, ittál, vendégeskedtél nálam,
jó aluvó helyet adtam éjszakára! Meg is kell ám szolgálni!

Megrestellte magát a katonalegény, amiért ez nem jutott az eszébe:

– Ha olyan munka lenne, ami nem fog ki rajtam, akkor elvégzem!

És a vénasszony már mondta is a feladatot:

– Gyere utánam! Itt van ez a pince, ide neked kell leereszkedned, mert én
nem tehetem! A mélyben találsz majd egy lámpát, s ha azt fölhozod, utadra
engedlek!

No, jól van, egyem meg a szádat, lement szegény cigány katona a rengeteg
földalatti lépcsőkön a pincébe! Kereste, kutatta, meg is találta, de amikor
jönni akart kifelé, akkor vette észre, hogy úgy bezáródott az ajtó, hogy nem
bírja kinyitni.

Elkeseredetten fölkiáltott:

– Mi lesz vélem? Mi lesz vélem? Itt fog megenni a fekete pusztulat! És ez miatt a haszontalan vacak miatt rekedtem lent a mélységben, ezért szenvedek majd csúfos halált!

Azzal kapta a lámpát és mérgében a földhöz vágta. Abban a pillanatban kiugrott belőle egy vasember.

– Mit parancsolsz, kedves új gazdám? – kérdezte.

– Hát te meg honnan kerültél elő? – csodálkozott a cigány katona.

– Én vagyok a lámpa szelleme! – felelte a vasember. – Hívtál engem, s én megjelentkeztem!

– Aha! – mondta a katona.

– Szerencséd, hogy előszólítottál! – folytatta a vasember. – Különben itt rostokolhattunk volna, míg csak világ a világ! Tudd meg, hogy ez a vénasszony egy boszorkány, ő vetett engem is rabságba és nem bírok tőle elmene-külni azóta sem! De ha te most szót fogadói nekem, akkor nem lesz akadály a szabadulásunknak! Én intéztem úgy, hogy záródjon be a pinceajtó és ne jus-sál ki innen, mert figyelmeztetni akartalak, hogy ne add oda neki, amiért le-küldött! Ha megkaparintaná a lámpát, s a lámpával együtt engem is, soha nem engedne ki bennünket a karmai közül! Meg ne válj ettől a lámpától, még ha széthasad mérgében, akkor se! Azt a feltételt szabjad, hogy ha terem egy hidat a vízre, cserébe megkaphatja! Csinál is egy tajték-hidat, de arra reá ne merd tenni a lábadat! Ne lépjél a második hídra se! Majd ha odavarázsolja a harmadikat, azon elindulhatsz, de parancsold meg neki, hogy ő menjen előt-te! Amikor már olyan közel jársz a parthoz, hogy ki tudsz szökkenni a szá-razra, ragadd meg és lökd bele a vízbe! Így te is megmenekülsz tőle, én is!

Jól van, ezt fogom tenni! – ígérte a katona.

Feljött a pincéből, a boszorkány az ajtóban várta.

– Hoztad-e a lámpát, fiam? – kérdezte.

– Hogyne hoztam volna, hiszen azért mentem le! – felelte amaz.

– Adjad, no, gyorsan! – nyúlt utána mohón, de a legény elrántotta előle.

– Ohoj, már megbocsáss, de én száraz úton jöttem ide és távozni is száraz úton akarok!

– Ó, azon ne múljon! – mondta a vénasszony, és máris intett a kezével, mi-re ott termett a vízben egy tajték-híd.

– Ezen én nem megyek keresztül! – rázta meg a fejét a katona.

Erre odavarázsolta egy másik hidat, ám az sem felelt meg! Majd amikor a harmadikat is vízre teremtette, így szólt a boszorkány:

- Most már nyugodtan áthaladhatsz, nem történik semmi bajod!
- Te tudod rajta a járást, öreganyám! – válaszolta a legény. – Eredj elöl, én meg majd követlek!
- Aztán biztos, hogy ideadod a lámpát? – aggodalmaskodott a boszorkány.
- Ha mondtam, hogy odaadom, akkor oda is adom! – hazudta a legény. – De csak ha szárazon leszek, mert itt nem érzem magam biztonságban!
- No, gyerünk akkor! – indult meg előtte a vénasszony.

Mikor már nem voltak messzire a parttól, a katona kiugrott a szárazra. Megragadta erősen a vén boszorkányt és belevágta a hullámokba. Ahol elmerült, mélységes tengerszem támadt, föl sem vetette többet a víz.

No, jól van, egyem meg a szádat, megtörtént ez is, de hát nem volt szegény cigánynak se enni, se inni, se cigarettázni! Már előszedegette a stikkeket, olyan erősen kínoztta a dohányozhatnék. Hopp, eszébe jutott akkor, hogy van ám neki egy vasember! Fogta a lámpát, meggyújtotta benne a kanócot, s máris ott állt előtte a vasember.

- Mit parancsolsz, kedves gazdám? – kérdezte készségesen.

Fölfelelt erre a katona:

- Nincsen egy fillérem se, majdnem meghalok éhen meg szomjan! Rendezkedj az ügyemben, azt parancsolom!

Mondta akkor a vasember:

- Itt van három erszény aranypénz, ez elég lesz arra, hogy ellásd magad!

És evett-ivott a katona, vásárolt mindenféle jókat. Az aranypénze nem fogyott el soha, maguktól megteltek mindig az erszényei, így a vándorútja során nem szenvedett eztán szükségét.

Ment, mendegélt hazafelé, egyszer csak elérkezett egy városba. Betért a legnagyobb szállodába, kibérelt egy szobát, aztán leült az étteremben. Rendelt magának enni, inni, odarakatta az asztalra a legdrágább finomságokat, vacsorázott, szórakozott, mulatott. És elközelgett a záróra, a lefekvés ideje, ám a szállodaszobában se gyertya, se lámpa nem volt!

- Ó, hát csinállok én mindjárt világosságot! – mondta magában.

Azzal fogta a gyufát, meggyújtotta a lámpában a kanócot, s megidézte a vasembert.

- Mit parancsolsz, kedves gazdám? – toppant a szobába a szellem.

Felel neki a cigány katona:

– Azt parancsolom, hogy csinálj valami fényecskét ebben a hotelszobában és mivel nagyon unatkozom itt egyedül, hozzád nekem egy nőt is! A legszebbet a városból!

– Hmm! – hümmentett a vasember. – Megtehetem a feladatot! Az egész városban a király kisasszonyleánya a legszebb, aki aranybölcsőbe fekszik le éjszakánként aludni. Őt fogom elhozni!

Ahogy ígérte, úgy is cselekedett. A szépséges királykisasszonyt ellopta, s odavitte a katonának a szállodába, hogy az ne unatkozzon ott egyedül. Megörült nagyon a katonalegény, örömeiben a karjaiba kapta a királykisasszonyt, ölelgette, csókolgatta, cicázott véle világos virradatig. Akkor meg szépen visszazállította a vasemberrel a palotába.

Bizony, a királyi leányt huszonnégy katona vigyázta állandóan, éjjel-nappal az ajtaja előtt posztoltak állig fölfegyverkezve, a lámpa szelleme mégis elhozta éjszakánként, reggelre pedig mindig visszavitte. És ez így folyt, testvérkém, egy teljes hétig! Hogy, hogy nem, egyszer mégis rájöttek, hogy a koronás király kisasszonyleánya sorozatosan eltűnik éjszakánként! Azonnal jelentették az esetet az apjának, az meg futott, rohant, kereste az aranybölcsőt, de bizony üres volt a szoba! A királykisasszonynak bölcsőstől nyoma veszett!

No, egyem meg a szádat, megcsapja az eget a hajnal, pirkad gyönyörűen piros napfényvel, megy a király a leányszobába, s látja, hogy mintha mi sem történt volna, a kisasszony édesdeden aluszik az aranyrengőcskéjében. Töprengésbe fogott az összes tanácsadó, tanakodtak a furcsa dolog fölött, de el sem tudták gondolni, hol töltheti az éjszakákat a leány.

Volt a királynak egy udvari tudósa. Ez a tudós így fordult egyszer a királyhoz:

– Nagyságos királyik, ha adsz nekem annyi tejfölt, hogy háromszor megmárthatom a fenekemet, akkor meg tudom mondani, mit kell tenned, hogy kiderüljön, hol éjszakázgat a leányod!

– Annyi tejfölt kapsz, hogy még fürödhetsz is benne, csak láss el tanácscsal!
– ígérte a király és már szalasztotta is a szolgálakat a tejfölkamrába és előhozatott onnan egy kád tejfölt.

– Itt van a tejföl, amit kértél! Fogjad és tudjad, mit csinálsz!

Az udvari tudós akkor letolta a gatyáját, beleereszkedett a hátuljával a kádba, háromszor megmártotta a tejfölben a fenekét, utána azt mondta a királynak:

– Tedd a leányodat az aranybölcsőbe! A bölcsőnek fúrd ki az alját, aztán öntsél bele jó sok lisztet, és ahol majd elviszik, mindenütt látszódni fog a fehér nyom!

Estére fordult az idő, a legény előszólította a szellemet és kiadta a parancsot, hogy hozza neki a királykisasszonyt. A vasember intette:

– Baj van, gazdám! Lisztet öntöttek a bölcsőjébe és kifúrták az alját! Ha idehozom, nyomot csinál!

Megbosszankodott erre a cigány katona:

– Ahaj, hát hiába vagy te vasember?! Nincs annyi eszed, hogy addig járkálj véle össze-vissza a városban, amíg ki nem szóródik a bölcsője aljából az összes liszt és csak azután hozd ide?

– Igazad van, gazdám, így fogok cselekedni! – hagyta helyben a vasember.

Fogta az aranybölcsőt, s addig hurcolásztta össze-vissza a városban, míg csak ki nem szóródott belőle az összes liszt, ami nyomra vezethetett volna. Ezzel a csellel két-három napig megint sikerült ellopniuk a királykisasszonyt.

Egy napon a szállodában szemet szúrt a cigány katona szegényes viselete. Még annyi esze sem volt, hogy felöltözködjön szépen; azt az egyetlen kopott katonaruháját hordta állandóan, közben meg a legelőkelőbb ételeket ette, a legdrágább italokat itta! Nem kapcsolt, hogy igen feltűnő, ha egy egyszerű kinézetű ember nagyvonalúan él és költekezik. Az lett a vége, hogy feljeltették és elvitték a pincebörtönbe.

No, testvércém, ugye tudni akarod, mi lesz véle? Hát figyelj ide!

Ahogy ott búslakodik a hideg, nyirkos pincében, egyszer csak azt hallja, hogy valaki arrafelé közeledik és az obsitos katonák nótáját fütyörészi. Kikiált neki a pinceablakon a katona:

– Hé, barátom!

Visszafelel amaz:

– Hol vagy? Ki az, aki szólít?

– Gyere ide a pincelyukhoz! – hívta a katona. – Ide vagyok bezárva, én is obsitos vagyok! Te is az vagy, ugye?

– Az bizony! Kiszolgált öreg obsitos!

– No, figyelj ide, komám! Ha megteszel nekem valamit, én aranypénzt adok neked, mégpedig nem is keveset! Eredj el ide meg ide, ebbe meg ebbe a szállodába! Kérd el a szobám kulcsát és vegyél ki magadnak az iszákomból két marék aranyat! Találsz majd ott egy régi lámpát is, azt pedig hozd ide nekem!

Indult a vén obsitos, a mondott helyen megtalálta az aranypénzt, kivett belőle két marékkal. Elfogta a kísértés, akart volna markolni harmadszor is, de akkor csaff! Egy nagy pofon! Úgy képen vágta valaki, hogy majd kiugrott a szeme.

Ráordított a vasember:

– Nem megmondták, hogy csak két marékkal vehetsz? Hogy merészelsz te harmadszor is belenyúlni az iszákba?

Rémületében az obsitos azon nyomban fölkapta a lámpát, futólépésben vitte a pinceablakhoz, s beadta a rácson. A cigány katona szépen megköszönte, elővette a gyufát és meggyújtotta a lámpában a kanócot.

– Mit parancsolsz, kedves gazdám? – termett előtte a vasember.

– Még kérdezed, mit parancsolok? Hát nézd meg, hol vagyok! – felelte mérgesen a katona. – Te nem látod ezt a helyszínt? Azonnal vigyél engem innen!

A vasember fölnyalábolta és egy szempillantás alatt a szállodában termett véle. A cigány katona ott parancsot tett:

– Most pedig eredj és hozd ide nekem a királykisasszonyt!

Húzódogni kezdett a vasember:

– Meglátod, gazdám, bajba esel ma este! Jönnek érted az őrző vitézek, megfognak és a király elé visznek!

– Ne gondold te azzal, majd lesz vélem akkor is valami! – torkollta le a katona.

A vasember nem szólt többet egy szót sem, elment a királykisasszonyért és elhozta a katonának a szállodába. Nem vette észre, hogy szénpor volt az aranybölcső aljában és fekete nyom keletkezett utánuk egészen a szállodáig. Amikor a katona kitekintett az ablakon, rögtön meglátta az árulkodó jelet, de nem törődött véle.

– Nem baj, hadd jöjjön, aki jön! El tudod te simítani a dolgokat, azért vagy vasember!

Nem telt el sok idő, a palotában fölfedezték, hogy ismét eltűnt a királykisasszony és a bölcsőből kiszóródott szénporon elindultak az örök. Fölkiabáltak a királynak:

– Hej, nagyságos király, most meglesz a tolvaj!

A nyomok egyenesen odavezettek a városi vendégfogadóba, annak is a legdrágább szobájába. Nekiveselkedtek az örök, hórukkoltak egyet, és betör-

ték az ajtót. Ahogy berontottak, kit találtak bent? A koronás király hétországú szép leányát, amint cicázgat az ágyban egy obsitos katonával.

Ráförmed az őrparancsnok a katonára:

– No, te leánytolvaj, szedelőzködj, készülj, gyere a király elébe!

– Megyek én, ha nem durváskodol is! Semmi akadály! – felel vissza a cigány katona.

Azzal felöltözködött, megkarolta a királyleányt és úgy kísérték az örök palotaház tróntermébe. Szerencsére a lámpa nála volt, bátor szívvel köszönt rá a királyra.

– Istennel talállak, király őfelsége, atyám és apósom!

– Mi az, hogy apósod? Hát kiről vagyok én neked apósod? – rökönyödött meg a király.

– Az Istenről és a leányodról! – válaszolta magabiztosan a katona.

– Hej, te piszok! – rikolt föl a király. – Hát te lopogatsz el a leányomat?

– Én! – adja vissza röviden a szót a katona.

– És hogy merészelsz te ilyet cselekedni? – kérdezte fenyegető hangon a király.

A katona legény fölnevetett:

– Miért ne cselekednék? Talán magadnak nevelted föl a leányodat? Nem magadnak nevelted! Ahogy így elnézlek, énbőlőlem is lehetne olyan király, mint amilyen belőled lett! Miért ne lehetne? Azért, mert katona vagyok? Te is katona voltál előbb, nem születted mindjárt királynak!

Ennyi szemtelenséget a királynak még soha nem mondtak egyszerre, úgy-hogy a szólása is elállt az idegességtől. Amikor nagy sokára magához tért, hívatta a bakót és halált ítél a katonára:

– No, azonnal fejezd le ezt a leányablót!

De a katona akkor előkapta a lámpáját és meggyújtotta.

– Mit parancsolsz, kedves gazdám? – toppant elébe a vasember.

– Azt parancsolom, tartóztasd föl a hóhéri fogdmegeket, hogy ne tudjanak még csak meg se közelíteni! – rendelkezett a katona.

Aztán így szólt a királyhoz:

– Ide figyelj, nagyságos király! Nekem adod a leányodat szépszerével, vagy pedig hányassam le a palota tetejét a fejed fölül? Mert elintézhetem, hogy még annyi helyed sem lesz, ahol a fejedet leteszed!

– Nincs neked olyan hatalmad! – feleselt a király.

– Bemutathatom, mit tudok!

– Mutasd, no!

Volt a palota mellett egy kis ház, a katona arra uszította rá a vasembert.

– Rajta, ugasd le a tetejét!

Nekilódult a vasember acsarkodva, elkezdte törni, zúzni, szaggatni a kis házat; szerteszét szedte nemcsak a tetejét, de még az alapját is. A király megrettent a dúlástól.

– Áldjon meg az Isten, ezt azért ne tedd vélem! – fogta könyörgőre. – Inkább egyezzünk meg!

– Én csak úgy egyezek ki veled, ha átadod nekem a királyságot! – szabta meg a feltételt a katona.

Nem gondolkozott a király egy árva percig sem, lemondott minden hatalmáról. Azt mondta akkor a katona a vasembernek:

– Azt parancsolom neked, hogy változtass engem királlyá! Királyi öltözet legyen rajtam tetőtől talpig, a hétországíró kisasszony pedig királyné legyen mellettem!

És úgy történt, ahogy parancsolta. A lámpa szelleme olyan tündöklő királyi párt varázsolt belőlük, hogy a napra lehetett nézni, de reájuk nem. Megölték, megcsókolták egymást és fogadságos szavakat adtak egymásnak.

– Szívem szép szerelme, te az enyém, én a tiéd!

Hej, testvércém, megütötte akkor a király a színarany dobját, aminek hétországra szólott a duhogása, azzal szólította a népeket a menyegzőbe. Elmentem én is, piros répából készített sarkantyúm volt.

Belevetettem magam a nagy táncolásba, perdültem, fordultam, dobbanítottam, csapásoltam. A Duna folyót meg összegyűjtötték egy zsákba és oda támasztották a lakodalmas sátor oldalához. Addig-addig szökelltem, míg nem a sarkantyúm kiszúrta a zsákot, kiömlött belőle a Duna és fölkapott bennünket a víz.

Aki nem halt meg akkor, még ma is él.

Adatközlő: Jakab József Cino, sz. 1922. Kalocsa, Bács-Kiskun m.

Forrás: Bari Károly: Az erdő anyja. Cigány népmesék és néphagyományok

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/romak/az_erdő_anyja/pages/000_Konyveszeti_adatok.htm

A kastély vendégei

Tudja, az én nagyapám muzsikusember volt, bandát vezetett. Akkoriban, ha négy-öt muzsikust összeállt, úgy mondták nekik, hogy banda. Nem zenekar, banda. Erről a nagyapámról mindenki azt tartotta, hogy ördögös természetű. Értett az ilyen dolgokhoz.

Egy délután hintó érkezett az udvarára, két úriember ült benne és szólította őt:

– Tóni bátyám! – így nevezte nagyapámat az egész falu. – Tóni bátyám, szedje össze a bandáját, jönnek velünk, mert muzsikálni kell!

Fölkerekedtek akkor, a két úriember és a muzsikusbanda: a cimbalmos, a nagybögös, a kontrás meg a primás, és a hintó elvitte őket egy gyönyörű kastélyba. A kastély tele volt úrinőkkel, úriemberekkel, fiatalokkal, azoknak kellett zenét adni. Azokban a régi időkben még nem volt villany, a termekben petróleumlámpák égtek, három-négy is föl volt akasztva a falra.

Nagyapámék muzsikáltak szakadt módra, húzatták velük; a cifra ruhás népek meg táncoltak és táncoltak, fáradhatatlanul. De ezek az urak nem mentek oda, hogy nótát rendeljenek, ráhagyták a bandára; amit az muzsikált, ők arra perdültek-fordultak.

Eljött tizenkét óra.

Az úri népek akkor odamentek a muzsikuskhoz és telis-tele rakták a hangszereiket pénzzel. De rengeteg sok pénzre gondoljon ám! Csak úgy dugdosták bele a cimbalomba, nagybögőbe, hegedűkbe! A cigányok meg örültek neki, ugye.

És az úri népek azt mondták:

– Maguk csak maradjanak itt, pihenjenek le nyugodtan! Nekünk már mennünk kell!

El is távoztak mindnyájan. Éjnek évadján a cigányok már nem akartak útra kelni, úgyhogy a hegedűket felaggatták a falra, a cimbalmot meg a nagybögőt odatámasztották a sarokba, ők pedig lefeküdöztek sorban a szép padlóra.

Nagyapám korán felébredt. Amikor kinyitotta a szemét és szétnézett, teljesen megdöbbsent a látványtól. Már nem a kastélyteremben feküdtek, hanem az erdőben. A nagybögő és a cimbalom egy-egy fának a törzséhez volt állítva, a hegedűk meg az ágakról csüngtek alá.

Kiáltott akkor:

– Keljetek fel, cigányok! Éjszaka a múltóknak muzsikáltunk!

Hát az, hogy a múltóknak muzsikáltak, az azt jelentette, hogy a halottaknak muzsikáltak. Nagypám tudott cigányul.

Fölríadtak a cigányok, de csak tekingettek egymásra értetlenül. Aztán a hegedűket leszedték az ágakról, a cimbalmot meg a bőgőt pedig elhozták a fatörzsektől, és káromkodtak rettenetesen, mert tele volt minden marhaganéjjal. A pénz, amit a halottak a hangszerekbe raktak, az mind marhaganéjjá váltott.

Képzelve el, így történt! Ennyi volt.

*Adatközlő: Bandor Zoltánná, sz. 1936. Karcsa-Becske, Borsod-Abauj-Zemplén m.
Forrás: Bari Károly: Az erdő anyja. Cigány népmesék és néphagyományok
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/romak/az_erdo_anyja/pages/000_Konyveszeti_adatok.htm*

Mióta van magasan az ég?

Legyen nekünk szerencsés ez az este!

Volt, hol nem volt, volt egyszer egy fiatal cigányleány. Amikor ideje érkezett, a cigányleány férjhez ment, házaseletet élt az urával és esztendőre született is egy kisgyermek. Az asszonyka nem szerette magát rendben tartani, ezért olyan vastagon állt rajta a kosz, hogy megfolyt a lába szárán.

Igaz, akkoriban még nem volt fürdőszoba és lavórja sem volt mindenkinek; úgy mosdottak, hogy bögrével vizet merítettek a vödörből, a vizet a szájukba vették, onnan beleengedték a markukba és a vizes tenyerükkel mosogálták le az arcukat. Az asszonyképek mindig abba törölköztek, ami éppen rajtuk volt, a kötényükbe meg a szoknyájukba. Az már egy kimondott úrinőnek számított, aki fejkendővel itatta le a mosdóvizet az arcáról.

No, ez az asszonyka, nem volt úrinő, az biztos! Csak akkor mosdott, amikor megverte az eső, másféle víz sosem ért az arcához. Ám az meg hagyján, hogy ő elhanyagolta magát, de nem tartotta tisztán a kicsinyét sem, nem fürdette, nem mosta a pelenkáit.

És azt tudjátok-e, hogy valamikor régen nem volt olyan magasan az ég, mint ahogyan most van? Akkoriban még meg lehetett simogatni a felhőket és meg lehetett érinteni a csillagokat, mert alacsonyan voltak. Azóta már megváltozott minden. Mit gondoltok, miért?

Egyszer ez a cigányasszony kibontotta a fodros párnát és kiszedte a pelenkát, amit egyébként sohasem mosott; az volt a szokása, hogy a rét fűvén dörzsölte le róla a piszkot, aztán visszatette megint a pólyába. Szóval, kihúzta a gyermek alól az átnedvesedett, ragacsos gyolcsot, de lusta volt véle kimenni a zöld gyepre, így hát fogta és felnyújtózkodott, hogy majd az ég oldalán dör-

göli le róla a bűzös mocskot. Megrémült az ég, hogy gyalázatot kell viselnie és fölugrott akkor mindörökre a végtelen magasságba.

Azóta van az ég magasan.

Adatközlő: Kárpáti Imre Bajka, sz. 1924. Salomvár, Zala m.

Forrás: Bari Károly: Az erdő anyja. Cigány népmesék és néphagyományok

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag/nemzetisegek/romak/az_erdő_anyja/pages/000_Konyveszeti_adatok.htm

A pap és a tojások

Volt egyszer egy pap, annak volt egy szolgája. Egy legényforma férfi volt nála, egy beás ember. Ő csinált otthon mindent, ő dolgozott.

De a pap minden áldott nap eljárt egy másik házhoz, ott reggelizett, ebédelt, vacsorázott, ott evett egész nap. Tojásokat evett. Minden étkezésnél megevett egy tojást.

Na, Istenem, míg aztán letelt az egy hónap, és fizetnie kellett.

Odamegy a gazdához, hogy megegyezzen vele. Ott, ahol evett, fizetnie is kell.

Na, számolni kezdett a gazda. Hány tojást evett meg, azokból mennyi csirke lett volna, mennyi tyúk, aztán ismét mennyi tojás. Annyit számolt, hogy nem lett volna rá elég a pap egész vagyona. Olyan sokat számolt ki neki.

– Fú! – mondja. – Nem tudom kifizetni.

– Ha nem tudod kifizetni, akkor feljelentelek a bíróságon. Mert ez aztán már sok.

Fogott egy fanyelet, irány, elment a bíróságra, feljelentette, hogy milyen sok pénzt tett az ki, amit a pap megevett. Hát nagyon sokat számolt. Mennyi tyúk lett volna belőlük, mennyi csirke, tojás. Na. Nem volt rá elég a pap vagyona. Édesanyám!

Na, elég az hozzá, hogy jön az idézés a papnak. A bíróságra kell mennie. Hú! Nagy bánatban, gondban van, hogy mit csinál majd vele a bíróság.

Észrevette ezt a beás ember, amelyik nála volt, a szolgája. Mondja:

– Hát plébános úr! Min gondolkodsz te mostanában olyan nagyon? – kérdi. – Nagy gondban vagy.

– Ej, hagyd már! Hát miért mondjam én ezt meg neked?

– De nem úgy van az, mondd csak el, hátha tudok segíteni a bajodon.

– Ej!

– Mondd csak el, plébános úr! Hátha én is tudok neked segíteni.

Hát odafordul hozzá a pap, és elmondja neki. Amikor elmesélte, miről is van szó, azt mondja a szolga.

– Hát, tudod mit, plébános úr! – mondja a férfi. – Én is elmegyek veled!

– Ej, hát mit csinálnál te velem ott a bíróságon?

– Nem, én megyek veled! Hallanom kell, hogy mit mondanak ott neked.

– Ej, nem bánom! Hát gyere!

Na, azon a napon fogták magukat, felöltözködtek. A pap is, a szolga is. A pap adott a szolgának ruhát, hogy fel tudjon öltözni. Amikor elkészültek, indulni akartak, a szolga talált egy fél téglát. Hopp! Fogta és az ingébe rakta.

– Tartsd a kezedd, hogy ki ne essen a téglá!

Na, jól van. Megérkeztek a bíróságra. Elmondja a bíróság, hogy mennyi tojást evett meg, és nem tud érte fizetni.

De a legény mit tesz? Egyre csak a mellét veri. Azt a téglát, hisz tudod?

Hej, a bíróság azt gondolta, hogy ő fog fizetni, hogy nála van a pénz. Úgy látszódtott a téglá az ingében, hogy mindenki azt hitte, pénz van ott. Dehogy!

Mondja egyszer a legény a papnak:

– Mikor végzünk itt már? Nekem dolgom van otthon. Tudod, micsoda nagy munka vár rám ott.

Mondja a bíró:

– Hát milyen munka vár rád?

– Na – mondja –, ott a bogrács tele búzával, ott fő a tűzön. Ha hazaérünk, elvetem.

– Mi? – mondja. – Te előbb megfőzöd azt a búzát, amit elvetsz?

– Igen, el akarom vetni. – mondja.

– Ej! – mondja. – Ezt nem lehet. Abból nem lesz semmi. A főtt búza nem kel ki.

– Ja – mondja a legény –, az nem kel ki? Hát a főtt tojások? Azokból mennyi csirke lett volna, és mennyi tyúk? – kérdi a legény a bírótól.

Hopp! Akkor a bíró elgondolkozott.

– Igazad van.

– Na, tisztelt bíró úr – mondja –, ha nem adtál volna igazat, látod ezt a téglát, ezzel törtem volna be a fejed. Ha a főtt búzából nem lehet semmi, akkor a főtt tojásokból sem lehet semmi.

Így mentek haza, és így nyerte meg a pert a pap.

*Adatközlő: Boross József sz. 1936. Révfalu-Zokoga / Baranya m. /
Gyűjtötte: Kovalcsik Katalin – Orsós Anna; Lejegyezte és fordította: Orsós Anna
Forrás: <http://terebeess.hu/keletkultinfo/orsos.html>*

Külön műfajként jelennek meg a különböző alkalmakhoz köthető köszöntők. Ezekben alapvetően az adott ünnephez köthető jókívánságok, a cigány hétköznapokban nagy fontosságúnak tartott „szerencse” kívánalmi figyelhetőek meg.

Karácsonyi köszöntő

Ébredjetek, jó cigányok!
Ébredjetek, jó cigányok,
ébredjetek, jó cigányok ó,
hatalmas égi Isten!
Mert az Isten szállt le közénk,
mert az Isten szállt le közénk,
ó, hatalmas égi Isten!
Székecskére kifog ülni,
székecskére kifog ülni, ó,
hatalmas égi Isten!
Gazda ül majd háznépével,
gazda ül majd háznépével, ó,
hatalmas égi Isten!
Asztalkája meg van rakva,
asztalkája meg van rakva, ó,
hatalmas égi Isten!
Asztal mellé kifog ülni,
asztal mellé kifog ülni, ó,
hatalmas égi Isten!
Tócsi ül majd az apjával,
Tócsi ül majd az apjával, ó,
hatalmas égi Isten!

Forrásközlő: Gábor Demeter, Bánffyhunjad, Románia (1982)

Forrás:

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/ko_rta nc_sorozat/magyarorszag_i_ciganyok/pages/017_irodalom.htm

Újévi köszöntő

Érjétek el az új évet friss egészségben,
békességben, szerencsésen! Úgy hallottuk,
betért házatokba a Szent Isten. Eljöttünk mi is,
hogy letérdeljünk a Szent Isten előtt, (...)
szerencsés lesz a ti családotok!
Adjon az Isten nektek rangos menyegzőt,
jó egészséget és sok szerencsét,
jó ételeket, jó italokat,
örömet leljetek a szép békességben!
Legyen szép menyetek, sok szép unokátok,
zöld kocsitok legyen szürke paripátok,
tele legyen mindig pénzzel a zsebetek!
Járjatok ezüstön, járjatok aranyon,
látatok nyomából igazgyöngy fakadjon!
Dicsőséges legyen nevetek a világban,
hosszú meséket mondjanak rólatok,
és énekeljenek nagy hírekről mindenfelé,
amerre megfordultok!
Aki távol van a családtól,
jöjjön haza a nagy napokra,
aki rab, azt engedjék szabadon,
akli halott már, legyenek megbocsátva minden bűnei!
Akik házatokba jöttünk köszöntést mondani,
veletek együtt legyünk egészségesek és szerencsések mi
Így engedne meg a Szent Isten! Amen.

Adatközlő: Varga György, Nagyvárad, Románia (1980)

Forrás:

[http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/ko
rtanc_sorozat/magyarorszag_i_ciganyok/pages/017_irodalom.htm](http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/ko
rtanc_sorozat/magyarorszag_i_ciganyok/pages/017_irodalom.htm)

Ha ebből a vízből öntök tireátok – Húsvéti köszöntő

Érjétek meg a húsvétot sok esztendőben szerencsésen, egészségben, jobb módban, mint idáig!

Valamikor szegényrendű voltam, de nézzetek reám, mivé váltam: Isten akaratából megújultam és bővelkedem áldásában!

Egyszer a rengeteg erdő közepén megtalálkoztam egy vénséges vén emberrel, aki nem volt más, mint a drágalátos Szent Isten, fölismertem őt. Volt a kezemben egy üveg víz, és ő meglátta azt, és szólított engem.

– Gyere csak, fiam! Add ide azt a vizet!

Odaadtam neki és a Szent Isten megvarázsolta.

– Öntsél magadra a vízből! – biztatott akkor.

És loccsintottam magamra és megújultam, mint a tavaszi fa. És most bekopogok minden cigányhoz és azt mondom nekik:

– Ha ebből a vízből öntök tireátok, megújultok és szerencsések lesztek és gazdag lesz a ti egészségetek!

Úgy adja az Isten!

Adatközlő: Kolompár Sándor, sz. 1965. Jánoshalma, Bács-Kiskun m.

Forrás: Bari Károly: Az erdő anyja. Cigány népmesék és néphagyományok

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/az_erdo_anyja/pages/000_Konyveszeti_adatok.htm

Végezetül említést kell tennünk a drámai szerkezetű, tematikájában is általában valamilyen, tragikus történetet elmesélő műfaj, amelyre jellemző a párbeszédes előadásmód, a drámai fokozás és az erkölcsi tanúság is.

Rózsa és Milo

Ébredj, Rózsa, öltözködj,
öltözködj és fésülködj!

Szépítsd magad, megkérnek,
érkeznek a násznépek!

Zöld szekérrel érkeznek,
iddegálnak, zenélnak!

Rózsa leány elfutott,
nagybátyjának kiáltott.

Ments meg, bátyó, Milotól,
csúnya, mint az éjszaka!

Csúnya is meg piszkos is,
csúnya is meg piszkos is!

Én meg világszép vagyok,
aranyvirágszál vagyok!

Úgy ragyogok, mint a nap,
Milo pedig éjsötét! Szent vasárnap holnap lesz,
Zombor terén vásár lesz!

Milo cigány ott lesz majd,
lovat árul egész nap.

Alkudozik, cserélget,
bort kér minden asszonynak.

Bort kér minden asszonynak,
húzatja a zenésszel.

Ugye, Rózsa, szép vagyok?
Három lovat is hajtok!

Harminchármat is hajthatsz,
énelőttem senki vagy!

Énelőttem senki vagy,
mint egy kutya, csúnya vagy!

Mint egy kutya, csúnya vagy,
én meg világszép vagyok!

Aranyvirágszál vagyok,
úgy ragyogok, mint a nap!

Adatközlő: Rafael Margit Kézsa, sz. 1946. Sárpilis, Tolna m.

Forrás: Bari Károly: Az erdő anyja. Cigány népmesék és néphagyományok

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/az_erdo_anyja/pages/000_Konyveszeti_adatok.htm

Hitler-ballada

Bizony Jankó, nehéz ez az élet.
Sok fiad van s gyenge feleséged, hej!
Jön a német nagy bombavetőkkel,
jön a ruszki nagy aknavetőkkel, hej!
Hitler, Hitler, meg ne edd fejünket,
mivé teted szép szabad népünket, hej!
Puska kaffog, futnak a cigányok.
Hová futtok, mikor lőnek rátok, hej!
Nyisd ki, Hitler, nyisd ki kapuidat,
hadd láthassam meg a családomat, hej!
Add vissza a sátort és a párnát,
mert megfagynak a szegény kis árvák, hej!

Erdős Kamill gyűjtése

Bede Anna fordítása

Forrás: http://ezredveg.vasaros.com/html/2009_10/09103.html

A cigány csendőr balladája

Hagyd el, Tollas, hagyd el, hagyd el csselfogásod, úgy éljek!
Ravasz a sok cigány, régóta figyel már téged.
Azt kérdezi tőlem: mit loptam, kit öltem, úgy éljek!
Nem öltem, nem loptam, csak a hamis passust írtam.
– Itt van neked, Tollas, tízszer száz, ezer pénz, úgy éljek!
Neked adom, Tollas, meg ne kötözz engem érte.
– Nem kell a pénz, öcsém, mert te meg fogsz halni, úgy éljek!
– Előbb halsz te, Tollas, verjen meg az Isten téged!
Négyfelé hasítlak, lóbőrbe csavarlak, úgy éljek,
Lóbőrbe csavarlak, gané alá raklak mélyen...
.....
– Jöszte kislány, jöszte, két szem cukrot kapsz te, úgy éljek!
– Sok-sok cukrot kérek, s megsúgom a Tollast néked,
Elárulom neked, mit csináltak vele, úgy éljek!
Széjjeldarabolták, gané alá rakták mélyen...
.....
Zöld erdőn születtem, de nagy zsvány lettem, úgy éljek!
Nagy fehér világba megették az árva fejem.

Erdős Kamill gyűjtése

Bede Anna fordítása

Forrás: http://ezredveg.vasaros.com/html/2009_10/09103.html

A műköltészet

Az első, cigány nyelven is író szerzők a 19. század végén jelentkeztek munkáikkal. Ipolysági Balogh Jancsi, aki alapvetően zenészként dolgozott, mesékkel jelentkezett. Nagyidai Sztojka Ferenc pedig versekkel, versfordításokkal, dalszövegekkel tűnt fel a cigány irodalom területén. A két szerző megjelenése azonban úgy tűnik, hogy igazából csak kivételesnek tekinthető, mert sokáig nem akadtak követőik. Legközelebb, az 1960-a években, a roma értelmiség első generációjának feltűnésével jelent meg a cigány írók és költők első, most már komoly ismertséget és elismertséget is szerző nemzedéke. Az elsők között említhetjük Lakatos Menyhért, Choli Daróczi József, Bari Károly, Kovács József Hontalan nevét. Az őket követő Holdosi József, Osztóján Béla, Rostás-Farkas György vagy Balogh Attila már a rendszerváltozáshoz közeli nemzedéket fémjelezték munkájukkal, alkotásaikkal.

Az elsőként megjelenő Rom Som folyóirat, majd később A Romano Nyeveipe még a rendszerváltozás előtt biztosított megjelenési lehetőséget, majd 1990 után, az akkor születő Phralipe, Kethano Drom, Amarom Drom és más folyóiratok, antológiák voltak a cigány irodalom közlői.

Az első pillanattól kezdve fontosnak tűnt a nyelv, a cigány nyelv használatának kérdése is. Mivel többen fontosnak tartották ezen a nyelven történő írást, műfordításaik révén hozzájárultak a nyelvfejléshez is. Így jelentek meg Choli József Attila versfordításai, Bibliafordítása, Rostás-Farkas Ady és Kosztolányi költeményeinek átültetésére tett kísérletei cigány nyelvre. Ez összekapcsolódott egyfajta közösségi szerepvállalással, „politikai küldetés-tudattal” is, miként Choli Daróczi fogalmazott egyik írásában: „Az irodalomnak (minden nép, minden nemzet esetében) lényeges szerepe a nyelvművelés, a nemzet-etnikai tudat érzésének erősítése, azaz a nép, a nemzet életben tartása (...) A nemzeti kultúra több síkon folyik: politikai-emberjogi, képzőművészeti, irodalmi és történeti- etnográfiai, illetve vallási szinten.”

Ezafajta küldetésstudat, a „közösségi irodalom”, megteremtése révén akár a nemzet megteremtésének az igénye is, napjainkra jelentősen háttérben szorult a roma alkotók irodalmi önkifejezésével szemben. Napjainkban például Jónás Tamás már tematikailag sem feltétlenül köthető a roma közösségek társadalmi kérdéseire.

Néhány részlet ismert cigány írók és költők műveiből

Bari Károly: Hazánk

Ráncokkal szíjjazta arcunkat
e földhöz az idő, e csontokkal-kártyázó
temetőhöz ráncokkal kötött, nem jön
tavasz, nem jön tél sem, hogy eloldozzon,
szívünket éjszakánként álom-ekékkel szántja körbe
a sötétség, ideszülettünk virággyökerek étkéül;
megsirattatni magunkat a szélben hófehér esővé ijedt
almafákkal, mert még szeretőnk sincs, ki könnyet ejtsen
értünk, elszőktek, elfutottak csalódva, hajnali füvek tornyain
harmat harangokat kondított halálba a léptük, ez hát
a hazánk, ez a káromkodásainkra-feszített
szegénység, dobravert életünkért a nyomorúsággal-alkudó
kalmár, nem rejtőzhetünk mezők vállaira taszított
homály mögé innen; zúzmara-szórú ágak mögé nem

rejtőzhetünk, törvények, szerelmek vigyázzák
szökésünk, éjszakák fekete csontjaiért marakodó
kutyák, lobogni, zúgolódni itt tanított
a tűz, suttogta nekünk villámmá dühödve:
csillaggá feketedsz hajlongó sors!

Forrás: <http://www.litera.hu/hirek/a-het-verse-bari-karoly-hazank>

Bari Károly: Holtak arca fölé

Elsárgult vadfüvek kavarogtak
az égre. Az ágyúdörgés
hosszú lábaival a házak között
mászkált; nyomában betörtek
az ablakok, rommá-lótt házfalak
vonaglottak. A dőglött lovak
ködöt nyihogtak a kitépelt villanyoszlopok
és felrobbantott sínek közt heverő
holtak arca fölé.

A fák hiába rázták
kiszáradt öklüket,
szürke felhők terpeszkedtek ágaikra,
a holtak sem tudtak már
a varjúk fekete siratóénekére felelni,
sötét szemgödrükből kibuggyant a vér.

Forrás: <http://www.romapage.hu/article204-BARI-KAROLY>

Bari Károly: Hegedűk vijjogásából

Rongyos cigánysátorok
homályába, hegedűk
vijjogásából élő
férfiak közé, akiknek
háta mögött megátkozott
szerelmek sárkányai
csatáznak, visszavágyódom,
fekete putrik ágyaira,
gubancos hajú lányokhoz,
akik tüzet őriznek ölükben,

szeretkezésre széttárt lábaikkal
égig rúgják a gyönyört,
nagyon öreg cigányok meséit
hallgatni, vissza a mindenkinél
szerelmesebben szerető anyákhoz,
mert ők öltöztettek piros
ruhába, elúzték nyelvemről
a némaság fekete madarait,
s loptak nekem kincset:
hegedűk húrjairól éneket,
ők lobogtattak csillagokból
varrott kendőt jövőm felé,
s dobtak utánam aranypénzt,
hogy szerencsém legyen
jaj, visszavágyom, visszavágyom,
szomorú balladákat tanulni
nagyanyámtól, nagyanyám,
vénséges-vén köhögős putridnak
porban fuldoklik ablaka,
kopasz varjak gubbasztanak
a kéményen, káromásuktól
megfagynak pipádban
a csillagok, amit esténként
halászol ki a tóból,
vak kutyád vonít, éjfél
lombja alatt hazajött
a nagy cigány,
kibolyhosodott szemében
felriad a tűz, megzendül kezében
hegedűje: te muzsikáltál vele
sírjánál s összetörted bánatodban;
törött hegedűt tettél a koporsóba,
piros bort ittál akkor
a kocsmában, éles késed
asztal hátában táncolt,
hosszú éjszakák kínoznak,
orcád mezeje teliaggatva bajjal,
tizenhat gyermeked ellopták
a fények, nem látod őket,
pedig vak kutyáddal sokszor

elindultál már, hogy megkeresd
őket, legalább azt a lányod,
akinek combjairól te mostad le
elrabolt szüzességének vérét,
falu végéig jutottál csak,
kereszt tövében telesírtad
rózsás kötényedet,
vénséges tanyád fuldoklik
a magányban, nagyanyám

visszamennék, visszavágyom
emlékeim közé, hisz oly szépek,
nem tehetem, köt a jövőm,
hej, testvérek, cigányok,
ti azért induljatok táncba,
vad szélviharok éneke nyűvi a
hegedűt, zörgő krisztus-csontvázak
dübörögnek, a végtelen utakról
visszavágtatnak apró cigánylovakon
a tűz köré szilaj ősök,
hegyipatakok kék zuborgása,
asszonycsípők fickándoazása,
cigánysors öröslő mámora
tombold ki magadat!

Forrás: <http://www.romapage.hu/article204-BARI-KAROLY>

Balogh Attila: Didajka

Didajka, szép, formás arcú lány volt.

Már ebből lehetett sejteni, hogy felnőtt nőként nem fog örökké a telepen élni.

A falusi rendezvényekre rendszeresen lejárt, s vagyonos parasztgyerekekkel kísértette magát haza.

Anyja dicsekvően kiállt az útra és házukig,
méltósággal sétált reménységével.

A többi lány igyekezett példát venni Didajka viselkedéséről, de
vastag orruk,
duzzadt fekete lila szájuk,

babrálgatással telezsúfolt fekete combjuk,
ázott fűszagú hasuk
ezt nem tették lehetővé.
Didajka
világos bőre,
vékony szája,
keskeny arcéle,
már-már szőke haja
anyját arra ösztönözte, hogy a város bentlakásos iskolába írassa.

A ritmikus fény melankolikus kényelme,
a céltalan futkosások a város hídjain
a lezser könyöklésű férfiak,
az éjszakai séták,
mind-mind erősítették Didajkának azt a szándékát, hogy végleg otthagya-
hassa
a cigánytelep kora estülését,
az egyre csak sokasodó csecsemők eltemetését,
a huzatos dombtetők beteg kutyáit,
a penészes vályogfalnak dűlő
vénasszonyok növényaszagát.

Jövőt látott maga előtt,
egy kockázatoktól mentes,
könnyű lélegzésű jövőt.
Ő igazán nem akart nagy dolgot,
csak egyszerűen feloldódni egy olyan közegben,
ahol őt senki nem veszi észre,
ahol ő épp olyan,
mint a többi ember, és nem kell magyarázkodnia
semmiről
és senkiről,
ahol elfér ő,
mind leendő asszony,
ahol arcának
keskeny íve hasonlít a többiekéhez,
ahol a bizonytalanság felköhögött filléreit
örökre elnyeli
a nyüzsgés biztonságos automatája.

Zoltán illedelmesen átölelte Didajka derekát,
és ott álltak a nyolcadik emeleti lakás előszobájában
a mama Didajka haját megtörölte, izzadt kis arcocskáját megsimogatta s
így szólt:

Most olyan kócos vagy, mint egy aranyos kis cigány lány.
Didajka ott állt köhögve,
visszafojtott sírással,
a két világ le nem tisztított ablaküvege előtt,
és így felelt:
jaj, nem,
kérem szépen,
nekem csak az apukám volt az,
de ő már réges-régen meghalt!

Forrás: <http://dokk.hu/kolto.php?neve=Balogh%20Attila>

Choli Daróczy József: Óda

Segítsd, Isten a cigányt,
Lelhesse meg a hazát.
Segítsd meg a nemzetét,
Amíg a világon él.

Bejárta a világot,
Nem talált csak bánatot.
Az élete csak a gyász,
Segítsd, Isten, a cigányt.

Bejárta a világot,
Hosszú út volt, meg átok.
Hosszú út volt, hideg sár,
A szívében csak a gyász

A bűn, ha elkövette,
Azt már rég megfizette.
Megfizette szívével,
Tiszta piros vérével.

Gyertek, gyertek cigányok,
Leljük meg az országot.
Leljük meg azt a helyet,
Ahol nem hullnak fejek.

Segítsd, Isten, a cigányt,
Békét leljen és hazát.
Segítsd meg a gyermekét,
Lelje meg a nemzetét.

Forrás:

http://blog.xfree.hu/myblog.tvn?n=nagyuska&pid=103455&blog_cim=Choli%20Dar%F3czi%20J%F3zsef%20%20%20versei

Choli Daróczi József: Elvitték a cigányokat

A sok cigányt mind elvitték,
nagy árkokat ásni vitték.
A nagy árok lassan mélyül,
víz bugyog fel a mélyérül.

Szegény fiúk, mind mifajtánk,
a csendőrök úzik-hajtják.
Verik őket, kapják kézre,
lemaradót puskavégre.

Az a nagy árok minek kell,
a fekete feneketlen?
Nem tudják, honnan is tudnák,
csendőröktől meg nem tudják!

Ha tudnák, hogy minek ásnak,
hogy maguknak, hogy nem másnak,
maguknak s a többieknek,
asszonyoknak, gyerekeknek.

Másodnapon, délutántájt
a kék ég vörösre vált át

vérétől a cigányoknak:
tisza vérükkel lakolnak.

Azt a napot, jó testvérek,
cigányok, ne feledjétek!
Nagy sötét napját a gyásznak,
gyásznapját a cigányoknak.

Forrás:

http://blog.xfree.hu/myblog.tvn?n=nagyuska&pid=103455&blog_cim=Choli%20Dar%F3czi%20J%F3zsef%20%20%20versei

Holdosi József: Cigánymózes

Minden történet az utca elején kezdődött, a palánknál, ahova hajdan ősei tértek vissza megváltást kereső útjaikról, fájva a felismeréstől, hogy nem maradt más számukra, mint a reménytelen idő, ami megbékélést még a halálban sem engedett: nyitott szemű tetemeiket a vályogviskók fölé emelte... Hiába sírt fel már hívó jelként az ősi cigányzene, a Cigánykrisztus léptei hiába hallatszottak...

És most ott áll ő is, sóval a kezében. Lovas kocsi tűnik elő a korhadó palánk mögül, a cigánybanda most jön haza a muzsikálásból. Elhúz mellette a kocsi, látja a benne ülőket, alszanak. Próbál kiabálni nekik: „Én vagyok itt, visszajöttem! Én, Mózes, halljátok!” – de nem jön ki hang a torkán.

Az egyik zenész felriad, de nem veszi észre őt, újból alvásra horgasztja a fejét. A szekér egyre távolodik tőle, és az utca fölé érkezve, alvadt vérröggé vált Napban fogja ki a lovat a szekérből a kocsis. Álmos, alig látja már, miként kászálódnak ki a szekérből a többiek, és szedik le a hegedűket, a bőgőt, végül utolsó erőfeszítésükkel a cimbalmot, aztán állva elalszanak mind.

Elsőként a primás hegedűje szólal meg, a kontrahegedű vissza-visszatér ugyanarra a dallamra, megerősítve átadja a cimbalomnak, hogy az csilingelő csengettyűszóval, majd a nagybőgő mélyen kongó harangként továbbítsa a hívó jelet, amiről tudja, hogy neki szól, őt indítja el az utcába.

Amikor elhallgatott szívében a zene, már az utca közepén volt, a közös kútnál. Egy lécdarab maradt meg csak a kávéból, rajta rozsdás láncon a kanna, valaki utoljára, mielőtt betemették volna a kutat, telehúzhatta vízzel, de felitta a békanyál, a moha, mostanra már azok is kiszáradó testtel, könnyörögve tapadtak a kanna oldalához, de annak is csak egyetlen útja volt, tehetetlen lélekharangként csapódni a lécdarabhoz.

Mindenütt romok.

– Nem igaz! Ez nem lehet igaz! – kiabált, s botladozva futni kezdett, de bokájához csapódva megálljt parancsolt a mindent belepő csalán. Lehajolt, hogy nyálával enyhítse a csipős fájdalmat. Hatalmas, rádőlni készülő sziklafalakként fölé magasodtak a romok, lyukas fazekak, alumíniumkanalak csapódtak hozzájuk, az ő szívverését ütötték ki, és hullott rá a színes zománcfesték.

„Itt minden visszafordíthatatlan” döbrent belé. Nem tudta volna megmondani, merre megy, csak a sejtelem vezette, megkönnyebbülten sóhajtott, amikor céljához ért. Az ősök háza még állt, bár a teteje beroskadt, a falak összetöpörödtek, az ablakok és az ajtók nyílásain szelencebokrok kúsztak be, védőn és támadón körülölelték az egészet. Keresztülvágta magát rajtuk: még megvolt a konyha és a két szoba. A szelencebokrok, lépésnyi teret sem hagyva a belépőnek, gyökeret eresztettek a döngölt földbe, felkúsztak a falakra, a mennyezetre, onnét indaként lógtak le.

Hallotta, hogyan sóhajtozik a ház, őhozzá beszél:

„Menj el, Mózes, hagyj magamra, mint a többiek tették, amikor a szelencebokrok rám támadtak. Hiába volt minden próbálkozásuk, a bokrok megjelentek az ágyak alatt, a konyhaszekrényben, a lisztben, a zsírban, a ruhák között, el kellett menekülniük... Már magam sem tudom, hogy védekezzem, vagy segítek nekik azzal, hogy összetöpörödöm, míg végül gyökereikkel szétrobbantanak, hogy ne legyen ember, aki rám ismer. Menj, Mózes, nincs itt keresnivalód!”

Hallotta a ház és a szelencebokrok küzdelmének zaját, a fájó kiáltást, ahogy hosszú nyílás reccsent a falon, látta, hogy hatol belé a szelencebokor gyökere diadalmasan, és borul fölé lihegő, ritmikusan mozgó leveleivel, csak a szuszogás hallatszott, és az elfogadó gyengéd sírás. Reménykedett, hogy csend lesz, megnyugszanak végre, de újabb kiáltások hallatszottak, újabb megújabb reccsenések, kielégülten szuszogott a szelencebokor, és sírt a befogadó fal. A zaj csak nőtt, nőtt egyre, robbanásokká erősödve az agyában. A futásban keresett menedéket. Az árokszéleket összekötő kis hídra érve megnyugodott, a szelencevirágok bódító illata vette körül, s újra az a nyolcéves gyerek volt, aki a bolttól futott hazáig a sóval, és itt ült le pihenni egy kicsit.

Az anyja állt meg mellette:

– Már százig számoltam, és te itt ülsz ezen a hídon! Jaj nekem, csak ne-hogy te is olyan légy...

– Milyen, anyu?

– Siess haza, kész az ebéd – hagyta ott az anyja válasz nélkül.

Nem szeretett otthon lenni, félelemmel vegyes csodálkozás fogta el a félnyomorék apja közelében. Tudta róla, hogy harmincéves, de ő ötvenhatvannak látta. Ámulva nézte, hogyan fésüli fekete haját, nem igaz, hogy azok a hatalmas hullámok beleférnek az apró tükörbe. Szerette volna megmondani neki, hogy egy nagyobb tükör kellene, a vegyesboltban látott is olyant, de nem merte. Azt sem értette, hogyan tornássza fel magát az ágyon.

– Mit bámulsz? – förmedt rá ilyenkor az apja. – Még nem vagyok teljesen béna. Add ide a nadrágomat, az ingemet, kabátomat, zoknimat, kampósbotomat! El ne áruld anyádnak, hogy a kocsmába megyek!

Mielőtt az anyja hazajött a gyárból, az ivócimborái visszahozták.

– Édes, drága feleségem... – sírt ilyenkor. Nem tudta, hogy miért, de neki is sírnia kellett.

– Gyere ide, drága fiam! Látod, ez a gyerek is siratja az én sorsomat – húzta magához.

Talán azért a pillanatért hullott a könnye, amikor az apja odaszorította a hatalmas mellére, és ő közel került a csodához, a fekete hullámos hajhoz. Egy mozdulat, és megszimíthatta volna, de nem volt sosem bátorsága hozzá.

Csak itt, ezen a hídon érezte jól magát. Furcsa dolgok történtek akkoriban. Egy éjszaka felült az ágyában.

– Ott a sarokban a halál – mondta. Az anyja felkapcsolta a villanyt:

– Nincs ott semmi, kisfiam, csak képzelődsz! Aludj nyugodtan, majd anyu odafekszik melléd.

– De én láttam, ott volt! – erősködött.

– Majd adok én neked olyan halált, hogy egyszerre elfelejted! – kapta el az apja a hajánál fogva, és teljes erőből pofozni kezdte. Ekkor látta meg a szemében a félelmet, és megsejtette, hogy a felnőttek félnek a haláltól. Pedig ő tudta, hogy a halál is ember, közöttük jár, az öregek meséiből lépett ki, az utcának meg külön van egy, csak szomorúbb, mint a többiek, mert sajnálja a cigányokat, hiszen épp olyan árvák, mint ő.

Aztán az egyik öregember köhögni kezdett, és darabos vércsomókat köpött.

– Addig nem hagyja abba, míg az egész tüdejét ki nem köpi – mondta a másik. Rémülettel és értetlenül nézett a koporsóra, amibe az öregot fektették. Elindult a menet ki az utcából, utánuk ment a banda, és húzta az öreg kedves nótáit egészen a temetőig.

Forrás:

http://www.kethanodrom.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=148:ciganymozas&catid=39:2009-2-szam&Itemid=66

Jónás Tamás: Anyu, utoljára

Ne lepődjön meg, anyám, hogy magázom.
Nem tudom, anyám-e még azon a másik világon.
Tudom, hogy mindent lezárni csak nagyon kevesen,
de azért gyötör, hogy nem tudtunk mindent mi sem.
Talán emlékszik rá, amikor tavaly megfogtam a kezét,
maga fázott, nyár volt, nekem meg nem ment a beszéd.
Féltem, hogy valami sutaságot mondok.
A halottak is ilyen szégyenlős bolondok?
A kezét, amikor megcsókoltam, féltem,
mert valami rémületet láttam utána a szemében.
Ha nem kezdett volna el akkor sírni, lehet,
hogy meg is szólalok, s ma kevésbé szenvedek.
Elegáns ez a hallgatás. Nevetséges a beszéd.
Tudja, nem tudom elfelejteni a fehér pulóverét.
Nem állt jól magán. Már szinte semmilyen ruhadarab.
Az arcát elfelejthetem, de az a pulóver megmarad.
Elnézést, anyám, hogy így el-elkalandozok.
Szégyenletes nekem, mint a halála, az ok.
Most már nem maga miatt mondom, de hát
engem még itthagzott küzdeni: szerettem magát.
S hogy Egy volt (akik olyan kevesen): anyám.
Még a magáé vagyok. És maga már nem az enyém.

Forrás: http://www.szepi.hu/irodalom/vers/tvers/tv_376.html

Jónás Tamás: Költői csendháborítás

- Miért zajongsz, te, költő, a csendet zavarod.
- Zajos a világ úgy is, ha csendben maradok.
- Lehetnél akkor bátrabb, nem érteni szavad.
- Elég a sokból egy is, ki érteni marad.
- Magánügy, amit mondasz? Szerelmes vagy csupán?
- Csupán? Hiszen az lángol a gyűlölet után.
- A gyűlölet szerinted előbbre tart tehát?
- Előbbre nem, de fénylik, ahogy az ostobák.
- Zavart beszéd ez, költő! Egyél, igyál, ölelj!
- Félek kicsit a csöndtől, mi szavam után jön el.
- Maradok akkor, ülj le, és mondd el bánatod.
- A bánat lassan engem egy más világba lop.

– Tudnék neked szerezni örömet, hogy maradj?
– Tudnál, de így is, úgy is elérkezik a nap,
mikor mint vonatablakból kihajló kisgyerek,
kizuhanok a mából. Még mástól szenvedek.
Eltört bennem az öröm bicskájának ezüst
pengéje, és kiszállt belőlem, mint a céda füst
a bizalom, és az illatok sem repítenek el,
egy összetört gyerek sír bennem verset, térdepel.
– Mi történt, költő, és mikor? Ki törte szét hited?
– Törődtem. Árvaságom nem bűne senkinek.
Attól félek, árva lesz mindenki egyszer itt.
Engedj, barátom, énekelni végső csendemig.

Forrás: <http://www.litera.hu/hirek/jonas-tamas-lassulo-zuhanas>

Kovács József Hontalan: Ötödik zsoltár

Putri-ház,
földpadló, asztal székek
nélkül, konyhaszekrény ruhákkal,
edényekkel, háromlábú kályha, leköpött
feszület, kardpenge-keskeny ágyak,
világgraszületésem világa, fekhelyem
patyolatfehér párna, szülőimnek, kedveseimnek ötszáz esztendeje
ország-háza, ébentündökletű rokonaimnak ezer év
ragyogása, kék fény, méreg kék gödör lekaszabolt
koponyákkal, vályog-felhőkarcólóm anyanyelvem
Arany János-i óceánja, gyerekkorom
édesvíztengere, kedvem forrása, lefoglalhatatlan
drágakő, négy nemzedék nagybirtoka, Kos
csillagjegyjű kisleány jussa: Mátriarkánk
petróleum-szagú otthona!

Forrás:

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/kortanc_sorozat/magyarorszag_i_ciganyok/pages/039_irok.htm

Nagy Gusztáv: Isten tenyerében

Valaki itt járt az éjjel
Hosszú fejkendője volt
Hajának éke a hold

Valaki eljött az éjjel
Tudom, hogy Ő volt
Elhagyott régen

Valakit láttam az éjjel
Sápadtan, hófehéren
Isten óvta tenyerében

Forrás: http://ezredveg.vasaros.com/html/2009_10/09101.html#ng

Orsós Jakab: Szürkület

Szürkületbe jöttek ki hozzánk az erdőszélre, a jegyző, meg a tanító. Összeírtak bennünket, és közölték, hogy a gyerekeknek iskolába kell járni. A szüleink sírtak, jajgattak.

– Jaj, drága jegyző úr, minek ezeknek iskola? Mink is megvoltunk nélküle, ezeket a szegény ártatlanokat minek kényszerítik? Hát nem jó ezeknek itthon, hát mit vétettünk, miért büntetnek?

– A törvény előírja – mondta a jegyző – Maguk szembeszállnak? Egy hét múlva beparancsoltak mindenkit a jegyzőségre.

– Na emberek! Kezdődik az iskola. A gyerekek ott legyenek, megértették?!

Nagy tanakodás kezdődött az öregek között, hogy el kéne szökni nyugodtabb vidékre. De akkor meg valami rendelet jött a letelepedésről, az idő is kezdett zordulni, így hát maradtunk.

Félig meztelenül – négy lány és három fiú – bevonultunk az iskolába. Kicsit késve érkeztünk, jöttünk felállt mindenki és megmerevedett. Egy pillanatig a tanító sem tudott mihez kezdeni. Aztán előkapott egy másfeles nádpálcát és az asztalra csapott:

– Leülni! Karokat hátra!

Tétován, megszeppenve álltunk az ajtóban. Nem mertük átlépni a küszöböt. Csak később eszméltünk rá, hát itt volnánk az iskolában, ide parancsoltak bennünket. Szüleink naponta borultak térdre a tanító előtt, így könyörögtek neki, hogy hagyjon már minket békén, hogy engedjen el már minket, kü-

lönben felakasztják magukat. De a tanító hajlíthatatlan maradt. Most is hamar feltalálta magát: amint a hét kis vadembert megpillantotta az ajtóban ácsorogni, kiűritette az első padokat. Ide ültetett minket, utána meg elmondott egy szép hosszú beszédet, hogy új vendégek érkeztek, fogadni kell őket, méghozzá szeretettel..

– Játszani kell velük ugyanúgy, mintha a társaitok volnának. Vegyétek be őket magatok közé, no, hadd lássam! Ki barátkozik velük?

Két hasonló rongyos cselédgyerek jelentkezett. Más nem.

Hosszú ideig a plafonon járattuk a szemünket. Nem voltunk hozzászokva a fedett helyiséghez.

– Ne a plafont bámuljátok – mondta a tanító –, ide nézzetek, ahol én ülök, a dobogóra!

Ezt a szót akkor hallottuk először. Dobogó! Közülünk a legnagyobb, Jóska bátyám mert először a tanítóra nézni. Ő volt a legbátrabb. Így esett rá a tolmács szerep is, hiszen rajta kívül egyikőnk sem tudott tíz-tizenöt magyar szónál többet.

– Félnek, tanító úr – mondta a bátyám. – Én is úgy látom, mozog a plafon.

Nagy nevetés tört ki az osztályban. A tanító alig győzte a pofonokat osztogatni, hogy helyre álljon a rend.

Jó pár nap eltelt, amíg megszoktuk, hogy fedél van a fejünk felett. Kaptunk palatáblát meg palavesszőt. Kezdtük a betűket rajzolgatni. Mindegyikünk keze alól szépformájú karikák sikeredtek. A tanító állandó figyelme is fokozta igyekezetünket s amit csináltunk, nemsokára végig is hordozta a padok között.

Külön is foglalkozott velünk. Dicsért, ha egy hajszállal előbbre jutottunk.

Ennek az embernek köszönhetjük, hogy hat évig ott maradtunk, és nem szöktünk el az első próbálkozás után.

Tanítónk a negyedik vagy az ötödik napon jött rá, hogy mi nyolctól négyig tulajdonképpen nem eszünk. A többiek elmentek ebédelni, mi meg üldögéltünk, firkálgattunk.

– Ti mikor esztek? – kérdezte egyszer, amikor ebédidőben betévedt az osztályba.

– Majd, ha hazamegyünk – mondta Jóska, a képviselőnk.

– Máskor nem tudnátok?

– Tudni tudnánk.

Akkor aztán beteretelt minket a konyhába és hatalmas tál töpörtyűt tett elénk, meg kenyeret, zöldpaprikát.

A tanító addig nem engedett el bennünket, amíg el nem fogyott az utolsó szemig.

Másnap megbeszélte a családokkal, hogy egyesével eljárhatunk hozzájuk ebédelni. Mindennap más portára. Tényleg úgy is lett. Öt éven át adtak bennünket kézről kézre a faluban az emberek, többségük svábok, de magyarok is. Olyannyira hagyománnyá vált ez, hogy még nyolc évvel később a feleségem is így kapott ebédet. Az az igazság, hogy ez egy különleges falu volt.

Sokat köszönhetünk nekik.

Forrás:

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/kortanc_sorozat/magyarorszag_i_ciganyok/pages/039_irok.htm

Osztóján Béla: Mint a pelikánok (Bari Károlynak)

Mikor már nem ad sem a tenger
sem a föld sem az óserdő mélye
elég eledelt, majd úgy halunk mi
mint a pelikánok a nagy éhínség idején,
úgy halunk mi meg, hogy végső akarásunk
utolsó szomorúságaként saját begyünket
tépjük majd fel, repedtszájú bajtársaink

csillapíthatatlan éhségére, úgy halunk
mi meg, hogy apró darabokban lassanként
meg etetjük fel magunkat, mint a pelikánok
kikre rádermedt a dzsungel, s csak az marad
miutánunk, amit akkor nagyfájdalmunkban,
mint a pelikánok a tuhadt fülű éjszakában,
nagyon gyönyörűen, halálunkban eldalolunk.

Forrás:

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/kortanc_sorozat/magyarorszag_i_ciganyok/pages/039_irok.htm

Rostás-Farkas György: Szeresetek (Péli Tamás barátomnak)

Gyászszínű múltunk egére
most csillagot festek dalolva
a lázító idő elmúlt
elsirattuk a fájó sebeket
bolyongó árvaságunk
a temetőbe hordtuk
átkot hordozó népem
szólít egy ország
egy csöppnyi fényt emelek homlokomhoz
verejtékező időből valót
itt vagyok hát szeresetek
a putrik világából menekültet.

Forrás:

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/kortanc_sorozat/magyarorszag_i_ciganyok/pages/039_irok.htm

Rostás-Farkas György: Származás

Arcomban és szememben származásom
bőröm rostjain is
cigányságom.
Sápadó mosolyomban feketül
múltam, jövőm napjaimban feszül.

Meteoroként hull az ifjúságom.

Vérem, érzésem, létem
ti vagytok, cigány népem.
Nektek adom
féltett s rejtett álmaimat,
a belöletek örökölt származásomat.

Forrás:

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/kortanc_sorozat/magyarorszag_i_ciganyok/pages/039_irok.htm

Szepesi József: Nyissatok ajtót emberek

Az értelem igényjegyével
itt áll egy új, nagy öntudat:
eljött, hogy józan ember-érvvel
feldúlja mind a putrikat.
Hozott vasat és cementet,
s épít új életkultúrát,
hogy naggyá nőve e nemzet
tisztelni tudja majd korát.

Eljött az új, nagy öntudat
kincset – ó, drága jutalom! –
csiszolni rajtunk, oly sokat
szenvedett bűnös, bús fajon.
Az értelem igényjegyének
akad-e vendégszeretet?
Előzni bűn, kizárni vétek.
Nyissatok ajtót emberek.

Forrás:

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/ko_rta nc_sorozat/magyarorszag_i_ciganyok/pages/039_irok.htm

Lakatos Menyhért: Füstös képek (regény, részlet)

Csendesek voltak a késő őszi sárba fulladt éjszakák. Amióta Hermina néni visszajár, megszűntek az éjszakai tivornyák. Mindenki behúzódik a putriba, naplemente után már félrevaló dolgokra sem mernek kimenni a cigányok.

Az öreg Éva a szomszéd házban lakott, minden éjjel látta, amikor Hermina néni szelleme megérkezik. Tiszta fehérben jár, egy fehér krepp-papír szemfedővel a nyakában, ami csak a hasáig ér, nagy, hosszú, fehér lábain úgy csörögnek a körmök, mint amikor kavicsot szórnak.

Éjjelenként az edényei között kutat, keres valamit, biztosan a zománcos kancsóját, amiből megitta a lúgkövet.

Azt pedig hiába keresi, még akkor elvitték a csendőrök.

A cigányok megpróbálták egy ugyanolyan kancsót adni helyette, igaz, hogy csak bedobták a pitarába, amelynek nem volt ajtaja, mert a házába fényes nappal sem mertek bemenni.

Ügy látszik, nem kellett neki.

Nem könnyű egy halottat félrevezetni, az még az emberek gondolatát is tudja.

A zenészek éjjel messze kikerültek a csordalegelőre, nehogy megközelítsék a telep szélén álló házat.

Már alig akadt cigány, akit a halott asszony meg ne kísértett volna.

Szinte kivétel nélkül mindenki látta.

Nincs annyi pénz a világon, amennyiért valaki bemerészkedne lámpagyújtás után a házába.

De olyan cigány sem, aki éjjél után ki merne mozdulni a sajátjából. A kísértő szellem éjszakánként bezörgetett az ablakon, az eltorlaszolt vagy beresztelt kunyhók ajtaját feszegette, úgy ugrott keresztül a háztetőkön, mintha nem is lennének.

Ha nappal kiejtették a nevét, akkor is végigfutott a hideg a hátakon. Bodré, mert ez volt a gúnyneve, rettegésben tartott mindenkit. Csak telne már le a kilenc hét, sóhajtoztak, mert addig mindig búcsúzik, még az elhullott hajszálaitól is.

Miután Rácز igazgató elment tőlünk, apámék még sokáig beszélgettek, meghányták-vetették a dolgot. A végén még sajnálták is az igazgatót.

Estétől reggelig égett nálunk a lámpa, félig leszítva, hogy a világosság ne zavarjon bennünket.

Apró gyerekek voltak, bármelyik felébredhetett, és a gyufát sem adták ingyen.

Apám a zsebóráját lefekvés előtt felakasztotta a szegre. Öreg jószág lehetett, mert mindig igazítani kellett a vonat fütyüléséhez. Apám minden este kivette a pisztolyát a kanapé alól, és a feje alá tette. Nem volt rá engedélye, de nem tudott nélküle meglenni.

– Vásárookra járó ember vagyok – mondta, sokat járok éjszaka, nem lehet tudni, mikor találkozom rossz szándékú- emberekkel. Jó, ha van, ami bátorságot ad.

A csendőrök néhányszor feldúlták már a pisztolyért a putrit, de nem találták, pedig csak a kanapét kellett volna felfordítaniuk, mindig a pereme mögött csüngött egy szegen.

Már mindenki aludt, amikor valaki megkopogtatta az ajtót. A kopogás nem volt hangos, hanem apró, sűrű. Nagyon a számra állt, hogy megkérdezzem, ki az, de eszembe jutott Hermina néni, és inkább nem szóltam.

Néhány perc múlva hangosabb lett a kopogás, mintha egy kemény tárggyal ütögetnék az ajtót.

Félelmemben beleragadtam Mámi szoknyájába, aki a fejemnél elborulva aludt. Pillanatok alatt kivert az izzadság, hallottam, hogy a gyenge deszkákból tákolt ajtó recseg.

– Apám! – ordítottam, aztán belebújtam a takaróba.

Az öreg felült, előbb azt hitte, álmolta a kiáltást, de a szi-pogásra odajött hozzám.

– Rosszul vagy megint?

– Nem – mondtam fogvacogva. – Hermina néni be akar jönni.

Alighogy elstottogtam, óriási dübbenésekkel már a háztetőt döngette. Megdermedve néztünk a hang irányába, ahogy apró lóvágtaéhoz hasonlóan oda-vissza járt a ház gerincén.

Apám kikapta feje alól a pisztolyt, és mellém kuporodott.

– Az előbb a konyhaajtót feszegette – stottogtam. Rengett belül a ház, vártuk, melyik pillanatban szakítja be. Én egyre Mámi szoknyáját rángattam. Mit ér a pisztoly egy halottal szemben, őt már nem lehet agyonlőni, de Mámi biztos el tudja küldeni. Mi soha nem bántottuk Hermina nénit.

Csak a lábát tudnám Maminak idehúzni, gondoltam, megharapnám, mert másként nem fog felébredni. Biztos álmot hagyott rá a halott.

Mindenki horkolt, csak mi hallgatóztunk, alig mertünk lélegzetet venni, vártuk, mikor ront be. Apám lövésre készen tartotta a pisztolyt, de benne sem dühöngött a bátorság.

Végre Mámi felriadt, amikor majdnem bekaptam a lábujját.

– Mi az? – kilencvenéves létére elég fűgén ült fel, az arcomat kezdte simogatni, de érezni lehetett, hogy félig alszik. Hiába stottogtam neki, rám se figyelt, vizes ruháról meg pálinkáról beszélt.

Ablakunk egyetlen üvegkarikából állt; amikor a dübörgés megszűnt, apám feljebb szította a lámpát, hirtelen az ablakra célzott, de mielőtt elsütötte volna a pisztolyt, eltűnt a leselkedő.

Egy pillanatra én is láttam a lámpa megvilágította méz-színű arcát, amit sűrű szőr borított. Még a szaladást is hallottam, cuppogott a sár, amikor elfutott az ablaktól.

A hirtelen világosság Mámi szeméből kiverte az álmot. Ijedten kérdezte, mi történt.

– Ez a kosorrú asszony minket is megkeresett.

Apámnak remegett a hangja.

– Hány óra? – kérdezte Mámi.

– Fél egy.

– Hagyd a bánatba fiam, a rosszakkal úgysem tudsz semmit csinálni. Ott esteledjen, ahol virrad. Feküdj le nyugodtan, majd elátkozom én a háztól, ne féljetek, nem jön ide többet.

Levette a felső szoknyáját, réklijét, közben elmondta a szelleműző varázsszavakat: – Mit állsz, mit vársz, miért kísértesz bennünket, minden jó lélek dicséri az urat, hát te miért nem dicséred?

Aztán magára szedte a ruháit, a visszájával kifelé fordítva. Jóformán be sem fejezte a fordított öltözködést, amikor az apró kopogás újra hallatszott.

– Itt van – mondtam halálos rémülettel, azt hittem, kiugrik a szívem a félelemtől.

Apám megmerevedett a vacok szélén, a kopogás többször megisméltődött.

– Kelj fel, Hajdú Sanyi tegyen rajtad erőszakot! – bökte oldalba anyámat, aki tátott szájjal horkolt.

– Mi az, mi az? – riadt fel.

Amit magyarázatként elmondott neki apám, azt nem illik leírni.

– Kelj föl, hozd a lámpát! Előreszegezett pisztollyal elindult az ajtó felé.

Anyám úgy ment utána lámpával a kezében, mint egy alvajáró. Semmivel sem volt szebb látvány, mint Hermina néni a fehér krepp-papír szemfedővel.

Annyi erőm volt, hogy Mamihoz bújjak, ő rendületlenül mondta átkait, imával és sóhajokkal vegyítve.

A ház ajtaját egy tolózárral reteszeltük be éjszakára.

Nedves idő esetén annyira bedagadt, hogy sokszor gondot okozott a kirángatása.

Apám káromkodott, majd kitépte ajtófelestől.

A konyhaajtó már könnyebben nyílt, de egy lélek sem volt kint.

Anyám gondolkodás nélkül követte, bevilágított az istállóba, aztán paprikás hangulatban került elő, mint akinek kiverték szeméből az álmot.

– Miért vagy annyira megijedve? – kérdezte apámtól, aki falfehéren megállt a sparhelt előtt.

Anyám nem tudott semmit, csak akkor izzadt meg, amikor nagy dörrenéssel beszakították a konyhaajtót.

– Mi az?

– Hermina – mondta apám egykedvűen, lemondva a szellemüldözésről.

– Hermina? – csak most fogta fel, mi történik körülötte. Rám nézett, reszketve tapadtam Mamihoz, aki kifordított maskarájában, önmagától megté-
pázott hajjal hányta rám a keresztet.

Apám leeresztett karokkal állt, összetörve, tehetetlenül. Anyám kikapta kezéből a pisztolyt, mire észhez tértünk, már kint volt a házból. Egy dörrenés hallatszott, aztán fájdalmas, gyermeksíráshoz hasonló hang.

– A fene egyen meg gazdástól.

A cigányok kitódultak putrijaikból.

– Ki volt az, Boncza? – kiabáltak.

Apám állt szóitanul, a földöntúli hatalmaktól inába szállt bátorsággal, rájuk sem figyelt, eszelősen bámulta a fehér kecske tetemét.

A putrijaikból kicsődült cigányok nagyon bátortalanul közeledtek, meszsziről panaszkodtak, hogy egész éjjel a házak tetején mászkált.

– Engem is imajdnem felöklelt – szidta anyám –, pedig egypár este elostoroztam a háztól.

A kecske reggelig az udvaron hevert, várták, majd csak jelentkezik a gazdája. De senki nem jelentkezett.

Apám közre akarta adni, de senki nem hitte, hogy a kecske nem rossz lélek.

Éva néni nyilván ezt a hófehér szemfedős alakot látta a lakatlan putriban, amint a félredobált edények között keresett valamit.

Még többször álmodtam azután is Hermina nénivel, de már korántsem féltem annyira, mint azon az éjszakán.

Három hét múlva teljesen rendbe jöttem, csak akkor ugrottam az ágyba, ha jött az orvos. Nagyon lelkiismeretesen kezelte, és szorgalmasan jegyezte, hányszor jött el hozzánk. Nem érdektelenül, később Rác elmondta, hogy százpengős orvosi számlát kellett kifizetnie.

Mikulásra kaptam egy pár új bakancsot. Nem kis öröm volt, hát még apámnak. Addig ugyanis az ő csizmáját hordtam esténként a jégre, ezért hetenként új patkót kellett ráveretni. Arról nem is beszélve, hányszor merítettem vízbe. Nem mindig bírt meg a jég, de ki látta azt éjjel.

A nyúhetetlennek látszó bakancsot egy hét múlva el kellett vinni javíttatni, leázott a talpa. Később apám maga tákolgatta. Mire igazán hideg lett, elnyűttem a cipőt.

Amióta gimnáziumi felvételt ígértek, elmúlt a jó életem, tanulni kellett. Szigorú házirendhez kötött anyám. Elővette a kaszni fiókjából az iskola által használatra kiadott könyvet, most már nem számított, hogy hetven fillérbe

kerül. Egyébként csak akkor láttam, amikor ideadták, meg amikor vissza kellett adni. Ezek a könyvek évenként vándoroltak egyik kézről a másikba, azt hiszem, senki nem forgatta őket, mert ha bajuk történt, irgalmatlanul behajtották az árukat.

Az első napokban még érdekelt. Végignéztem az egész könyvet, a régi tananyagban sok újdonságot találtam, de néhány hét múlva azt is tudtam, mi hányadik oldalon van.

Azok a napok hoztak változatosságot, amikor anyám visszakérdezett. Szigorú tanító lett volna. Kezébe vette a könyvet, aztán szóról szóra kérte, úgy, ahogy le volt írva. Két lehetőség volt: vagy tudtam, és öt cigarettát kaptam, vagy nem, és elmaradt a cigaretta. Igyekeztem elkerülni a kellemetlenségeket, mert az elmulasztott anyagot anyám odacsapta a másnapinhoz. Szabad mozgásomban az gátolt, hogy csupán este tudtam megkaparintani valami érdekesebb lábbelit. A telepet körülfogó gödrök mesés jégpályáikkal csábítottak. Gyakran előfordult, hogy nem tudtam ellenállni vágyaimnak, mezítlábra kötöttem fel a fakorcshályát, aztán amíg bírtam, száguldoztam. A bölcs természet tudta, hogy nincs cipőm. Nem élt vissza lehetőségeivel, a náthát vagy köhögést nem ismertem. Ha a mezítlábas csúszkáláskor felhasogatta lábam a jég, vagy ha véresre dörzsölte a nagy csizma, kitelt a maga foltjából.

Kárpótoltak mindenért az ezüsthévízű éjszakák.

Suhantam a tükörsima jégen, szabályos hatásokkal húztam a kovácsolt patkóval, szinte vihart kavartam magam körül, elszabadult csikó vágóját utánóztam, ha a kiálló jégdarabkák miatt végigtöröltem a nadrágom fenekével a jeget, tízszer megismételtem, amíg úgy nem sikerült, ahogy én szerettem.

Nem bírtak letörni a kudarcok. Két szó visszhangzott bennem, „akarni” vagy „nem akarni”. És ha akartam, nem ismertem korlátokat, gátat vagy akadályt, csak a céloommal törődtem.

Ennek aztán elég sokszor éreztem a visszahatását. A célt ugyan elértem, de utána gondolkodhattam, mi lett volna jobb, saját érdekeemben lemondani, vagy . . . ?

Sajnos ezek a gondolatok legtöbbször későn jelentkeztek. Ha este kivettem hazulról a lábam, a hajnal vetett haza, étlen csavarogtam végig a telep kunyhóit.

Általában este főztek mindenhol, kevés este talált otthon az evés ideje. Sokszor korgó gyomorral hallgatóztam az öreg Khandi ajtaja előtt, ahonnan a hézagos ajtóhasadékokon átszivárgó kellemes gőzből fűthűsszag áradt.

Mindig számolnom kellett a támadással, ha apám vagy anyám ott fogott, mert nem akartam elmaradni egy érdekes élménytől, amit kár lett volna elmulasztani egy evésért.

Az öreg Khandi apámról unokanagybátyám, anyámról sógorom volt. Ősz-től tavaszig tollfosztással foglalkozott. Konyhája egyetlen olyan helye volt a telepnek, ahová mindenki eljárhatott, és nem kellett sajnálnia az átvirrasztott éjszakát. Nóták, táncok, játékok és mesék váltották egymást, mint az örök vigadóban. Néha nem akadt tenyérnyi hely, pedig nem a kis putrik közé tartozott. Khandi kis termetét, ősz haját és szakállát tekintély övezte. Talán nem is csak a korát tisztelték, hanem határtalan fantáziáját. Minden este más és más történeteket öntött belénk. Elbeszélései estétől reggelig tartottak, tele izgalmas kalandokkal, vitézséggel és szerelemmel.

Forrás: Lakatos Menyhért: Füstös képek. Magvető Kiadó, Budapest, 1975. 54–97. o.

<http://www.borokas.hu/szaki/fustoskepek/000.htm>

Szécsi Magda: Születés

Történt egyszer, hogy az anyaméh meleg biztonságában beszélgetni kezdett két parányi embrió. Kutatva lebegtek a magzatvízben, mint mély tengerek rejtekén az áttetsző halacskák. Megérintették egymást. Először megijedtek, mert mindkettő azt hitte, hogy egyedül van ebben a sós-édes vízi birodalomban.

– Ki van itt? – kérdezte az egyik. – Én – felelte a másik.

– És te ki vagy? – kérdezte vissza az előbbi

– Én is én vagyok – válaszolta.

– Akkor mi most ketten vagyunk – állapították meg egyszerre, és félni kezdtek. El is húzódtak egymástól, és két hónapig meg sem mertek moccanni. De aztán újra keresni kezdték egymást, mert olyan rettenetes volt a csend magányosan. A magzatvíz kellős közepén találkoztak. Jól megnézték egymást, és csodálkoztak a gyors változáson. Már nem úgy néztek ki, mint a halak.

– Még mindig te vagy te? – kérdezte a kíváncsibb embrió.

– Igen, azt hiszem, és még mindig én vagyok.

– Megváltoztál.

– Te is.

Ennél többet nem is szóltak egymáshoz, újból vártak két hónapot. A jobb-
oldali embrió aztán összeszedte minden bátorságát és átlebegett a baloldali
embrióhoz.

- Eljöttem hozzád – mondta.
- Nem ismerek rád – válaszolta a baloldali embrió.
- Én tudom, hogy te te vagy, és mivel csak ketten élünk itt, te semmiféle-
képpen nem lehetsz én.
- Kérlek, nézz rám és mond el, hogy milyen vagyok.
- Fehér a bőröd, világos a hajad és kék a szemed. –A te bőröd barna, a sze-
med fekete, mint a hajad.
- Miért nem vagyunk egyformák?
- Nem tudom, pedig idáig azok voltunk – és ezen mind a ketten mélyen el-
gondolkodtak.
- Néha hangokat hallok, pedig tudom, hogy nem is szólsz hozzám.
- Én is így vagyok veled, de nem tudom hol beszélgetnek.
- Kiabálnak is, és ettől félek.
- Igen, ilyenkor én sem tudok elaludni
- Lehet, hogy mások is élnek itt, csak még nem találkoztunk velük?
- Lehet. De mindkettőnkéről biztosan tudnak. Érzem...
- Tegnap fáj a fejem, és úgy éreztem, hogy megfulladok. A víz is zavarossá
vált, és olyan furcsa keserű íze volt...
- Én is ezt éreztem, és eszembe jutottál, hogy neked is rossz lehet.
- Gondoltál rám?
- Gondoltam.
- Akkor te szeretsz engem! – ujjongott a szőke hajú.
- Szeretlek – bólintott a fekete.
- Adjunk egymásnak nevet, mert így nem tudom, hogyan szólítsalak – kér-
te a kék szemű.
- Muszáj? – kérdezte a fekete szemű.
- Miért, nem akarsz? – csodálkozott a fehér bőrű.
- Nem, mert akkor eggyel több lesz a különbség köztünk.
- Miért akarsz olyan lenni mint én? Ez képtelenség! Nézz a bőrödre, te
barna vagy.
- Talán épp ezért.

– De hát ezen nem lehet változtatni. Te ilyen vagy és kész.’

– Igazad van. Akkor keressünk nevet egymásnak – egyezett bele a fekete szemű.

– Én úgy foglak szólítani, hogy Barna, jó?

– Jó. Akkor te legyél Fehér.

– Szia, Barna.

– Szia, Fehér.

– Jaj! Érzed ezt a dörömbölést ott kint valahol? – kérdezte Barna.

– Érzem, és félek – válaszolt Fehér, és összebújva várták, hogy újra nyugalom legyen. Végre csend lett, a víz is kitisztult, de akkor egy sziszegő hangra lettek figyelmesek. Rémülten hallgatóztak.

– Ne féljetek! Ne féljetek! Én szólok hozzátok, a Tüdő. Tőlem bármit kérdezhetek, mindenre tudok válaszolni – jelentette ki a Tüdő nem éppen szerényen.

– Haha, hahaha! – hangzott egy gúnyos kacaj. – Túl okosnak képzeled magad barátom, de én is itt vagyok ám, a Vese. Nélkülem nem élhetne senki sem!

– Jól van, igazad van – helyeselt a Tüdő, de ekkor meg a Máj kezdett morgolódni.

– Én tán felesleges vagyok? – kérdezte méltatlankodva.

– És én, a Gyomor? – És én, az Agy?

– És én, a Szem?

– És én, a Szív? – hallatszott innen is, onnan is sértődötten.

– Jó, jó, ne veszekedjünk! Egyformán fontosak vagyunk – szólt békülékenyen a – Vese. –Az Epe miért hallgat ilyen mélyen? – csodálkozott a Szív.

– Ő most beteg és pihen – válaszolta a Gyomor.

– Úgy ám! – kontrázott a Tüdő Kárörvendően.

– Kik vagytok ti? – kérdezték egyszerre az embriók.

– Mi vagyunk a legfontosabb Szervek – hangzott a válasz.

– Aha! – bölintott Fehér, mintha értené, és rosszat sejtve közelebb húzódott Barnához. – És mit akartok tőlünk?

– Ó, semmi rosszat, csak beszélgetni – válaszolta a Máj.

– Az jó, mert már azt hittük, hogy csak ketten vagyunk a világon – mondta Barna.

– A világon? Nahát! Ti nem tudjátok mi a világ, mert még nem is vagytok benne, ti csak a küszöbön várjátok, hogy beléphessetek, de ez nem mindig sikerül ám! – nevetett a Szem.

– Nem? – hitetlenkedtek az embriók.

– Akkor hol vagyunk, és mik vagyunk? – kérdezték izgatottan.

– Hát, hogy is mondjam... – jött zavarba a Tüdő, de a Vese a szavába vágott.

– Ti még csak embriók vagytok, akikből hamarosan gyerekek, aztán felnőttek, vagyis emberek lesznek.

– Most éppen az anyaméhben vagytok, ami a világ legbiztonságosabb helye számotokra – vette át a szót az Agy.

– Anya. Méh. Anyaméh – kóstongetták a szavakat idegenkedve.

– Furcsa – jegyezte meg Barna.

– Meséljete még! – kérte Fehér.

– Kiről, miről akartok hallani?

– Az anyáról! – mondta Barna.

– Meg mirőlunk! – tette hozzá Fehér.

– Jól van – egyezett bele a Szem. – Én minden reggel látom anyátokat, amikor belenéz a tükörbe. Szép és fiatal. Szőke a haja, kék a szeme, mint a tied, Fehér. Vár benneteket. Már azt is tudja, hogy július 9-én fogtok megszületni. Arról is tud, hogy ketten vagytok. De látom ám apátokat is. Barna órá hasonlít, tőle örökölte a színét a génjeit. Ő cigány...

– Erről inkább ne mondj semmit! – szakította félbe a Szív.

– Előbb-utóbb úgyis megtudja Barna, hogy ő cigány! – kiáltotta a Gyomor.

Mi az, hogy cigány, tudni akarom! És ha én az vagyok, Fehér miért nem az? – szólt követelő – én Barna.

– Na ugye, hogy kell erről beszélni! – jelentette ki a Szem, és elégedetten folytatta. – Barna, ne haragudj, de te cigány vagy. Igaz, erről nem tehetsz, mint ahogy Fehér sem, hogy ő meg magyarnak fog születni. A cigányok rettegetes emberek. Nem szeretnek dolgozni, hazudnak, részegesek, lopnak...

– Nana, na! Nem kell általánosítani! – dobbant nagyot a Szív. – Vannak ilyenek is, meg olyanok is.

– De igenis, a cigányok utálatosak, erőszakosak, piszkosak és igenis... sok cigány tönkre teszi a máját! – kiabálta a Máj.

– Ó, te méregkeverő! Gondolkodj egy kicsit, és mutass egy olyan népet, ahol ez nem fordul elő! – gorombult be az Agy.

– Hát... hát... – dadogott a Máj és szégyenkezve elhallgatott.

– Én azt mondom, hogy Barnának nem is szabadna megszületnie – jelentette ki a Vese.

– Egyetérték – mondta a Gyomor.

– Bizony, akkor nem kínlódna – susogta a Tüdő ellenségesen.

– De én megakarok születni! – nyöszörögte Barna.

– Gyűlölni fognak az emberek, csúfolni fognak a gyerekek. Ezt akarod? – kérdezte kárörvendően a Vese.

– Azt mondtátok, hogy anyám vár engem – emlékeztette őket Barna.

– Vár, vár, mert még nem tudja, hogy cigány vagy. De ha meglát, szégyellni fog téged! – folytatta a Vese gonoszan.

– Nem igaz! Nem igaz! Én is szeretem őt! – kiáltotta védelmezően Fehér.

– Szereted? Amikor ellopja a helyedet, a táplálékodat? Ómiatta nem tudsz gyorsabban fejlődni, pedig minden csepp magzatvíz neked járna, hogy kényelmesen lubickolj, kedvedre – suttogta álnokul a Máj.

– Hogy mondhatasz ilyet? Nem szégyenled magad? – háborodott fel a Szív.

– Fehér, ne hallgass a Májra! Neked Barna a testvéred, szeretned kell őt! – mondta az Agy.

– Testvér, testvér! Ugyan! – kiáltotta a Gyomor.

– A Májnak igaza van. Barnának nem szabad megszületnie. Így is annyi cigány van, hogy nem lehet mit kezdeni velük. Dolgozni meg nem akarnak – szította a vitát a Szem.

– De én dolgozni fogok! – jelentette ki Barna.

– Mind ezt mondják, aztán csak panaszkodni tudnak, hogy jaj a sok gyerekek, nincs ruha, nincs cipő, segítsen már nekik valaki. Most is valami klubot vagy újságot erőszakoltak ki maguknak, aztán egymás torkának estek. Én mondom nektek, önpusztítók, nem életre való emberek ezek – mondta a Szem.

– Honnan veszed te ezeket a dolgokat? – kíváncsiskodott a Vese, bár egyetértett a Szemmel.

– Újságot olvasok, és a múlt héten egy nagyszerű könyvbe is belenézhettem, amiben le volt írva, hogy a cigányok banditák. Úgy vették ezt a könyvet az emberek mintha ingyen adnák – nevetett a Szem elégedetten.

– Mit olvastál még a cigányokról ezen kívül? Mit tudsz te a múltról? Tudod-e mennyit kellett harcolniuk a létükért? A fennmaradásuk mindig hajszálon múlt, de túléltek, mert élni akartak, pedig tűzzel-vassal irtották

őket. Erről nem írnak abban a híres könyvben? – kérdezte az Agy és idegszá-lai remegtek a dühtől.

– A cigányok századokon keresztül nomád életmódot folytattak. Mit vársz hát? Hogy negyven év alatt ugorják át a századokat? – dörögte az Agy.

– Nyugalom, kolléga, senki sem kíváncsi a cigányok történetére, vagy ha mégis, hát kérem, a tények akkor is tények maradnak. Előbb-utóbb a cigány-ság mint olyan eltűnik, nem lesz! De ez nem a mi dolgunk! Itt egyszerűen arról van szó, hogy döntenünk kell egy leendő gyilkos cigány, vagy tolvaj meg-születéséről, vagy meg nem születéséről – jelentette ki a Máj.

– Kikérem magamnak! – kiáltotta Barna. – Mi a bizonyíték arra, hogy gyil-kos vagy tolvaj leszek? – kérdezte a köldökzsinórt rángatva.

– Az őseid viselkedése! – vágta oda keményen a Tüdő.

– Az apád bűneiért nem lehet a fiaikat felelőségre vonni, ezt már a bölcsek is kifejtették – szólalt meg a Szív.

– Te Tüdő, Mi jogon akarsz döntení egy ember életéről? – háborodott fel az Agy.

– Természetesen az erősebb jogán. Ha nincs oxigén, ami ugyebár rajtam múlik, akkor nincs élet sem – fújtatott a Tüdő.

– De hatalma mindannyiunknak van – sértődött meg a Vese.

– Van bizony, és én mindent elkövetek, hogy Barna megszülethessen, és végigjárhassa azt az utat, amit a véletlen jelölt ki neki – dobogta a Szív.

– Még hogy a véletlen? – kuncogott a Gyomor.

– Rólam még nem mondtatok semmit. Velem mi lesz, ha megszületek? – kérdezte Fehér félve.

– Ó, te egészen más vagy. Te boldogságra születnél – hízelgett a Tüdő.

– A te helyed már a születésed pillanatában meg lesz a jó emberek között, és ez teljesen jogos – mosolygott a Vese.

– Hát, igen. Tőled valóban nem várják el, hogy beolvadj egy idegen múltú népbe, megtagadva önmagadat és fajtádat – mondta a Szív.

– De ne hidd, hogy a szőke hajú emberek között nincs gonosz ember. Van bizony, és nem is kevés! – jelentette ki az Agy.

– Én szeretem Barnát, ha szerintetek cigány is. ti mondtátok, hogy nem tehet róla. Nem lehetne, hogy mások is, mint én, szeressék a cigányokat? – kérdezte Fehér reménykedve.

– Szeretni? – háborodott fel a Tüdő.

– Szeretni? Ezeket? – kiáltott a Vese.

– Jó, akkor nem szeretni, de legalább elfogadni őket, azokat, akik dolgoznak, akik gondolkoznak – kérte Fehér.

– Gondolkoznak? Az veszélyes! Azok rosszabbak mint a tolvajok, mert úgy tesznek, mintha... pedig dehogy! – zöldült el a Máj.

– Ha ilyen a kinti világ, én nem is akarok megszületni. Nem akarom megtanulni, hogyan kell gyűlölni! – sírta el magát Fehér, és megfogta testvére kezét.

– Felháborító ez az emberpalánta! – mérgelődött a Vese.

– Még ilyet mondani! – csodálkozott a Tüdő.

– Ha tudnád milyen gyönyörű a kinti világ, nem beszélnél így. Kint minden színes, a fű selymes, süt a nap, illatosak a virágok. Élni csodálatos, te buta! – hunyorgott a Szem.

– Nem! Én mégsem akarom megismerni a világot. Ha ti ilyen gonoszak vagytok, akkor milyenek lehetnek az emberek? – válaszolta Fehér.

– Én is félek megszületni, mégis vágyom rá. A Szem olyan szépeket mondott, hogy látni akarom, látnom kell mindazt! – sóhajtott Barna.

Ekkor éles fájdalom hasított a testébe, és a magzatvíz zavarossá vált.

– Jaj, mi ez? Fehér, add a kezedet! Nézd, egyre kevesebb a víz!

– Mi lesz velünk? – zokogta Fehér.

– Itt az idő, hogy megszülessetek – jelentette be a Szív.

– Barna nem születhet meg. Nem engedhetjük! – sipította a Tüdő.

– Fúj, te fajgyűlölő! – köpködte undorodva a szavakat az Agy.

– Fáj. Nagyon fáj. – sikították az életre várók.

– Most anyátok is szenved. Túrjetek! Túrjetek! Bizony fájdalmas dolog megszületni – sóhajtotta a Szív, és még erősebben pumpálta a vért.

– Kevés a levegő, mindjárt megfulladok! Segítsetek. – könyörgött Fehér.

– Tüdő! Ezt nem teheted! Adj oxigént! – harsogta az Agy.

– Nem adok! Barna nem születhet meg! Nem és nem! – lihegte a Tüdő.

– Te gyilkos! Te szivacsos rém! Adj levegőt, mert elpusztulnak mind a ketten! – zakatolta kimerülten a Szív.

– Fehérnek marad annyi levegője, hogy megszülessen, a másik nem érdekel. – fujtatott a Tüdő.

– Testvérkém, add a kezed, el ne engedd, bármi történik is. – könyörgött Barna.

– Ne törődj velem! Forogj, forogj, hogy minél előbb kint lehess! – szuszogta Fehér és maga elé tolta a testvérét.

– Gyere velem! Gyere velem, ne engedj egyedül a világra! – jajgatott Barna.

– Mutasd meg nekik... mutasd meg, hogy... bizonyíts... – suttogta Fehér, és örökre elcsendesedett.

Az éltető oxigén elfogyott. Barna kétségbeesve kapálódzott Fehér után, de egy láthatatlan erő kifelé húzta a nyakánál fogva...

Hideg lett minden, a fény átölelte remegő testét. A levegő késszúrászként hasította tüdejét. Sírni kezdett.

– Él! Fiú! – mondta valaki, és felemelte.

...én akkor most megszülettem? – kérdezte önmagától Barna, és ebben a pillanatban kihullott emlékezetéből a titokzatos anyaméhben eltöltött örök rejtélyű kilenc hónap...

Forrás:

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/kortanc_sorozat/magyarorszag_i_ciganyok/pages/039_irok.htm

Ismertebb roma költők és írók

Balogh Attila – (1956–) költő, a Cigányfűró folyóirat főszerkesztője. Len-dítem a lábamat (1981) c. első köteteért irodalmi nivódíjat kapott. További kötetei: Balogh Attila versei (1991), József Attila a peep – showban (1997).

Bari Károly – (1952–) költő, műfordító, képzőművész. A Színművészeti Főiskolán, majd a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészka-rán tanult. Cigány népköltészetet és mai francia költőket fordít. Kötetei mel-lett grafikai kiállításai is vannak. 1984-ben József Attila-díjat, 1992-ben So-ros-életműdíjat és Déry-díjat, 1996-ban Bezerédi-díjat kapott. Főbb művei: Holtak arca fölé (1970), Elfelejtett tüzek (1973), A némaság könyve (1983), A varázsló sétálni indul (1985), Tűzpiros kígyócska. Cigány népköltészet (1985), Az erdő anyja. Cigány népmesék és néphagyományok (1990), 21 vers (1992), A pontos hely (1993), Az üvegtemplom. Cigány népmesék (1994), Díszletek egy színönimához (1995), A tizenkét királyfi. Cigány népmesék (1996), Cigány folklór I – IX. (CD-kollekció, 1999)

Choli Daróczi József – (1939–) költő, műfordító, a Zsámbéki Katolikus Tanítóképző Főiskola tanára. Néhány kötete: Isten homorú arcán (1990), Maskar le shiba dukhades (1994), Újszövetség (Bibliafordítás, 1996).

Csemer Géza – (1944–) dramaturg, író, rendező. Cigányklubokat veze-tett, szociográfiákat írt a cigányok életéről. Szakcsi Lakatos Bélával zenés

játékokat és musicaleket írt. Néhány műve: *Eltörött a hegedűm* (zenés játék, 1994), *Habiszti* (almanach, 1994).

Farkas Kálmán – (1930–) újságíró, egyetemi tanár. Magyarország első cigány származású újságírója. 1964-ben a Munka Érdemrend bronz fokozatát, 1975-ben ezüst fokozatát kapja meg; 1988-ban az MCKSZ Szabolcs megyei elnöke; 1994-ben az OCKÖ alelnöke, a Cigány Hírlap főszerkesztője. Legfontosabb írásai: *Értetek kiáltok* (1992); *Korona nélkül* (1996); *Sorstudat* (1998); *Csisznyikói cserepek* (1998).

Holdosi József – (1951–) tanár, író. 1979-ben a *Kányák* című regényével elnyerte a Művészeti Alap legjobb elsőkötetes szerzőjének járó díját. Más művei: *Cigánymózes* (1987), *A bandita és a halál* (1993).

Horváth Gyula – (1960–) miskolci költő. Első versei az 1980-as években jelentek meg cigány lapokban. Néhány kötete: *Megfagyott ország* (1992), *Szégyen, gyalázat* (1993), *Az árvaság anatómiája* (1995).

Kovács József Hontalan – (1950–) költő. Néhány kötete: *Ismeretlen cigány ének* (1991), *Sequioiabeszéd* (1996), *Színfolyók* (1997).

Lakatos Menyhért – (1926–) író. 1988-tól a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségének elnöke. 1976-ban Füst Milán-díjat, 1976-ban és 1993-ban József Attila – díjat kapott. Néhány műve: *Füstös képek* (1978), *Csandra szekere* (1981), *Akik élni akartak* (1982).

Lojki Lakatos József – (1951–) költő, író, színház- és filmrendező. A Harlekin Gyermekszínház alapítója. Néhány filmje: *A nyolcadik stáció*, *A táltos fiú*, *Elfelejtett holtak*.

Nagy Gusztáv – (1953–) költő, meseszerző, műfordító. A Romano Nyevepe alapító-munkatársa, később az *Amaro Drom* és a *Rom Som* szerzője. Néhány műve: *Az ember tragédiája* (műfordítás, 1993), *Szívboldog körül* (1997).

Orsós Jakab – (1920–) elbeszélő és fafaragó. Kedvtelésből kezdett el faragni, majd írni. Kötetei: *Aki hallja, aki nem hallja*, *Jessze majortól az Uralig*, *Gyökerezés*

Osztójkán Béla – (1948–) író, költő, politikus. 1989-től a *Phralipe* című folyóirat főszerkesztője, 1991–1993-ban az *Amaro Drom* alapító főszerkesztője. Néhány műve: *Halak fekete citerában* (1981), *Hóesés húségben* (1983), *Átyin Jóskának nincs, aki megfizessen* (1997).

Rostás-Farkas György – (1949–) költő, újságíró, politikus. 1933-tól a *Khetano Drom* főszerkesztője. Néhány műve: *Megváltásért* (1989, 1991), *Cigányságom vállalom* (1992), *A békesség zarándokai* (1997).

Szepesi József – (1948–) újságíró, költő. Rendszeresen jelentek meg művei a Romano Nyevipében, az Amaro Dromban, a Kethano Dromban. Néhány kötete: Elszórtan, mint a gyom (1983), Pogány ima (1997).

Szécsi Magda – (1958–) újságíró, grafikus, költő, meseszerző. Néhány műve: Az aranyhalas lőszem tükre (1988), A fekete bálvány birodalma (1993), Madarak aranyhegedűn (1996), Tavasztündér mosolya (1997).

Vesho-Farkas Zoltán – (1974–) költő, műfordító. Kötetei: Cherhaja – Csillagok (1994), Elefántcsontszínű évek (1995), A remény vánkosán (1996), Shakespeare: Hamlet (műfordítás, 1998)

II. A MAGYARORSZÁGI ROMA KÉPZŐMŰVÉSZET

A képzőművészeti kifejezésmód a roma közösségek esetében mindössze néhány évtizedre tekint vissza, de ezek az évek egy egyre gyorsuló ütemű fejlődést jeleznek a cigány alkotóművészet területén.

A közhelyszerűen sokat emlegetett Horváth Vince fafaragó volt az első, és sokáig elszigetelt kísérlet ennek a kifejezésmódnak a megteremtésére. Ez a nyírségi cigányzenész, aki hangszerjavítással és különböző használati tárgyak faragásával is foglalkozott, volt az első, ismert cigány ember, aki faszobrok faragásával próbálkozott. Bár nem lett világszerte ismert művész, de 1972-ben megkapta a Népművészet Mestere címet, és sikerrel szerepelt több kiállításon is.

Az 1950-es években kezdett tevékenykedni további két roma ember is a képzőművészet területén. Kiss József keszthelyi cigányzenész, valamint Fenyvesi József gilvánfai építőmunkás autodidakta módon, különböző szakörökben sajátították el a szakma alapjait. Csak az 1970-es években jelentek először kiállításokon.

Ezek az évek hozták meg az áttörést a többi roma képzőművésznek is, összefonódva az első roma értelmiségi csoport jelentkezésével. Az első jelentős megmutakozást az 1979-ben megrendezett Autodidakta Cigány Képzőművészek I. Országos Kiállításának megrendezése jelentette. Itt 12 roma alkotó mutatkozott be, majd 1989-ben, a II. Országos Kiállításon már 17 alkotó vett részt. Jelenleg lényegesen több művészt tartunk már számon, elég a Cigány Ház néhány éve megjelent kiadványára gondolnunk, ahol csak a 74 legismertebb festőt mutatják be.

A roma képzőművészet kialakulása és fejlődése két irányzat, és a hozzájuk kapcsolódó ikonikus ismeretszerű és elismertszerű művészek jelzik. Az első típusú kifejezésmód az úgynevezett „naiv” elnevezés mentén mutathatjuk be. Az irányzat első felfedezettje és meghatározó képviselője Balázs János volt, akinek mindössze néhány év adatott meg alkotásra nyugdíjba vonulása után. Művészetében kisebb részben naiv, többségében pedig expresszív-vizionárius kifejezésmódot figyelhetünk meg. A naiv művészet egyszerűbb eszközökkel, kevesebb tényleges szakmai tudással ragadja meg a megjelenítendő világot, ám annál nagyobb szubjektivitással, kevesebb távolságtartással. Ezen a kategórián belül is megkülönböztetjük a naiv tárgyias és a spontán

expresszív kifejezésmódot. „... a naiv művészet statikus, a világot állapot szerint többnyire harmonikus attitűddel ábrázolja, a spontán expresszív alkotás mód pedig mozgásban, változásában, gyakran disszonanciájában ragadja meg a létet, az érzelmi, indulati kifejezés, a gondolati hangsúly alakítja a formát, megnyújthatja a figurát duplájára vagy összenyomhatja egyharmadára.” Mint mondtuk Balázs János élt mindkét kifejezésmóddal, de többségében a spontán expresszivisták alkotók előfutárának számít.

Balázs János nyomdokain haladva a naiv látásmóddal alkotók közé szoktuk sorolni az olyan ismert alkotókat, mint Oláh Jolán, Ráczné Kalányos Gyöngyi, Nyári Irén, Kovács József, vagy Orsós Teréz. Balázs András és Oláh Mara festményei, Orsós Jakab és Kosztics László faszobrai pedig inkább a spontán expresszív alkotások közé sorolandók.

A másik kifejezési módhoz a hivatásos művészeket, a szakmát professzionális szinten tanuló, elsajátító roma képzőművészeket szokták sorolni. Meghatározó és iskolateremtő képviselője Magyarországon Péli Tamás volt. Az amszterdami Állami Művészeti Akadémián tanult, majd hazatérve tanítványokat gyűjtött maga köré, tudatosan törekedve a roma képzőművészet megteremtésére. Az ő reneszánsz és barokk művészeti hagyományokhoz kötődő kifejezésmódját folytatta tanítványa, az azóta Kossuth díjas Szentandrassy István is. Ebbe a kategóriába sorolhatóak Szécsi Magda, David Beer, Péli Ildikó alkotásai is, valamint a legfiatalabb generáció, a régebbi hagyományoktól már bátrabban elrugaszkodó Túró Zoltán, Oláh Zoltán, Horváth Kálmán és Vári Zsolt alkotásai is. Alkotásaikban alapvetően a cigányság sorsproblémái jelennek meg (például: Péli Tamás: Születés című pannója), de nagy jelentőségre tett szert az emberi sorskérdések és a belső hit megjelenítése is.

Összességében a képzőművészet napjainkra a roma közösségekben az egyik legnépszerűbb önkifejezésmód lett, amely alapvetően építkezik a cigány közösségek sorskérdéseinek, társadalmi helyzetének bemutatására.

Ismertebb roma képzőművészek

Bada Márta – (1951–) festőművész. Iskolás korától fest. Remsey Iván és Mizsér Pál voltak a mesterei. 1973-tól állít ki csoportos és egyéni tárlatokon.

Balázs János – (1905–1977) festőművész. Már gyermekkorában megmutatkozik tehetsége, de csak 1968-ban kezd festeni. Salgótarjánban élt, itt fedezték fel a '70-es évek elején, s itt rendezték első, önálló kiállítását is 1975-ben. Műveit több hazai közgyűjtemény őrzi, amelyeket nemzetközi kiállításokon is bemutatnak.

Bari Janó – (1955 –) festőművész. 9 éves korától fest. Különböző technikákat használ a tájképfestésztől a szürrealizmusig. Képei Görögországtól Amerikáig több gyűjteményben megtalálhatók.

Pongor Beri Károly (David Beeri) – (1951–) festőművész. 1975-ben Nyírmihályfalván kezd festeni. 1979 óta rendszeresen szerepel kiállításokon, 1987-től 1996-ig családjával Németországban élt.

Dilinkó Gábor – (1929–) festőművész. 1975-ben autóbusz balesetét követően kezd festeni, 1982 óta szerepel kiállításokon, az 1956-os forradalomban vállalt szerepéért magas állami kitüntetésben részesült.

Fenyvesi József – (1928–) festőművész. 1958-tól három évig munka mellett képzőművészeti szakkörbe jár, 1974-ben rendezte első kiállítását.

Gyügyi Ödön – (1966–) grafikusművész. Tiszadobon végzi a szakmunkásképzőt, amikor Péli Tamás híres pannóját festi. Ő és Szentandrassy hatására kezd alkotni. Első kiállítása 1988-ban volt. Grafikai rendszeresen megjelennek roma lapokban.

Horváth Vince – (1899–1982) faragóművész, a Népművészet Mestere. 1937-ben kezdett faragni, a '70-es évektől voltak külföldön és Magyarországon kiállításai.

Kiss József – (1921–) festőművész. 1954-ben kezdett el festeni. Első kiállítása 1974-ben Keszthelyen volt.

Kosztics László – (1958–) fafaragóművész. 1989 óta foglalkozik faragással. Több egyéni és csoportos tárlaton vett részt. 1996-ban létrehozta a Békésebb Világért Alapítványt.

Kun Pál – (1958–) festőművész. 1975 óta gyakran vannak kiállításai.

Labancné Milák Brigitta – (1968–) festőművész. Vágréti Jánost tekinti mesterének. Művészi tehetségét gyermeke óvónője fedezte fel. 1994-ben Mezőberényben mutatkozott be első tárlatán.

Oláh Jolán – (1932–) festőművész. Férje, Balogh Balázs András mellett kezd festeni. Első, önálló kiállításával 1985-ben a kecskeméti Naív Művészeti Múzeumban jelentkezik.

Oláh Mara – (1945–) festőművész. Gyakran vannak kiállításai idehaza és külföldön is.

Oláh Zoltán – (1974–) festőművész. Elvégezte a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolát.

Orsós Jakab – (1920–) fafaragóművész, író, politikus. Családi hagyományként már gyerekkorában elkezdett faragni. Rendszeresen jelenik meg

tárlatokon, elbeszéléskötete Aki hallja, aki nem hallja címmel 1987-ben jelent meg; Gyökerek című kötete pedig 1995-ben.

Orsós Teréz – (1955–) festőművész. Iskolás korában a komlói rajzszakör tagja. 1979-ben szerepel először kiállításon, Magyarországon és külföldön egyaránt sokat vesz részt kiállításokon.

Palotai Lajos – (1951–) festőművész. Az általános iskolában rajztanára, Garay Jenő keze alatt kezd festeni. Képzőművészeti gimnáziumot végzett, kezdetben reprodukciók másolásával foglalkozott. 1981 óta állít ki.

Péli Tamás – (1952–1995) festőművész. Az iskola elvégzése után juhokat őrzött. 1979 óta fest Lakatos Menyhért biztatására. Képzőművészeti tanulmányait Amszterdamban végezte a Festészeti Akadémián. Több roma művész vallja mesterének.

Ráczné Kalányos Gyöngyi – (1965–) festőművész. Komlón Pongrácz Éva rajztanár rajzszakkörében kezd rajzolni. Több gyermekrajz pályázatot nyert. Első festményét gyermekei szobájának falára készítette. 1979-ben a Hét iker szarvaskígyó című animációs filmhez készített rajzokat és meséket.

Szécsi Magda – (1958–) grafikus, festőművész, író. 1984 óta rajzol és ír meséket. Első kiállítása Tatán volt. Több verseskötetet és saját szerzésű mesekötetét illusztrálta.

Szomora Kálmán – (1938–) fafaragóművész. 1979 óta több alkalommal részt vett a tatabányai országos bányász-fafaragó tábor munkájában. 1988-ban a Nógrád megyei Szénbányászati Tröszt díját nyerte el.

Túró Zoltán – (1972–) festőművész. Képzőművészeti Gimnáziumot végzett. A figuralista, részletező festészet gyakorlója.

Vári Zsolt – (1974–) festőművész. Autodidakta, országsszerte gyakran vannak kiállításai.

Váradí Gábor – (1958–) festőművész. Első tanára Rákosi Zoltán volt, majd Péli Tamást tekintette mesterének. Első tárlata 1989-ben Ózdon volt. 1994-ben Izlandon 6 hónapos tanulmányúton vett részt.

III. A CIGÁNYZENE ÉS A CIGÁNYOK ZENÉJE

A cigányzenészek és a cigányzene

A cigányság arisztokráciájának tekintett zenészek a magyar reformkor óta fontos szerepet töltenek be a kulturális életben. A XIX. század jeles zenetörténésze, Mátray Gábor így ír róluk (bár egyes megjegyzéseiben a korabeli cigányságról kialakított közvélekedéstől nem tudta magát függetleníteni): „A nagyobb jelességre emelkedött zeneművész tehát épen úgy vívja ki a világ tisztöletét és a századokig hangzó hírt s nevet, miként a köztapsokban részesült jeles népzeneész, ki (legyen bár a legaljasbb népfaj származéka) műtehetségét a maga nemében kitűnő fokig művelvén, érdemessé teszi magát, hogy necsak kortársai viseltessenek méltánylattal iránta (kivált saját honában, melynek hosszas szolgálatát szentelé), hanem arra is tarthasson számot, hogy utolsó pihegésével ne tűnjék el egyszersmind emlékezöte az utókor elől.”⁷

Napjainkban a cigányzenészek körében is jelentős életmód- és zenei stílusváltásnak lehetünk tanúi: szinte megszűnt a magyar nótához kapcsolódó, éttermi zenélés, mint megélhetési forma, de egyre több cigány származású művész van a komolyzene és a jazz területén, továbbá egyre népszerűbbé válnak az autentikus cigány népzenei játszó együttesek.

Az írás első részében röviden és vázlatosan áttekintem a cigányzenészek múltját, kulturális szerepét a XX. század első feléig. A második részben áttekintjük a cigány népzene jellegzetességeit és ismert előadóit, valamint a roma muzsikusok megjelenését más zenei területeken. Ezt követően egy kutatáshoz készült, kilenc strukturált mélyinterjú elemzése alapján bemutatom a zenészek mai helyzetét, különös tekintettel külföldi munkavállalási lehetőségeikre (társadalmi tagozódásukat, a külföldi munkalehetőségek iránti érdeklődését és az ehhez kapcsolódó tényezők – mint az információszerzés, a médiafogyasztás, az utazás körülményei és szervezése stb.). Végül egy interjú szerkesztett, rövidített változata olvasható az érdeklődők számára.

⁷ Mátray, 1984a: 288

„Mindez csak mámor, vagy legfeljebb álom”⁸

A kutatások alapján mítosznak tekinthető az a vélekedés, hogy a cigányok zenélésre születtek, és ez a tevékenység Indiából hozott ősi mesterségük.⁹ A cigányok XIV–XV. századi Magyarországi betelepítése után először XVI–XVII. századi források említik néhányukat zenészként. Egykorú nyugat-európai feljegyzésekben sincs nyoma, hogy a cigányság meghatározó vagy elsődleges megélhetési forrása a zenélés volna. Ezért is tűnik meglepőnek, hogy a kovácsmesterség és egyéb kézműipari tevékenységek mellett a XVIII. század második felében szinte a semmiből, meglepetésszerűen megjelenő cigánybandák tagjai már hivatásszerűen is a szórakoztató zenélésből próbáltak megélni. Eleinte még csak kiegészítő tevékenységként – Czinka Panna (1711–1772), akit az első cigányprímásnak szoktak tekinteni, a feljegyzések szerint a zenélés mellett gyakran segített férje kovácsműhelyében is, aki pedig szintén zenélt felesége bandájában –, később, a szórakoztató zene iránti kereslet egyre nagyobb igényei miatt, már egyedüli foglalkozásként: „*A rendes lakos cigány nemcsak Vulcan fia [kovács], de egyszersmind Apollóé is, és ő a helység zenésze s közttek elég van, kit bátran lehet virtuoso-nak mondani.*”¹⁰

A fordulatot, felemelkedési és megélhetési lehetőséget a magyar nemzeti öntudatra ébredéssel együtt megjelenő és hosszú időre uralkodóvá váló zenei műfaj, a verbunkos teremtette meg. A verbunkos – rábeszélés, meggyőzés, toborzó – eredetileg olyan férfi tánc, amit a Habsburg Birodalom országaiban az állandó tömeghadsereg megszervezésétől az általános hadkötelezettség bevezetéséig olyan alkalmakkor táncoltak, amikor fiatalokat próbáltak meggyőzni a katonaelet szépségeiről, és rábeszélni őket a kalandosnak feltüntetett katonaelet önkéntes vállalására. A tánc pedig elképzelhetetlen lett volna zene nélkül. Egyre nagyobb igény volt olyan emberekre, akik megfelelő színvonalon tudják szolgáltatni hozzá a zenét, és egyre többször igényelték a gazdagok is szórakozásaikhoz ezt az újfajta muzsikát. Ebből az időszakból feljegyzések is tanúskodnak arról, hogy a sok zeneszolgáltatás mellett alig tudják eredeti szakmájukat folytatni néhányan a cigányok közül: „*A’ mi pedig közelébb szorongat, a’ verbuncus katonáknak kéntelen is szolgálnom kellett hegedülésemmel. Ekkor szegény állapotomhoz képest is magam dolgához nem láthatok, csak most Adventre hagytam félbe, ismét azt kívánják, azon szolgálatra előálljak... Különben is annak idejében az uraknak is megkívántatik szolgálatom.*”¹¹

⁸ A fiatal Széchenyi István naplójából vett mottót idézi – Szabolcsi nyomán – Sárosi 1998: 370.

⁹ Több tanulmány is foglalkozik a kérdéssel, például Havas, 2000.

¹⁰ Ács Gedeon feljegyzései 1856-ból, idézi Mezey, 1986: 64

¹¹ Vadász Kozi miskolci cigány, 1781-ben, idézi Tóth, 1994: 52

Mindez következett abból is, hogy a magyar nemzeti ébredés és a formálódó nemzeti kultúra erősen igényelte egy sajátos magyar zene megteremtését. Országunktól nyugatra ekkor éli virágkorát a később bécsi klasszicizmusnak nevezett zenetörténeti korszak, olyan nagyságok alkotnak, mint Haydn, Mozart és Beethoven. Az ebben az időben fejletlennek mondható magyar zenekultúra forradalmi megújulásra várt, és ennek végrehajtói, részesei elsősorban a cigányzenészek lettek.

A cigányság státusában bekövetkezett változás további magyarázat. Sárosi Bálint sokszor idézett megállapítása szerint: „... a cigányok szórakoztató zenében való hatalomra jutását nagyban elősegítette a társadalomnak a szórakoztatók iránt tanúsított lenéző, elítélő magatartása. Ami a társadalom kereteibe szorosabban beletartozók számára megalázkodásnak, lecsúszásnak számított, az ő viszonyaik között éppen a társadalomba való bejutás, az érvényesülés legjobb útját jelentette. A 18. század végére, a cigánybandák első sikeres megszólalásával valóban eljutottak odáig, hogy a cigányfoglalkozások között (az addigi kovácmesterséggel szemben) a zenélés lett a legrangosabb, a cigányok számára is legvonzóbb foglalkozás.”¹²

A későbbi társadalmi elismerés pedig komoly alkalmazkodási készséggel és önfegyelemmel kellett összekapcsolódjon, hiszen a magyar urak sajátos szórakozási stílusa miatt sok megalázó helyzetet kellett átélniük és elviselniük a zenészeknek a megélhetésük érdekében. Sokáig (XIX. század) az éttermi zenészek tányérozással gyűjtötték össze honoráriumukat, de régi hagyomány volt a vonóba húzott, hangszerbe dobált vagy nyállal a homlokra ragasztott papírpénz is. „Dől, mint a bögőbe a húszas” – jellemezte a helyzetet a közmondás, de egyéb „tréfák” is járták a mulatságokon. Mint Sárosi írja: „Nem volt ritkaság, hogy lakodalom idején a szertelen kedvű férfi budira kísértette magát a zenészekkel ..., hogy azok a deszkaépítményt körülállva, a benti eseményt zenével, a megfelelő pillanatban tussal kísérjék.”¹³

A cigányzenészek egyre nélkülözhetlenebb „kellékeivé” válnak a mindennapi szórakozásnak. Kezdik külföldön is megismerni a cigányok zenei tudását: „A miskolci cigányokat hallottam néhányszor játszani, s megvallhatom, a zenéjük rászolgál a megbecsülésre. Bár nem játszanak mindnyájan kottából, ennek ellenére mégis oly jól, hogy elfelejti az ember: tanulatlan zenészeket hallgat. Különös erősségük a magyar táncokban van, de a kesergőben is mesterek. A miskolci cigányok minden táncmulatságon és minden olyan ünnepségen játszanak, amely a városban tartatik, s igen jól megfizetik őket, sőt, tülekednek értük: innét a büszkeség, melyet náluk tapasztaltunk, s mely kide-

¹² Sárosi, 1971: 55

¹³ Sárosi, 1996: 40

rül öltözködésükből, étkezési és italozási szokásaikból, beszédmódjukból, járásukból és a másokkal szemben való egész viselkedésükből... Sokan már olyan-nyira ki is művelődtek, hogy zavarban vagyunk: vajon valódi cigányokkal van-e dolgunk? Még fekete színük is észrevehetően megváltozott.”¹⁴

A zenészek pedig fokozatosan a „cigányság arisztokratái” lesznek, egyre jobban elszakadnak a nem zenével foglalkozóktól, új mesterségüket átörökítik utódaikra. Nem mintha velük született zenei képességeik volnának, hanem mert az utódok a megélhetés biztos reményét nyújtó zenei közegben, a szakma tiszteletére nevelve nőnek fel, kiskoruktól rendszeres zenei képzést kapnak. Mátray Gábor, a korszak jelentős zenetörténésze így ír: „*Cigányok tulajdona leginkább minden egyéb nemzetiségeink közt a muzsikára való kedv. [...] Különbén már a 7 esztendőös purdó is elkezde valamelly eszközt cincogatni, s gyakorlás által hihetetlen mesterségre emelkedik. A Klavirt kivéve majd minden jelesebb eszközt megtanulnak.*”¹⁵

A XVIII. század végén alig 1600 cigányzenészt említenek az összeírások, száz év múlva viszont már 17 ezer zenész cigányt regisztráltak Magyarországon. A falusi zenészekről a külföldön is jól ismert bandáig széles társadalmi skálán elhelyezkedő, a cigányság minden idők legsikeresebb és leginkább megbecsült tagjai írták be nevüket a magyar történelembe. A cigányok egy része, felismerve a társadalom által felkínált lehetőséget, saját boldogulását is megteremtve, meghatározó részesévé vált a magyar zenekultúrának. A XIX. század első felére a cigányzenészek kivívták a társadalom megbecsülését, a nemzeti zene képviselőivé és a polgári átalakulásért küzdő nemzeti mozgalom tagjaivá váltak. Bihari János (1769–1828) a reformkor kétségkívül legnagyobb és leghíresebb primása, akinek művészete folytán vált a verbunkos véglegesen a magyar zenetörténet meghatározó részévé, és egy zenei korszak elnevezésévé is. Az első olyan cigányzenész volt, akinek tevékenysége körül egész kultusz alakult ki, ő vált elsőként vagyonossá (bár szegénységben halt meg), megnyitva a híres primások sorát. Korabeli feljegyzések szerint a legnagyobb politikai eseményekhez kapcsolódó bálók állandó zenésze volt, akinek játékáért egyaránt rajongtak a császári udvarban és minden társasági eseményen, de Liszt Ferenc, Kisfaludy Sándor és Berzsenyi Dániel is lelkes hívei voltak, így „... *fejedelmek és főurak épp úgy nem tudtak ellenállni hegedűje varázsának, mint a szegény mesterlegény, ki utolsó keresményét is odadobta a nagy cigány körülhordott kalapjába.*”¹⁶

¹⁴ Jakob Glatz 1799-es írását idézi Tóth, 1994: 52.

¹⁵ Mátray, 1984b: 183

¹⁶ Evva Lajos 1875-ös írását idézi Sárosi, 1971: 75.

A cigányzenekarok tömeges elterjedése, a leghíresebb prímások megjelenése a XIX. század közepére tehető. Ott voltak a cigánybandák az 1848–49-es forradalom és szabadságharc katonái között, és a kiegyezésig mindvégig segítették a nemzeti ellenállás ébren tartását. Elég csak néhány híres nevet említenünk: Sárközy Ferenc (1820–1890) Kossuth Lajos hadnagya és a szabadságharcban részt vevő cigányzenészek főkarmestere; vagy Boka Károly (1808–1860) debreceni prímás, aki olyan tiszteletnek örvendett, hogy – a krónikák tanúsága szerint – a temetésén több mint tízezer ember vett részt; vagy Patikárus Ferenc (1827–1870), aki zenei versenyen mérte össze tudását id. Rácz Pállal, és ezen alkalmából olyan emberek ültek a zsűriben, mint Erkel Ferenc, Mosonyi Mihály, Ábrányi Kornél, Mátray Gábor és a korszak hasonlóan ismert személyiségei. És bár Rácz Palinak csak a második helyet ítélték, nem akármilyen hatással lehetett a közönségre, ha Jókai Mór róla mintázta *Fekete vér* című regényének főhősét, és mindmáig sokak ismerik híres szerzeményét, a *Lehullott a rezgő nyárfa...* kezdetű magyar nótát, amelyet 120 cigány játszott a temetésén.

A szabadságharc leverése utáni években kiemelten támogatják a cigányzenészeket, akik hangversenykörutakat szerveznek az országban, ezzel is fenntartva a nemzeti ellenállás szellemét. Ekkorra már egész zenészdinasztiák alakulnak ki, körükben a kovács- és egyéb mesterségek úzása már a távoli múltba vész; elterjed a mítosz: ezek a virtuózok csakis muzsikások lehettek ősi időktől fogva. A cigányság arisztokráciája egyre jobban megkülönbözteti magát a cigányság többi csoportjától, elképzelhetlenné válik egy egyszerű „paraszt cigánynak” beházasodni egy ilyen jeles családba. A zenészek újabb generációi pedig egyre magasabb színvonalon művelik most már egyedüli szakmájukat. Mégis mind többen panaszkodnak: „hanyatlak a cigányzene”. Ennek pedig az az oka, hogy az egyre képzetebb zenészek „idegen elemekkel” bővítik tudásukat, játszanak klasszikus zenét, operakivonatokat, egyvelegeket is, és ez már erősen átértékeli a magyar verbunkos hagyományt. Pedig a XIX. század második felére már annyira meghatározó a jelenlétük a zenei kultúrában, hogy sokan úgy gondolják: a magyar verbunkos és a cigányok zenéje az „eredeti”, „ősi” magyar népzene. Liszt Ferenc *A cigányokról és a cigány zenéről Magyarországon* című híres-hírhedt könyve évekig tartó vitát indított el a magyar társadalomban, bebizonyítva a verbunkos műzenei eredetét és sajátosságait.¹⁷

A század közepén pedig megjelenik a verbunkos hagyományaiból is táplálkozó, új magyar műfaj, az énekelt dal: a magyar nóta, más nevén a népies műdal. Hasonló társadalmi igény teremti meg ennek is az alapját, mint annak

¹⁷ A vitáról bővebben lásd Sárosi, 1998: 352.

idején a verbunkosnak. A magukat haladó szellemiségűnek tartó és érző magyar felsőbb réteg igényli egy új, sajátosan magyar műfaj létrejöttét.¹⁸ Olyan valamire van szükségük, amelyre egyszerre lehet mulatni, szomorkodni, énekelni, részesei lenni annak a zenének, amit magukénak éreznek. Nem véletlen, hogy Egressy Bénit, a *Szózat* szerzőjét tekintik a magyar nóta atyjának, aki felismerte az igényt az új műfaj iránt. Az új dalok írói pedig elsősorban vidéki nemesek, hivatalnokok, akik ebben a zeneileg egyszerű formában sikereket tudnak elérni hiányos zenei képzettségük ellenére is. Így lesz az első igazán sikeres nótaszerző Simonffy Kálmán ceglédi főjegyző és később országgyűlési képviselő, akit szerényen csak a „magyar Schubertként” emlegetnek. Őt követte Szentirmay Elemér, Dóczy József, Fráter Loránd és Balázs Árpád, hogy csak a legismertebb szerzőket említsük. De nagyon sok „egydalos” szerző létezett, mivel egy „igazi magyar úr” szinte kötelességének érezte a benne szunnyadó talentum kibontását, a magyar zenekultúra gyarapítását.

Egyes becslések szerint a XX. század közepéig mintegy harmincezer nóta született. És ezek megismertetésében, elterjesztésében a cigányzenészek nélkülözhetetlenek voltak, hiszen hangszerkíséret nélkül a nóta nem hatott igazán. Az ő szakmai tudásukon, előadásmódjukon keresztül vált a magyar nóta a verbunkos folytatójává. A két világháború közötti időszakban annyira népszerű ez a műfaj – és előadók, a cigányzenészek –, hogy a muzsikusok nélkülözhetetlen részei a mindennapi életnek. Olyan nagyra tartják őket, hogy néhány – természetesen nem cigány, hanem nemes, hivatalnok, orvos, ügyvéd – nótaszerző is előveszi hegedűjét és szerény zenei tudását, és cigánybandákba beállva próbálja népszerűsíteni alkotásait.

Külön kell említést tennünk Dankó Pistáról (1858–1903), a cigány származású szegedi dalszerzőről, aki nem hangszeres tudásával tűnik ki kortársai közül, hanem azzal, hogy ő volt az első cigányzenész, aki dalszerzőségével történelmi nevet vívott ki magának. Négyszáznál is több dala közül ma is közsismert sok alkotása, például az *Eltörött a hegedűm...*, a *Most van a nap lemenőben...*, az *Egy cica, két cica...* kezdetűek. Jól jellemzi a cigányzene és a cigányzenészek körül kialakult kultuszt az is, hogy országos gyásszal és pompával temették Dankót, 1912-ben pedig szobrot állítottak az emlékére Szegeden.

Érdemes megemlíteni néhány momentumot a cigányzenészek külföldi útjairól is. Feljegyzések szerint már az 1780-as években is megfordultak zenészek Bécsben, a császári udvarban, 1840-ben pedig párizsi szereplésükről így

¹⁸ Bár Kodály Zoltán így jellemezte a magyar nótát: „a népdalkultúrából már kinőtt, de a magaskultúráig el nem jutott átmeneti embertípus zenéje” – idézi Sárosi, 1971: 137.

tudósít a korabeli francia újság, a *Revue et Gazette Musicale de Paris*: „A fővárosunkba nemrég érkezett, magát cigánynak nevező két magyar zenész és egy táncos a múlt csütörtökön a Vaudeville színpadán ragyogóan szerepelt. A zenészek nagy sikert arattak. Még többre értékeli őket az, aki tudja róluk, hogy e különös művészek a zeneművészetnek a legegyszerűbb elemeit sem ismerik, s a tökéletesség, mellyel bájos zengésű darabjaikat előadták, csupán bámulatos ösztönüknek tulajdonítható.”¹⁹

A XIX. század második felétől a híres primások bandáikkal megfordulnak az akkori világ szinte minden fontos országában, és erről a magyar lapok részletesen beszámolnak. Olyan emberek lelkesednek játékukért, mint az angol uralkodó család, vagy a híres zeneszerző, Debussy. Néhány cigányzenész ugyan letelepedett külföldön, de többségükben a turnékat pénzkereseti lehetőségnek tekintették, a hazai karrier további megerősítésére kívánták felhasználni: egyre több, külföldön elterjedt zenei stílust ismertek meg, ami megalapozta a következő cigányzenész nemzedék benyomulását a jazz és a klasszikus zene területére is, bizonyítva hagyományos képességüket a fejlődésre, a megújulásra, a társadalom aktuális zenei igényeinek legteljesebb kiszolgálására. Az idő tájt a közönség még furcsállotta a külföldi hatások megszólaltatását idehaza; köztük Kodály is meglepetésének adott hangot 1925-ben: „A minap egy angol ember azon csodálkozott, hogy a budapesti cigányzenekaroktól egyebet se hall, mint jazzt és azt, hogy »Why did I kiss that girl«”.²⁰

A cigányzenészek társadalmi rangjukat, anyagi jólétüket – ha csökkenő mértékben is –, de egészen a XX. század második feléig meg tudták őrizni. Sárosi Bálint becslése alapján 1968-ban még hét-nyolcezer cigányember foglalkozott hivatásszerűen zenéléssel, „cigányzenével”.

A cigányok zenéje, azaz a népzene és előadói

Közkeletű félreértés volt sokáig, hogy a cigányok által játszott, verbunkosból kinőtt, az előbbieken bemutatott műzenét tekintették a cigányok népzenejének. Ez azonban koránt sincs így, sőt, a népzenei hagyományok alapvetően eltérnek mind dallamvilágában mind hangszerhasználati szokások tekintetében az előbbieken bemutatottaktól. További különbségeket tehetünk a három cigány nyelvi csoport népzenejében is. A romungró és oláh cigány közösségek zenéje több eltérés mellett, de alapvetően hasonlítanak egymásra, addig a beások népzeneje jelentősebb mértékben eltérő az előbbi

¹⁹ Idézi Csemer, 1994: 16.

²⁰ Idézi Sárosi, 1996: 53.

kettőtől. Abban azonban mindegyik hasonlít egymásra, hogy eredetileg vokális, azaz csak énekelt jellegű zenét jelentettek,

A romungrók és oláh cigányok népzenejében két típusú dal különböztethető meg. Egyrészt a lassú tempójú, „hallgatónak” vagy „szomorú nótának” hívják. Többnyire hat vagy nyolc szótagból állnak a sorok, és négy sor alkot egy versszakot. A magyar népdalokhoz hasonlóan a régebbiek ereszkedő dallamvonalúak, az újabb keletűek pedig inkább kupolás szerkezetűek. A lassú dalok egyszólamúak, erősen díszítettek és szabad előadásmód jellemző rájuk (parlando, rubato).

A gyors dalok táncdalok, amelyeket pergetősnek is neveznek. Alapvetően a táncok zenei kíséretéül szolgálnak. Hét vagy nyolc szótagú sorokból állnak, páros üteműek. Kivételt jelent ez alól az északkelet-magyarországi úgynevezett „botoló” nóták, amelyek általában nyolcados metrummal bírnak. A gyors dalok, szemben a lassúakkal, általában többszólamúak, kevés szöveggel énekelik, mintegy hangszert utánozva. Ezt a hangutánzó előadásmódot „pergetésnek” nevezik. Továbbá jellemző vokális kíséreti mód az úgynevezett „szájbőgőzés”, ami a páros nyolcadokat hangsúlyozó esztam ritmust jelenti. Ezt gyakran kiegészíti a taps vagy az újjak pattogtatása, amit „pityengetésnek” neveznek. Jellegzetes hangadó eszköz a kanna is, amelynek tetejét vagy oldalát ütik ritmikusan.

A beás közösségnél is megtalálhatóak a lassú és a gyors dalok, de azzal az eltéréssel, hogy náluk a különböző eredetű dalok jelentősen eltérnek. A lassú daloknál megtalálható a három és ötsoros szerkezet, valamint kimutatható a műzene hatása is. A táncdalok esetében pedig ismeretlen a „pergetés” és inkább egystrófás szerkezetéről beszélhetünk.

Mindezen dolgokat 20. századtól elindult népdalgyűjtés és kutatás alapján ismerhetjük. A legjelentősebb kutatók közé tartoztak a Csenki-fivérek, Erdőss Kamill, Vígh Rudolf, valamint Kovalcsik Katalin és Bari Károly végzetek jelentős munkát ezen a területen.

A folklór nagyközönség számára is megismerhetővé az 1960-as évektől kezdődően vált. Az akkor megjelenő cigány folklór együttesek rövid idő alatt ismertté tették az addig kevesek által kedvelt műfajt. Az első ilyen együttes az 1979-ben „A népművészet Ifjú mestere” címet is elnyert „Kaly Jag” (Fekete tűz) volt, amely lendületet adott a zenével hivatásszerűen nem foglalkozó cigány embereknek is a muzsikálásra. Ennek hatására több, később ismerté vált folklór együttes jött létre. Ilyen volt a Romanyi Rota (Cigánykerék), a Ternipe (Fiatalság), a Nagyecsed fekete Szemek és az Amaro Szuno (A mi álmunk), az Ando Drom (Útközben). A beás közösség máig legismertebb folklór együttese a Kanizsa Csillagai.

A roma zenészek megjelenése más műfajokban

Az elmúlt évtizedekben mind a „hagyományos” cigányzenét, mind az autentikus népzénetet valamilyen módon maguk mögött hagyva, vagy a hagyományokat megújítva teljesen új területen is megjelentek roma előadók. Először is említeni kell a klasszikus zene területét, ahol zeneakadémiát végzett fiatalok a világ legjobb szimfonikus zenekarokban tevékenykednek, vagy jelentős szólókarrierbe kezdtek. Közülük érdemes kiemelni Cziffra Györgyöt, aki Franciaországban élve vált világhírű zongoraművésszé, Liszt és Chopin egyik legnagyobb interpretátorává. De a legjelentősebb klasszikus zenészeket között kell említeni még Rácz Aladár cimbalomművészt vagy Banda Ede gordonkaművészt is.

Jelentős helyet foglalnak el a roma művészek a jazz területén is. Babos Gyula Projekt Romani formációja fiatal cigány zenészekkel együttműködve a népzenei hagyományokat dolgozta fel. Snetberger Ferenc, Roby Lakatos vagy Szakcsi Lakatos Béla szintén világhírű jazzmuzsikusként tevékenykednek.

Az utóbbi években, a populáris műfajokban is megjelentek a romák. Egyrészt a rap területén volt jelentős a Fekete Vonat nevű formáció, majd később tehetségkutató versenyeken tűnt fel Emilió, Gáspár Laci, Caramel és Oláh Ibolya, akik a pop-rock műfajban tevékenykednek. A Váradi Roma Café, Nótár Mary, és legújabban „az értelmiség dáridójaként” emlegetett Budapest Bár arat jelentős sikereket az úgynevezett mulatók, illetve kávéházi cigányzene modernizációjával.

Egy kutatás eredményei a roma zenészek terveiről²¹

A mai magyar cigányzenész-társadalomban a cigány származású, hivatásos és amatőr zenészek körében három élesen elkülönülő csoport ismerhető fel. A cigányzenészek mai helyzetét e három csoport tagjaival készített mélyinterjúk alapján, egy migrációs kutatás szempontjait figyelembe véve mutatom be vázlatosan. A kilenc interjúalany rövid életrajzát az egyes csoportokba való besorolás során közlöm.

A megkérdezett zenészek csak saját köreiket ismerik. A komolyzenét, a cigányzenét és az autentikus népzénetet játszó csoportok között még ritkább az átjárás, mint a nem cigányok felé, ami a teljesen más életstílusból, érdeklődési körből is következik.

²¹ Az írásnak ez a része a szerző „Cigányzenészek és külföldi lehetőséik” című írása alapján készült, amely a *Mozgó Világ* 2000/10-es számában jelent meg (Kállai, 2000).

Tagozódás: komolyzenét, cigányzenét és autentikus népzeneét játszó csoportok

Komolyzenét játszó fiatalok. A zenészek első nagy csoportját olyan fiatalok alkotják, akiknek a felmenői több generáció óta a verbunkosból kinőtt klasszikus cigányzenével foglalkoztak, de ők már legfőképpen klasszikus zenét tanultak. Ennek oka egyfelől saját indíttatásuk, másfelől a szülők befolyása. Ők ugyanis már az 1980-as évektől látták a „kávéházi” zene hanyatlását, és gyerekeiket – ha mégis zenei pályára kívántak lépni – szinte tiltották a cigányzenétől. Így kialakult egy zeneileg nagyon magasan képzett, fiatal cigány réteg, amelynek a társadalmi státusa már egészen más, mint a szülőké. A klasszikus zenészek között azonban évtizedek óta túlképzés van Magyarországon, ezért azok, akik nem tudnak elhelyezkedni szimfonikus zenekarban vagy tanárként – és erre egyre kisebb az esély –, tudatosan készülnek a külföldi karrierre. Németül vagy angolul tanulnak, és interjúalanyaim elmondása szerint egy valamirevaló zenész az igazi szakmai és anyagi megbecsülést szinte csak Nyugat-Európában, főként Németországban és Ausztriában, vagy az USA-ban tudja elképzelni.

Az első csoportba sorolt interjúalanyokról

- Budapesten élő, 24 éves férfi, nő, egy gyereke van. A Zeneművészeti Főiskola negyedéves hallgatója, hegedű szakon. Régi zenész családból származik, nagyszülei és apja is cigányzenészek voltak, apja klarinétos. Gyerekkorában volt affinitása a hagyományos cigányzenéhez is, de apja nem engedte, hogy azzal foglalkozzon, miként testvérének sem, aki zongorázott. Így klasszikus zenét tanul gyerekkora óta, csak azzal foglalkozik. Nemzetközi versenyeken szerepel, több ismert szimfonikus zenekarban is játszik, így sokat van külföldön. Nagyon sok cigányzenészt ismer, különösen a klasszikus zene területén. Komolyan tanulja az angol nyelvet.
- Budapesten élő, 23 éves nő, hajadon, a szüleivel lakik. A Zeneművészeti Főiskola harmadéves, hegedű szakos hallgatója. Régi zenészcsaládból származik, apja cigányprímás. Bár egyáltalán nem látszik rajta etnikai hovatartozása, származását nem titkolja, de nem is dicsekszik vele. Leginkább úgy szokta környezetére tudomására hozni cigány mivoltát, hogy megnevezi apja foglalkozását. Tanul németül és angolul. Szimfonikus zenekarok tagjaként sokat jár külföldön.

Egyébként ez nem csak a cigányokra jellemző: magyar zenészekkel van tele a világ összes kisebb és nagyobb szimfonikus zenekara.²² Ehhez hozzájárul az is, hogy egyre több Zeneakadémiát végzett zenésztől hallani: cigány származásúakat egyszerűen nem akarnak alkalmazni néhány zenekarnál, és ezt a jelentkezőkkel nyíltan közlik is. Indokaik szerint a cigányok megbízhatatlannak, és akiket mégis elfogadnak, azoktól elvárják a teljes szakmai és emberi asszimilációt.

Nyugaton megbecsülik a zenészeket, senkit nem érdekel cigány származásuk. Kapnak letelepedési engedélyt, és családjukkal együtt kényelmes életet tudnak élni még egy kicsi városban is. Sok külföldi zenésszel tartanak kapcsolatot, köztük olyan magyar cigányokkal is, akik néhány éve már kint dolgoznak. Évente akár többször is találkoznak, ezekre az alkalmakra a zenekari turnék során van lehetőségük. Elmondásuk szerint ilyenkor jutnak a legtöbb információhoz a külföldi lehetőségekről, viszonyokról, és emiatt nincsenek rászorulva a tömegkommunikációs eszközök – általuk hamisnak tartott – híradásaira.

Cigányzenét játszó, idősödő zenészek. A zenészek második nagy csoportja a napjainkra már előregedő generáció, amelynek tagjai az 1960–70-es években a cigányzene utolsó virágkorának haszonélvezői voltak. Egyrészt klasszikus cigányzenét játszottak, hagyományos népzenei felállásban, másrészt tánczenét. Ők voltak az igazi „vendéglátósak”, akik jól kerestek, sok pénzt fel tudtak halmozni. A fizetésüket ugyan szándékosan alacsonyan tartották, de ők nem bánták, hiszen a többszörösét megkeresték egy este a borralából.

A második csoportba sorolt interjúalanyokról

- Lásd melléklet (83. o.).
- Pest megyében élő, 58 éves férfi. Családjában mindig foglalkoztak zenével, de nem hivatásszerűen. Ő lett az első hivatásos előadóművész. Tánczenekarokban játszott dobosként. Mivel csak lánygyerekei vannak, senki nem követte a hivatását. A rendszerváltozás után nem tudott többé zenészként elhelyezkedni, segédmunkásként dolgozott néhány évet, de ebbe mind fizikailag, mind szellemileg belerokkant. Jelenleg rokkantnyugdíjas.
- Pest megyei városban élő, 57 éves férfi. Régi zenészcsalád tagja, nagybőgős. Fiatalkorában klasszikus zenészként indult, zenekarok tagjaként

²²Elmondásuk szerint a magyar mellett az olasz muzsikusok körében alakulnak hasonlóan a viszonyok.

már a hatvanas években sok országban megfordult (Európában szinte mindenütt járt, de többször volt a Szovjetunióban). Később inkább mégis a klasszikus cigányzenét választotta, leginkább felesége hatására, aki vidéken élt, így ő is feladta pesti egzisztenciáját. Anyagi helyzete már a nyolcvanas évek elején kezdett megrendülni, mivel nagyobb cigányzenekarokra már akkor sem volt szükség, különösen vidéken. Ekkor még néhány évet tudott játszani tánczenekarokban basszusgitárosként, vagy nyaranta néhány hónapos szerződéssel a Balatonnál. A rendszerváltozás után azonban soha többé nem tudott elhelyezkedni szakmájában. Rövid ideig gyári segédmunkásként dolgozott, de idegállapota miatt leszázalékolták. Jelenleg feleségével együtt a gyerekei tartják el, akik nem zenei pályán dolgoznak. Többé már nem akar zenével foglalkozni.

- Szolnok megyében élő 60 éves férfi, országosan ismert zenészcsalád tagja, primás. Apja zenekarában kezdte pályafutását, majd különböző népi együttesek kísérője volt; sokat járt külföldön, többször megfordult Ausztriában, Finnországban, Németországban, Olaszországban. A rendszerváltozás után soha többé nem tudott a szakmájában dolgozni, anyagi helyzete annyira megrendült, hogy egy éve a házat a tartozásai miatt elárverezték. Fia, aki szintén tanult cigányprimás, Budapesten egy virágboltban dolgozik segédmunkásként.

Az elhelyezkedéssel nem voltak problémáik: az OSZK (Országos Szórátkoztatózenei Központ) az éppen szerződésben nem lévőket szakmai szervezatként kiközvetítette a vendéglátóhelyekre, ahol nem utasíthatták vissza őket. Nem is állt érdekükben, hiszen a zenészek szinte ingyen dolgoztak, a zeneszolgáltatás pedig egyfelől növelte a forgalmat, másfelől meg kellett felelniük az adott osztályba soroláshoz feltételként előírt kötelező zenekari nagyságnak.

A zenekarok a kiközvetítés révén gyakran eljutottak külföldre is, szerződéssel. Nem akartak kint maradni, mivel az súlyos jogi következményekkel járt volna (disszidálás), és mert a valutában megkeresett pénzükből itthon királyi módon élhettek. Mindenki törekedett hát külföldre, de csak néhány hónapra, legfeljebb egy évre kötött szerződést. Leginkább Ausztria, Németország jött szóba, de az igazán jó (és szerencsés) zenészek eljutottak Kanadába, az USA-ba, sőt Ausztráliába is. A távoli helyeken a magyar kolóniák tagjainak játszottak, elsősorban magyar éttermek szerződtették őket.

Az 1980-as évek közepétől kezdődtek az elhelyezkedési problémák, a gépzene olcsósága erősen aláásta lehetőségeiket. A rendszerváltozás utáni privatizációban aztán egyik pillanatról a másikra váltak munkanélkülivé. Az

OSZK már nem tudta megvédeni érdekeiket. Tragédiájuk, hogy a zenélésen kívül semmi másra nem értenek. Néhányan kényszerűségből próbálkoztak vállalkozással vagy más munkával, de a vállalkozások zöme tönkrement, és többen lelkileg is belerokkantak a társadalmi-anyagi lefokoztatásba. Tartalékaikat mostanra elték fel, helyzetük kilátástalanná vált.

Vannak, akik még utolsó lehetőségként megpróbálkoznak a külföldi munkavállalással. Célterületként azok a helyek jöhetnek szóba, ahol még él az idősebb generációhoz tartozó magyar kolónia. Nekik még igényük van a *Gyere Bodri kutyám...* kezdetű nótára. A lehetőségek azonban egyre szűkebbek. Az öregeknek már nemigen van kapcsolatuk a kinti zenészekkel; amikor kint jártak, akkor is inkább csak egymással vagy a kinti magyarokkal érintkeztek. Így nem tanultak idegen nyelvet, ritkán tettek szert külföldi barátokra.

Autentikus népzenei játszó zenészek. A zenészek harmadik nagy csoportja általában oláh cigány származású. Autodidakta, autentikus cigány népzenei játszó együttesek tagjai, az utóbbi 10–15 évben tűntek fel, és egyre nagyobb igény van rájuk. Számukra ez elégtételt nyújt, hiszen a képzett, hagyományos klasszikus cigányzenei játszó soha nem tekintették őket zenészeknek, szóba sem álltak velük.

A harmadik csoportba sorolt interjúalanyokról

- 36 éves, oláh cigány származású nő. Háztartásbeli, két gyereket nevel. Tíz éve működik közre alkalomszerűen autentikus cigány népzenei játszó együttesekben. Mivel egyre nagyobb az érdeklődés a zenéjük iránt, jól keres vele, többször volt külföldön is.
- Budapesten élő, 26 éves cigány nő, egy autentikus népzenei játszó ismert együttes tagja. Állítása szerint nem oláh cigány, de anyanyelvi szinten beszél cigányul. Az év nagy részét külföldön tölti.
- 45 éves, oláh cigány férfi. Több vállalkozás tulajdonosa, de rendszeresen fellép autentikus cigány népzenei játszó együttesekben. Elmondása szerint ezzel jól lehet keresni, de számára ez önmagában nem kielégítő. Külföldön csak turistaként járt az elmúlt években, főleg német nyelvterületen.

Korábban nem a zenélésből éltek, hanem valamilyen vállalkozási, kereskedelmi tevékenységből, ám a zenéjük iránt mutatkozó növekvő kereslet egyre többüket ebbe az irányba fordította. Nagy sikereket aratnak külföldön, főleg angol nyelvterületen, ahol jól megfizetik őket „egzotikus” voltuk miatt.

Migrációs hajlandóságuk esetleges, de cigány anyanyelvük révén könnyen tudnak kapcsolatot teremteni külföldi cigányokkal, és a jobb élet reményében hajlandók is külföldre költözni. Különösen így gondolják, mióta úgy látják, hogy igen nagy cigányellenesség van Magyarországon. Többen elmesélték, hogy bárhol járnak a világban (Anglia, Németország, esetleg Kanada), mindig találkoznak oláh cigányokkal. Velük természetesen tudnak beszélni, egymás társaságát kifejezetten keresik, egymást segíteni tudják. Elmondásuk szerint elsősorban ezekből a kapcsolatokból merítik információikat a külföldi helyzetről és lehetőségekről.

A cigányzenészek és a migráció

A három csoportra tagolódó cigányzenész-társadalom tagjaival készített mélyinterjúk során igyekeztünk minél többet megtudni a migrációval összekapcsolható élettrészetekről (akár a kérdezetteknek, akár az ő ismerőseiknek volt migrációs tapasztalatuk), mivel a szakmai érvényesülés legjelentősebb terepe napjainkban immár külföldön található. Részletesen körüljártuk a külföldi kiutazások, munkavállalások témakörét, beleértve azok előzményeit, előkészületeit, a kinttartózkodás körülményeit, eredményességét és utóhatásait. Kíváncsiak voltunk, honnan szerezték értesüléseiket, és miként osztották meg információikat és tapasztalataikat a közösség többi tagjával.

A beszélgetésekből kirajzolódott, hogy mindezek hogyan befolyásolják migrációs hajlandóságukat.

A külföldi munkavállalással kapcsolatos történetek többsége az 1960–70-es évekből származik, amikor a zenészek Ausztriába, az NSZK-ba, az USA-ba utaztak éves szerződésekkel. Nem vitték a családot, az egész zenekar egy lakásban lakott, minden pénzt félretettek és hazahozták. Néhányszor a család meglátogatta őket egy-egy hétre.

Többször kaptak ajánlatot a letelepedésre, de nem kívántak élni a lehetőséggel, mivel magyarnak tartották magukat és szerették hazájukat. Ma már bánják, hogy elszalasztották a lehetőségeket. „Ha kijutunk néhány hónapra szerződéssel, odakint mint magyar művészeket ünnepelnek minket. Itthon meg leköpnék, mint piszkos cigányt” – mondta egy hagyományos cigányzenét játszó férfi.

Az egyik komolyzenész mesélte: egy tizenöt évvel idősebb barátja az 1990-es évek elején egy Bécs melletti zeneiskolában vállalt tanári állást. A lehetőséget a már kint dolgozó zenész kollégáinak köszönhette, tőlük kapta az információt, hogy hegedűtanárt keresnek. Nagyon jól érezte magát, de olyan honvágya volt, hogy nem is gondolt a végleges letelepedésre (pedig még biz-

tosítást²³ is kötött, amit jelenleg is fizet, és jövedelmet is húz belőle). Öt év múltán egy zenei tagozatos vidéki gimnáziumba jött vissza igazgatónak. Elismerik szakmai tudását, kitűnő nyelvismeretét, és támaszkodnak kinti kapcsolataira is, hiszen azóta sok zenekari-énekkari turnét szervezett Ausztriába és Németországba a tanítványainak.

Interjúalanyaim a munkalehetőségekről, a kinti körülményekről, a cigányok megítéléséről szinte kizárólag személyes kapcsolatok révén tájékozódnak. Alapvetően hazugnak tartják a médiumokat, hiszen azt hallják ismerősöktől, régi munkaadóktól, hogy szívesen várják őket külhonban. Európában megítélésük szerint még nincs „cigánykérdés”, bár mostanában az oláh cigányok tömeges kivándorlása miatt már érezhető bizonyos ellenérzés. Őket azonban nem azonosítják velük, igaz, ők is csak zenészekkel tartanak kapcsolatot. Ismeretségeiket cigány és nem cigány emberekkel alapvetően a kinti munka során kötik. A legtöbb esetben a kapcsolat meg is marad az alkalmi találkozások szintjén, amire módot ad, ha magyar zenekarral külföldön turnézhatnak.

A komolyzenészek már itthon megtanulják az idegen nyelvet, kint pedig tökéletesítik nyelvtudásukat. Nem is tehetnek másként, mert egy színházban vagy szimfonikus zenekarban kizárólag a magyar nyelv ismeretével nem tudnák ellátni munkájukat. Az utazásaikat előre letárgyalt szerződés alapján szervezik meg, így általában biztosra mennek. Elmondásuk szerint többnyire a külföldi menedzserek keresik meg őket, akik pontosan tudják, „ki az, aki számít”. Mivel itthon már nincs semmilyen lehetőségük, sokan szeretnének kint maradni. Elsősorban letelepedési engedélyt akarnak szerezni, amit viszonylag könnyen meg is kapnak, mivel a kintlévők előkészítik az utazást. A menekültstátusért folyamodás csak az utóbbi időben lett divatos (nem tartják igazán hatékony megoldásnak).

A fiatalok először próbaidőre mennek valamelyik zenekarhoz, és amennyiben megszilárdult a helyzetük, maguk után viszik a családjukat is. A kijutás első lépése a próbajáték, amit minden külföldi zenekarnál, színháznál legalább éves rendszerességgel tartanak. Itt bemutatják játékukat, tudásukat, és ha azonnal nincs is szükség rájuk, a jobbak bekerülnek a közvetítéssel foglalkozók noteszába. Ezután már gyakorta szerződéssel és munkavállalási engedéllyel jelentkeznek náluk a szervezők. A kiutazás előtt itthon mindent felszámolnak, az utazás költségeit egyetlen megmaradt és pénzzé tehető vagyontárgyukból, lakásuk árából teremtik elő.

²³ Nem tudta pontosan megmondani, mi az, talán valamiféle magánnyugdíj-pénztári tagság.

A kint élő cigányok körülményeiről, helyzetéről igazán csak az oláh cigányok tudtak beszámolni. Őket élénken érdeklí a kintiek sorsa, és kapcsolatot is tudnak velük teremteni kiutazásuk alkalmával. Véleményük szerint sokkal jobb a külföldön élő cigányok helyzete, mint a Magyarországon élőké. A romungrók szempontjából a kérdés nem vetődik fel; szerintük kint nincs cigánykérdés, és őket nem is tekintik romának.

Milyen szerepet tölt be a zenészek kivándorlásában, kiutazásuk, külföldi munkavállalásuk előkészítésében a magyarországi média? A kérdés vizsgálatkor arra a megállapításra jutottam, hogy a zenészek „médiafogyasztása” nagyon kicsi. Újságot legfeljebb a fiatalok olvasnak, és ők is inkább csak bulvárlapot. Információkat általában a televíziók híradásaiból szereznek, de igen kevésbé bíznak a hitelességükben. Leginkább a kereskedelmi televíziók divatos műsorait nézik (*Tények, Akták*) – az utóbbi időben lezajló tömeges kivándorlásról is láttak híradásokat –, de a személyes kapcsolatokból szerzett értesülések szerintük szöges ellentétben állnak a televíziós csatornák által közöltekkel. Kisebbségi lapokat gyakorlatilag nem olvasnak és nem is igazán ismernek, legfeljebb csak néhánynak a címét. Összefoglalóan elmondható, hogy nem hisznek a médiumoknak, és a nem is kíváncsiak igazán az esetleges új migrációs hírekre. Tudják, hogy az európai országok megnehezítették a munkavállalást, de bíznak benne, hogy csak átmenetileg, és később újra próbálkozhatnak.

Beszélgetések cigányzenészekkel

1. „Az a víz, ami egyszer elfolyt, nem jön vissza...”

Interjúalanyom 62 éves férfi, családjával egy Pest megyei kisvárosban él. Évszázadokra visszamenőleg híres zenészdinasztiából származik, minden felmenője a klasszikus cigányzene művelője volt. Ő először cimbalmozni tanult, de a hatvanas évek elejétől átképezte magát zongoristává. Hivatásos előadóművészként dolgozott éttermekben, szállodákban, leginkább szólístaként, de tánczenekarokban is. A rendszerváltozás után nem tudott többé elhelyezkedni szakmájában, több vállalkozást is indított megtakarított pénzéből a megélhetés végett, de szaktudás hiányában ezek nem voltak sikeresek, csak tartalékait emésztették fel. Jelenleg nyugdíjas, anyagi helyzete megrendült. Két gyereke szintén tanult zongorázni (egyiküknek van hivatásos előadóművészi oklevele), de nem dolgoznak a szakmában. Az apa tudatosan beszélt le őket, így egyetemi végzettségükkel humán területen dolgoznak. A zenész szak-

mában nagyon sok cigány és nem cigány embert ismer az ország egész területén, de külföldön dolgozókkal is kapcsolatba került az évek során.

– 35 évig voltam hivatásos zenész, előadóművész. Először cimbalmozni tanultam, de elég hamar áttértem a zongorára. Apám is zenész volt, karmester. A hegedűtől a zongoráig, a cimbalomtól a klarinétig minden hangszeren játszott és tanította a zenészeket Pest megyében, Szolnok megyében, minden hangszeren. Gondolom, nemcsak ezért, de saját magam is úgy éreztem, hogy egész életemet ezzel szeretném tölteni, erre születtem én, és ezt szerettem meg. Már négy–öt éves koromban cimbalmoztam, mert volt a családban két cimbalom is. Nem adták el rögtön apám halála után a hangszerét, Gyula nagybátyám szintén cimbalmos volt.

– De miért természetes az, hogy ha valaki zenész családba születik, elkezd hangszeren játszani?

– Abban az időben nem tudtam volna ezt megfogalmazni. Ma már talán igen: általában igaz az a kijelentés, hogy erre született az ember, benne van az ember génjeiben, érzéseiben, az idegrendszerében, a gondolatában, az agyában, és nem bírja kitörölni. Ez jön magától.

– De azért tanulásra is szükség van. Ki mondta neked először, hogy ülj oda a hangszerhez?

– Apám – pedig nem is emlékszem rá igazán, mert korán meghalt –, már kicsi koromban a cimbalomhoz ültetett, és azt mondta – anyám mesélte később –, hogyha ő már nem is fog élni, akkor is biztos, hogy én hivatásos művész, tanár vagy valamilyen zenész leszek. Mert akkor is, ha odaültetett, meg beszélt, meg cimbalomverőt adott a kezembe, meg akkor is, amikor nem kellett engem odaültetni, én mindig cimbalmoztam.

Később elkezdtek otthon tanítani, Gyula bátyám, már hatéves koromban. És amikor már voltam olyan tíz-tizenkét éves, elmentem olyan helyekre, például Szolnokra is tanulni, ahol nagy tudású cimbalmos volt. Állítom, az ország legjobb zenészei voltak Szolnokon, Cegléden is volt egy-kettő, Debrecenben, Miskolcon is, ott nagyon magas szinten voltak. Éveken keresztül tehát tőlük tanultam.

– Úgy gondolod, ha tovább élt volna édesapád, ő is azt akarta volna, hogy mindenképpen zenész legyél? Tehát ő úgy gondolhatta, megéri, hogy valaki zenész legyen? Abban az időben, a háború után?

– Igen, azt hiszem, ő is úgy gondolta volna. Ahogy az én tudomásomra jutott, az én apám az egy kimondottan kulturált emberként említhető, így titulálták. Mesélte anyám, hogy olyan nyílt felfogású ember volt, aki harminc-negyven évre előre látott, azt is tudta, hogy milyen modern világ lesz, felve-

szik hanglemezekre a játékunkat és megörökítik, és nem lesz szükség annyi élő zenére. Pedig borzasztó nagy tudású zenészek voltak, sokan megszenvedtek érte, évszázadok alatt rakódott rájuk az a zenei kultúra, a sok tapasztalat. De be is következett az, hogy végül nincs már annyi zenészre szükség, pláne cigányzenészre. A technika hozta.

De úgy értelmezem, hogy ez a családfában van, nem lehetett máshogy, úri cigányoknak nevezték azokat a cigányokat annak idején, akik művészi, hivatásos szinten játszottak zenét. Hogy visszatérjek a gyökerekhez: anyámnak országosan olyan híres zenészek voltak a bátyjai, szülei, hogy egész Magyarországon közismert neveket tudok emlegetni: például Szolnokon a Lukács család, máig is ők, száz év óta, akik Szolnok zenei életének a színvonalát, a krémjét képviselik. Közben a háború előtt, közvetlen a háború után, „becsúszott” közéjük egy-egy orvos, meg egypár tanultabb ember. Volt, aki nem ment zenei pályára, de ott is meghatározó volt a zene.

Nem voltunk jobb anyagi helyzetben, mint mások, csak talán gondolkodásban jártunk előbb, nem anyagilag. Mert abban az időben elég sok szegény volt, a háború előtti időszakban. A háború után már mi nagyon előnyös helyzetbe kerültünk, lehetőségeket kaptunk, és nagyon olyan volt a család, hogy akaraterővel, ambícióval és úgy látszik, tehetséggel is bírta, és fel tudott zárkózni az akkori társadalom színvonalára. Annyira, hogy komoly, szép épületeket épített a család, külföldi utak voltak. Az ország legjobb zenészeitől tanultak, olyan nagy neveket tudok említeni, mint Lukács István, aki a világ legjobb cimbalmosa volt. Szó szerint. Így kell érteni. A Stúdióban tanított. Én több mint öt évig hozzá jártam. Ennek az egésznek az összessége, a tehetség meg az akaraterő – talán ezeknek köszönhetjük, hogy így alakult.

– A háború előtt és utána is sok roma élt itt, akik közül nagyon kevesen tudtak valamennyire kiemelkedni, legtöbben valamilyen munkások lettek, előtte földeken, nagybirtokon dolgoztak cselédként. Egy-kettőnek azért sikerült kiemelkedni, zenészként. De itt mindenki muzsikus cigánynak nevezi magát. Ez azt a vágyat fejezi ki, hogy mindenki szeretett volna egy kicsit magasabb szinten élni, és ehhez a zenélés volt az út?

– Igen. És nagyon érdekes, hogy a muzsikus cigányoknak is csak egy-két százaléka tudott művésszé válni. A többi cigánynak csak a vágya volt meg, habár mindenkinek otthon oda volt téve a sarokba a hangszere, hegedű, cimbalom. De hát őket neveztük mi, zenészek meg a nép is, paraszt cigánynak. Ezt úgy tudnám megmagyarázni, hogy mint a magyar nép között a földművesek, nem tudtak sajnos kitörni. Egy-kettő egy bizonyos szintre esetleg. De oda soha nem jutottak fel, ahogy az oláh cigányok sem. Így különösen hozzájuk nekünk a világon semmi közünk sincs, az oláh cigány nem értelmiségi, nem is

zenész cigány, az egy másik világ, ugyanannyi köze van a zenész cigánynak hozzá, mint a magyar embernek, vagy a kínaiaknak. Semmi.

– Tehát az igazi muzsikusként nemcsak az oláhoktól különböztették meg magukat, hanem még azoktól a magyar cigányoktól is, akik nem muzsikusok. Tehát ez egy szűk kaszt volt?

– Úgy van, ez a helyes megfogalmazás. Még hozzáfűzném azt is, hogy a muzsikusként cigányokban élt, és amíg világ van, még élni is fog az, hogy ez egy annyira szűk kis kör, hogy oda soha az életben senki sem jutott be. Aki nem volt muzsikusként cigány, azt nemhogy barátukká fogadták volna, vagy a lakásukba beengedték volna, de nem is tekintették még ismerősnek sem. Soha nem nőültek közülük, még a közelükbe sem kerülhettek azoknak, akik zenészek. De máig is, ebben a szegény rendszerben, amikor már a zenész cigányokat tudják nélkülözni, máig sem ereszkednek le odáig az igazi muzsikusként cigányok, hogy szóba álljanak, komolyan vegyék azokat az embereket.

– És mi lett azokból, akik beleszülettek ugyan egy zenész családba, de nem lettek muzsikusok, mert nem volt tehetségük, más dolgokkal kezdtek el foglalkozni? Problémát jelentett ez a családban?

– A család tagjai maradtak azért, de egy külső körre kerültek, amit mindig éreztek, és szinte ők tartották magukat távol a családtól, a muzsikusoktól, a rokonoktól meg a testvéreiktől. Kisebbségi érzésük volt, hogy nem tudtak oda feljutni. Na, most ennek ellenére a szüleikkel a kapcsolatot tartották. Tehát a családban éltek, de periférián.

– Hogyan telt a napja egy jó zenésznek? Volt gyakorlás? Elég volt egyszer bekerülni a bandába, és utána már mindig ugyanazt játszotta?

– Nincs a világon olyan művész, aki többet tanul vagy gyakorol, mint a muzsikusként cigány. Felkelt reggel egy jó muzsikusként családból származó fiatal ember, és tizenkét óráig, amíg fel nem tették az ebédet, egyfolytában gyakorolt. Hatvanéves koráig egyvégtében. Voltak időszakok, amikor a nagy technikára volt szükség, volt, amikor csak a verbunkosokra, magyar nótára, akkor a nagyobb hangsúlyt arra fektették. De skáláztak, klasszikus darabokat, operákat, a világon mindent tudtak. Magyar nótát fejből legalább ötszázat kellett tudni, és ahol abba hagyták, másnap ott folytatták annak a gyakorlását. És állandóan finomították. Technikailag és az előadásmódot is, és aki a legjobb zenész volt, nem szólt bele már, de állandóan figyelemmel kísérte a gyakorlatot. Egy fél hangot, egy rossz ütést nem hagytak kijavítatlanul, rögtön beszólt, hogy: mit csinálsz? Élete végéig így gyakorolt a zenész. És megfeszítő zenekari gyakorlatok, naponta két óra hosszat, aztán este hat-nyolc óra hosszat meg muzsikáltak. Ezen felül kötelező volt egy jó muzsikusként családban otthon mindent megtanulni, amikor már olyan színvonalon tudott muzsikálni, hogy

elfogadta a családban a legjobb zenész, akkor menni kellett neki egy nagyobb zenészhez tanulni. Ha úgy kellett, hat hónapig, ha úgy, akkor egy évig, amíg a megfelelő színvonalat el nem érte. A végén a primások királyáig kellett eljutni és attól is tanulni. Mellette pedig elvégezték a muzsikus akadémiákat, szóval többet tanultak, mint akik azelőtt elvégezték az egyetemeket.

– Ha egy fiatal sokat tanult, és jobb lett, mint a többiek, átvehette a családban a zenei irányítást?

– Természetesen. Minden zenész családnak az volt a célja, hogy az ő fia legyen a legjobb muzsikus. Ez volt a dísz az egész családnak, a mindene. Az életüket, a házukat, mindenüket érte áldozták. Ez minden családban így volt.

– És akinek nem nagyon volt kedve gyakorolni, tanulni?

– Azt nem erőltették, az nem lett zenész. Azt mondták rá, hogy ebből már úgyse lenne igazi muzsikus. Mert egy zenész cigány az megszállott ember... Volt egy nagybátyám, a Lukács Oszkár, az egy annyira szuper muzsikus volt, hogy a Boros Lajos után rögtön őt emlegették, hát ő évtizedeken keresztül a hegedűjével feküdt le. És ha éjjel felébredt, és valami eszébe jutott, akkor igenis éjszaka is kigyakorolta. Meg az utcán is, mindig a hóna alatt volt a hegedű, és bármikor előkapta. Ennyire zeneimádók voltak. Még máig is. Nem élnek belőle, de muzsikálnak mindennap, máig is.

– Abban az időben, ha ennyire elismertek voltak, meggazdagodtak a zenész cigányok?

– Nem gazdagodtak meg, de az úri cigányok megéltek, mert a magyar emberek, különösen a felsőbb réteg, a tanultabbak és mondhatnám, a bárók, grófok, azok nagyon szerettek mulatni. Egyszóval a cigányzenészek, az úri cigányok megéltek, de soha nem gazdagodtak meg. Annyit kerestek, hogy kényelmesen, jól éltek, eljártak presszóba a családdal, éltek, szórakoztak, jól öltöztek és jól étkeztek. Annyit nem tudtak keresni, hogy milliomosok legyenek, de azért szép, megbecsült életet éltek.

– És mi változott a háború után? Itt egy egészen más rendszer jött, a nagy mulatós úri világnak befellegzett. Mi lett a cigányzenészekkel?

– A háború után jött az a politikai áramlat, hogy jön a munkásosztály, és eltöröltük a bárókat, grófokat, gazdagokat, éljen a proletarizmus, ez vonatkozott a cigányokra is. Akkor kiiktatták az úri cigányokat. Egy-két zenekart meghagytak, akikre még szükség volt, vagy egy-két olyat meghagytak, akik abban a rendszerben nőttek fel, megtanultak egy kicsit muzsikálni, és alakultak ilyen népi együttesek, ott játszhattak. Ezekből egy-egy zenekart engedtek létezni, a többit nem nagyon.

– De mit csináltak, ha nem játszhattak tovább?

– Ugyanúgy, mint a mostani rendszerben, megszüntették őket, vegetáltak. Nem nagyon mentek el dolgozni, mert az nagyon derogált nekik... gondoljunk bele, aki egész életében tanult és ilyen magas színvonalon játszott, úriember volt, utána menjen el söprögetni, takarítani? Így aztán vegetáltak, ahogy tudtak, de annyira nem alázták meg magukat, hogy elmenjenek segédmunkásnak, ilyesminek.

– *Ennek ellenére továbbra is zenésznek nevelték a gyerekeiket?*

– Így van, zenésznek nevelték. Akkor jött a Kádár-korszak, itt kinőtte magát egy olyan generáció, amelyik szintén nagyon megtanult muzsikálni. Jöttek Lakatosék, Boros Lajos, a Járóka család, a Fátyol család, a Burka család... sorolhatnám.

– *A Kádár-korszakban még voltak hagyományai a cigányzenének. Éttermekben is, mindenütt volt cigányzene, sokan foglalkoztak ezzel. De már megkezdődött az is, hogy a cigányzenészek egy része nem a hagyományos cigányzenét tanította a gyerekeinek, hanem vagy a klasszikus zene, vagy a jazz irányába vitték el őket a tanulmányaik során. Mi lehetett ennek az oka? Az előrelátás, a rossz tapasztalat? Hiszen jól éltek még a hatvanas-hetvenes években a cigányzenészek, nem?*

– Nagyon jól éltek. De voltak köztük előrelátóak, akik látták, hogy jönnek bizonyos politikai áramlatok, és nem lesz szükség annyi cigányzenészre. Az iskolázottabbak, okosabbak kapcsolak, és gyerekeiket tánczenére, klasszikus zenére tanították, vagy pedig tanárnak, művésznek nevelték. Itt jött a Szakcsi Lakatos vagy a Pege Aladár. Ennek a rétegnek a gyerekei aztán zene-tanárok, művészek lettek, akadémiát végeztek. Jazzben a legkiválóbbak lettek, magasan. Olyan nevek, hogy az egész világ ismeri őket.

– *A Kádár-rendszerben létrehozták egyrészt az OSZK-t, másrészt a rajkózenekart. Ezeknek mi volt a szerepe? Teljesen elszakították a családtól a képzést?*

– Nem egészen. Az OSZK képviselte szervezetileg a magyarországi cigányzenészeket, tánczenészeket. A cigányzenei osztály élén elismert, jó muzsikusok, tanult emberek voltak. Ők kényszerítették (de nem fizikailag) a fiatalokat, hogy megfeleljenek a kor elvárásainak. A cigányok örömmel fogadták, hogy államosították a tanulásukat. Például a zongoristák feljártak a Szófia utcába, a Stúdióba, ahol képzett, nagy művészek – az ország legjobb zongoraművészei – tanították őket tánczenére, meg volt külön jazz szak is. Tehát államilag biztosítottak olyan lehetőséget, hogy fillérékért lehetett tanulni, éppen csak az utazási költséget kellett fizetniük a vidékieknek, de ahhoz is hozzájárultak. Tehát nem kényszerítették, inkább hozzásegítették a tanuláshoz a fiatal zenészeket.

A rajkózenekar pedig úgy segítette a magyarországi tehetséges fiatalokat, hogy meghallgatták őket, felvételi volt Farkas Gyulánál, aki abszolút hallású művész volt. Tanították őket, és mindenhova vitték a zenekart. Kaptak lakást, ellátást is.

– Mi volt azokkal, akik eddig inkább családi körben tanultak, akik nem akartak ilyen képzésben részt venni? Merthogy vizsga nélkül, ugye nem lehetett dolgozni? Ezek a szervezetek kizárták azokat az embereket, akik nem akartak oda tartozni?

– Nem a szervezet zárta ki őket, hanem ők zárták ki saját magukat, mert volt egy feltétel, hogy Magyarországon előadóművészként csak az dolgozhat nyilvános helyen, különösen jobb éttermekben, presszókban, aki a megfelelő vizsgát letette. Ami azt jelentette, hogy csak a rajkózenekarban vagy az OSZK-ban tudták felkészíteni arra a színvonalra, hogy le tudjanak vizsgázni. Azért volt erre szükség, mert folyamatosan nőttek az elvárások.

– Olyan nem volt, hogy valaki nem volt szimpatikus, megharagudtak rá, és ezáltal kizárták abból a lehetőségből, hogy a szakmában dolgozzon?

– Nem. Egyetlen kérdés volt: megfelelt vagy nem felelt meg? Ha nem felelt meg, akkor adtak még lehetőséget, hogy tanuljon, akár még évekig is – volt, aki tíz évig is tanult –, addig kapott egy regisztrert, amivel kisebb helyeken, vidéken dolgozhatott, de annak is megvolt egy elvárt színvonala. És ha beért, akkor kapott kategóriát, és a világon bárhol felléphetett.

– Soha nem volt az OSZK-ban, hogy odaültettek felülről néhány funkcionáriust? A zenészek mindvégig kezükben tudták tartani ezt a szervezetet?

– Kirívó esetek nem voltak. A zenész cigánynak különben is olyan a mentalitása, hogy nincs köztünk ilyen megkülönböztetés. Itt szeretik egymást. Jó muzsikus van, meg nem jó muzsikus. Ha nem jó, akkor nem is barátkozunk vele. Kész. Ez a fő jellemző.

– A háború előtt a zenekarvezető szerződött az üzletvezetővel. Az OSZK idején hogy történt a szerződés?

– Az OSZK meghatározott száz helyet, és megkérdezte az első osztályú muzsikusokat, nagy neveket: „Hova akarsz menni Budapesten? Melyik szállodába? Melyik bárba?” És amelyiket ő akarta, oda kiközvetítette egy évre, fél évre, tehát a legnagyobb muzsikusok választhattak. De volt egy másik lehetőség is: az éttermek is kérhettek embereket. Például ott volt a Mátyás pince, oda külföldi milliomosok jártak, nagyon reprezentatív hely volt. Ott mindig az ország első primása, Lakatos Sándor játszott. Oda ő volt az igény, a követelmény. Más zenész nem is akart elébe tolni. De az üzletek nagyon megbíztak az OSZK-ban, tudták, hogy olyan embereket küldenek ki, akik

megállják a helyüket. Még III. osztályú helyeken is jól képzett zenészek játszottak.

– *És ha az üzletvezető egyezett meg a zenésszel, akkor mi volt az eljárás?*

– Az üzletvezető betelefonált az OSZK-ba, hogy szeretnék X primást szerződtetni. És ennek sem előnye, sem hátránya nem volt. A szerződést az OSZK kötötte, a zenészek kénytelenek voltak tudomásul venni. Államilag ki volt kötve, hogy hat óra hosszat játszanak, minden órában tíz perc szünetet tartva. Egy-egy vacsora jár mindenkinek, ennyi és ennyi a gázsijuk. Voltak eligazítások a zenészek részére, a vizsgán tananyag volt a viselkedés, az etika, a normák betartása. Később már az érettségit követelték meg mindenkitől, azután a primásoktól és a zongoristáktól a nyelvtudást is.

– *Vagyis aki vizsgázott művész volt Magyarországon, annak mindig volt munkája. És ha úgy alakult, hogy valakinek nem volt szerződése, és bement az OSZK-ba, segítettek neki?*

– Rögtön, a legutolsó időig, 1988-ig. Addig egy jó primás vagy egy jó zongorista száz hely közül válogathatott. Nagyon jól képviselte az érdekeinket az OSZK.

– *És a rendszerváltás után egyik pillanatról a másikra kerültek utcára a zenészek?*

– Még akkor is kidobálták őket, ha szerződésük volt. Például jött Biharke-resztesről valaki, ötszáz disznó árával meg tudta venni az üzletet, másnap már olyan zenekar jött, amelyet ő akart, és róluk igazán nem érdemes beszélni.

– *Senki nem védte meg a zenészeket?*

– Senki. Az OSZK nem tudta megvédeni, nem politikai szervezet volt, ami beleszólhatott volna az ország életébe.

– *Hány cigány származású zenész lehetett a rendszerváltozás előtt?*

– Hat-nyolcezer cigányzenész lehetett a hetvenes években.

– *És mondjuk ezer, étteremben dolgozó zenész közül hány volt cigány?*

– Ezerből 850 biztosan.

– *Melyek voltak azok a zenei területek, ahol inkább nem cigányok dolgoztak?*

– Lakodalmi zenekarok, bálók, tangóharmonika-együttesek.

– *Vendéglátós zenészeknél maradván: a zongora kinek a hangszere volt? Cigányoké? nem cigányoké?*

– Cigányok játszottak zongorán, a népi hangszereken – hegedűn, bőgőn, brácsán. Dobosok már kevesebben voltak valamivel, fúvós hangszereken meg

inkább csak magyarok játszottak, legfeljebb a szaxofon, klarinét, amiről beszélni lehet. Másról nem.

– A Kádár-rendszerben tehát mindenkinek volt állása, mindenki tudott dolgozni, jól éltek a zenészek.

– Abban a rendszerben a jó cigányzenészek meggazdagodtak. Mindenki tudott szép házat építeni, mindenkinek kocsija volt, állása volt, megbecsülték. Úgy alakult a jövedelem, hogy volt egy nem túl magas fizetés, amiből kényelmesen meg lehetett élni, és mellette háromszor-ötször annyi jatt. Ilyen jók voltak a kereseti lehetőségek. Ha nem is hatezret, de minden áldott este, a legrosszabb üzletben is, ami III. osztályú üzlet volt, eldugott, vidéken, egy ezrest még ott is össze tudott szedni.

Jó élet volt, jó polgári élet, nem volt koldus és milliomos, hanem volt egy jó középosztály. És mindenki kapott munkát, aki nem ment el dolgozni, azt közveszéyles munkakerülőnek nevezték, és elvitték, elzárták. Mindenki keresett annyit – egy-ötven volt egy pohár sör, később két forint, egy kis bécsi tíz-hatvan, a nagy bécsi tizenhat forint –, hogy megengedhette magának a család eltartása mellett, hogy esténként megigyon egy-két korsó sört, a zenészek meg mindenki fizetett, így éltek, és mindenki jól érezte magát. Ilyen normális volt. Akkor is voltak gazdagabb emberek, azok meg még jobban megbecsülték a zenészt, azt mondták, hogy élni és élni hagyni. Ez akkor érvényesült.

– Az az egy-kétezer forint hány embertől jött össze egy este? Mennyit adott egy vendég?

– Hát volt, hogy egy ember adott annyit, mint máskor húsz. De voltak kiugró események is. Például X városban, két nap alatt, negyvenezer forintot keresett meg egy zenész. Az most kábé egymillió forint.

– Ha több évtizeden keresztül ilyen jól kerestek és ilyen jól éltek a zenészek, és tényleg a cigányság arisztokráciája voltak, akkor mi történt az elmúlt tíz évben, a rendszerváltás után, hogy a zenészek borzasztóan elszegényedtek? Hova lett a vagyon?

– Két része van a dolognak: először is annak a rétegnek már elég nagy része kiöregedett. Nem kell sehol. Negyven éven felüliek nem kellenek sehol. Másik oldala a kérdésnek, hogy hova lett a vagyon? Az az igazság, hogy a cigányok, a zenészek mindig rangon alulinak tartották a gyűjtögető életmódot. Szóval ami volt, azt elköltötték, mostantól kezdve pedig se állás, se muzsika, se megélhetési lehetőség nincs.

– És mi van azokkal a fiatalokkal, akik most is cigányzenészeknek tanulnak? Lesz esélyük megélni?

– Egyáltalán nem. Nem szabad többé hangszer tanulni, pláne nem olyat, mint a hegedű vagy más népi hangszer, brácsa, bőgő. Soha többé. Az a víz, ami egyszer elfolyt, nem jön vissza, és az az életforma, azok az emberek, az a mentalitás, igény sem többé. Majd rájönnek, ha rájönnek, hogy nevetséges hülyeség, színvonalon aluli marhaság ilyen tanulni napjainkban. Minden művész ezt mondja, nem csak én.

– *Viszont az elmúlt tíz évben egyre jobban élnek azok, akik oláh cigány származásúak és a saját zenéjüket játsszák, autodidakta módon, kanna, gitár kísérettel. Mi erről a véleménye?*

– Nevetséges zenei analfabetizmus. A világon semmihez nem értenek. A világon semmi közük a zenéhez, nincs múltjuk, nincs jelenük, nem lesz jövőjük, a zenét tanulni kell konzervatóriumban, főiskolán. Ezt meg kell tanulni és úgy művelni. Nem úgy, hogy fogom magam, ütöm-verem a kaput, a kannát, ezt szélhámoságnak lehet mondani. Szemfényvesztésnek is, csak művészetnek nem.

– *A Kádár-rendszerben sok olyan zenész volt, aki kijutott külföldre. Ismerél ilyen zenészeket?*

– Az országban, aki kijárt, mindenkivel szinte baráti viszonyban voltam. Vagy pedig ha nem ennyire közeli volt a viszonyunk, akkor is nagyon jól ismertem mindenkit.

– *Ők mit meséltek a kinti megélhetésről?*

– Magyarországot kétféleképpen ismerték az egész világon: a cigányzene és a gulyás. Mert amikor kiment egy cigányzenész külföldre, mindenki ölelgette, tapsolta, kinti magyarok meg sírva csókolgatták a cigányokat. És amikor elmuzsikáltak, hogy „*A kanyargó Tisza partján, ott születtem én...*”, a rég kikerült magyarok odaadták a vagyonukat, telerakták a hegedűjüket arannyal.

– *Odakinn nagyon sok pénzt kereshettek. Ki tudott kijutni?*

– Lehetett úgy is, ha nagyon nagy neve volt valakinek, és kérte. De az OSZK azokat a zenészeket akarta kiküldeni, akik ott helyt állnak, hogy öregbítsék Magyarország hírnevét. Másodszor a rajkózenekar vitte a fiatalokat a világba mindenhova. Harmadszor pedig volt az a katonazenekar, a népi együttes, és volt még vagy három zenekar, ezek állandóan külföldi utakra mentek, őket kérték, a menedzserük állandóan kötötte a szerződéseket, hogy most ide megyünk, most oda. Állandóan úton voltak.

– *És voltak-e olyanok, akik azt mondták, hogy kinn maradnak?*

– Nemcsak hogy voltak, rengetegen élnek kint most is. Ők valahogy ráéreztek, hogy nem kell visszajönni, hogy ilyen gazdasági csőd fenyegetheti a zenészeket.

– *Az utóbbi egy-két évben van egy nagy kivándorlási hullám a cigányság körében, sokan mennek Kanadába. Kértek politikai menedékjogot is. Szerinted miért mentek ki?*

– Általában nem zenészek mentek így ki. Mert azokat közösítették ki, akik nem szerettek dolgozni, vagy olyan munkájuk volt, hogy már nem volt rájuk szükség. Na, most a zenész cigány, ha kiment, a zenekarával ment ki, és művész cigány máig is. Nálunk már csak azok szenvedik ezt a nincstelen életet, akik már annyira benne vannak a korban, hogy nem akarnak új életet kezdeni.

– *A hatvanas-hetvenes években, ha lett volna lehetőség, kinn maradtál volna?*

– Nehéz kérdés. Ha nem lett volna családom, akkor kimentem volna. Most már késő, és nagyon nehezen tudok most pénzt keresni. Lehet, hogy kimentem volna. De főleg a család, az tartott vissza, őket rendesen fel kellett nevelni.

2. „Egy másik szintre kell most már lépni a gondolkodásban is”

Beszélgetőpartnerem 22 éves budapesti, cigány származású fiatalember, aki a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola hallgatója hegedű szakon, nemso-kára egy tanári és egy kamaraművészi diploma boldog tulajdonosa. Felesége kétéves kisfiát neveli otthon.

– Édesanyám és édesapám családja is zenész család, de ők még inkább cigányzenészek voltak. Nagypám cimbalmos volt, édesanyám apja bőgős, testvéreik is mind zenészek, bátyám is zenész volt, de ő már abbahagyta ezt a szakmát. Így hát engem is már gyerekkorom óta mindig érdekelt a zene, elsőként klarinétoztam, mert akkor hallottam édesapámat gyakorolni, és ez nagyon tetszett. De aztán az ő tanácsára hallgattam, és nem próbálkoztam vele, most már én is tudom, hogy miért: sajnos a fúvós hangszerek nagyon veszélyesek, főleg gyerekkorban nem szabad elkezdni. A bátyám pedig zongorista volt, ezután állandóan a zongora előtt ültem, apám viszont nem szerette volna, hogy zongorista legyek. Biztos azért, hogy mind a két gyerek ne ugyanazt a hangszert tanulja. Engem hegedűsnek akart. De soha nem primásnak. Nem engedte, hogy cigányzenét tanuljak: nem szólt érte, ha csináltam, de ha sokat műveltem a saját felfogásomban, a saját hallásom után, akkor már mondta, hogy inkább gyakoroljak valami mást.

– *És mit gondolsz miért nem szerette volna? Hiszen neki ez volt a szakmája, ebből élt?*

– Szerintem neki – mai fejemmel nézve – volt egy rálátása, hogy a cigányzene az nem fog már sokáig kelleni, mert a cigányzene alapja ugyanúgy a klasszikus zene, mint az összes zenéé. A hangszer elsajátítását ő is klasszikus alapokon kezdte meg. Az ő apja is úgy kezdte a tanulást. Mindenki, az összes cigányzenész, vagy az édesapjától kezdte elsajátítani, a metodikát mindenki így kezdte.

– Ő is zeneiskolába járt, Egerben tanult, járt is klasszikus zenekarba sokáig. Csak akkor a cigányzene kuriózum volt az országban, és meg lehetett belőle elég jól élni. Akkor még volt, hogy bizonyos éttermekben kötelező volt cigányzenészt foglalkoztatni. Egy bandát, 3-4 taggal, és akkor még ez elég jó megélhetés volt. Édesapám, amikor mi megszülettünk, már benne volt ebbe, hogy rájött, hogy sokat kellett futkosniuk, a cigányzenész tulajdonképpen hahnizik, OSZK szervezte nekik a turnékat. Itthon borzasztóan kevés volt a fizetés. És csak külföldről tudták annyira megszédni magukat, hogy vehettek egy kocsit, vagy egy kicsit öltözködni tudtunk. Ezt aztán fokozatosan feléltük. Tehát ő rálátott, hogy ennek nem nagy jövője van.

– *Ő tudott a szakmájában dolgozni a rendszerváltozás után is?*

Elég sokáig, csak lett egy egészségügyi problémája, ami után tudta, hogy ezután már nem fújhatja komolyabban a klarinétot. De nekem ugyanakkor az általános iskolában nagyon jó volt, a zene ott volt minden nap, de az első az iskola volt, így engem nem tiltott a zenéléstől. Amikor hazamentem, soha nem kellett érte külön szólni, első volt a lecke, megtanultam az anyagot és utána gyakorolhattam. És játszani meg csak azután. Ötödikes koromig teljesen kitűnő voltam. Utána valami történhetett, mert volt egy kis felhőcske, akkor zenélni se nagyon akartam, akkor volt egy nagy anarchista korszakom. Elég hamar utolért, úgy érzem, és kamasz koromban viszont kicsit csendesebb voltam már. Akkor egy fél évre abba is hagytam a hangszeret, de utána kaptam egy olyan motivációt az életben, hogy meghívtak Heidelbergbe zenélni, a társ zeneiskolába, és ez engem annyira inspirált, hogy nekiálltam gyakorolni, és utána nagyon komolyan vettem.

A felvételi előtt egy évet nagyon komolyan gyakoroltam, és szerencsémre felvettek minden konzervatóriumba, ahova beadtam a jelentkezésemet és játszottam. Felvettek. És utána én válogathattam. A Jó Isten megsegített akkor, a munkám gyümölcse meglett.

– *Eszedbe sem jutott, hogy más területen dolgozzál? Humán szakmában vagy más főiskolára menjél?*

– Gyerekként voltak más indíttatásaim, de az külső inspiráció lehetett. Például ügyvéd szerettem volna lenni, hogy miért, azt nem tudom, talán mert néztem sokat a Petrocelli-sorozatot. Barátaim között voltak romák és nem romák is, a romák úgy hívtak, hogy Petrocelli. Csak valahogy akkor roma körben a színgitűnő nem egy dicsőség volt, a társaságban a barátok nem azt mondták, hogy jaj de jó. És valahogy ez a környezet rám hatással volt. És talán ezért volt, hogy utána abba akartam hagyni a zenélést, és az iskolát sem végeztem már színgitűnőre, de hozzá kell tennem, hogy 7–8-ikban már viszsza húztam magam. Így felvételiztem a Főiskolára is, azt mondták, hogy az a legelittebb, onnan tudok legtovább jutni az életben, tehát ezért.

– *Egyáltalán nem akartál foglalkozni a hagyományos cigányzenével? Annak ellenére, hogy édesapád tiltotta is – nem volt meg az indíttatásod?*

– Gyerekkoromban próbálkoztam, ismertem is az összes híres cigány előadókat, imádtam őket. Utána valahogy ez eltűnt az életemből, talán azért, mert elkezdtem a klasszikusokkal foglalkozni és megváltozott a baráti köröm is. Ennek tudhatom be talán, hogy most klasszikus zenész vagyok. Úgy tartom, a baráti közeget nagyon sokat számít. Hogy kik veszik körül az embert, milyen helyen, kik között lakik, ez borzasztóan fontos. Így lettek olyan barátaim, akik azóta is a klasszikus pályán vannak, és valaki már le is diplomázott, valaki tanít. Valaki zenekarban van. Akkor én azt mondtam, hogy nekem ez az életem. Ugyanakkor a konzis évek alatt is hallgattam a cigányzenét, nagyon tetszett, de a hangszeren soha nem próbáltam.

– *Hogy gondolod: van értelme a hagyományos cigányzenészségnek manapság?*

– Őszintén, rálátásom már nincsen, mert sajnos már sem baráti körömben sem családomban nincsen senki, aki ezzel foglalkozna. De azért hallom, hogy egyre jobban tetszik újra az embereknek, lehet hogy teljes dilettantizmus részemről, de én úgy érzem, hogy megint lesz jövője, azt is hallottam, hogy a 100 tagú cigányzenekart nemzeti örökség részévé nyilvánították, ez is állami elismerés a cigányzenészeknek is, hogy elfogadták őket. És most egyre többet hallani róluk és egyre színvonalasabban is játszanak.

– *Minek köszönhető, hogy egyre színvonalasabbak a hagyományos cigányzenét játszó is?*

– Asszimilálódnak a környezethez, úgy értem, hogy precízebbek, nem azt az egyszerű mulatós zenét játsszák, hanem vannak már borzasztó nagy, virtuózan játszó emberek, akik ezt tudatosan a hangszerre rá tudják tenni és megmutatni a környezetükben, nemcsak mulatságokon, hanem komolyabb helyeken fellépve is. Mint az Operában, a Kongresszusi Központban, fantasztikusan tudnak, önmagukat képzik már magasabb fokra.

Nagyon sok zenész, aki mos fellépett, sokuk művészi diplomával is rendelkezik, a Károly, aki többször fellépett az Akadémián is, a legvirtuózabb darabokat előadta, és eszméletlen nagy repertoárja van és olyan stabil, mint aki csak klasszikus zenével foglalkozik, de az élete a cigányzenében van, ő ott meg is találta a számítását.

– *Gondolod, visszatér még az az idő, ami az elmúlt századokban, vagy még a századunk elején is, hogy nagyon sok ezer cigányzenésznek biztosított volt a megélhetése, akár éttermi szinten, akár magasabb művészi szinten is, a hagyományos cigányzene?*

– Itthon? Nemigen. Most már nem is annyira a magyaroknak játszanak itthon, hanem a turistáknak. A magyarság egyik megnyilvánulása külföldön a cigányzene, még mindig úgy ismerik Magyarországot, hogy gulyás és Lakatos Sándor. És Puskás Öcsi. Nem szabad elfelejteni, hogy ez Magyarországnak egy múltja és egy öröksége, és nemcsak hogy öröksége, de borzasztó nagy kultúra – olyan, mint a matyó hímzéses ruha. Ez együtt jár a magyarsággal. Ez nem kívülálló dolog, a cigányság szerintem bele kellett hogy olvadjon az egész társadalomba. Külföldön, akik ismerik Magyarországot, azt mondják, hogy ja, a cigányok országa. A cigányokat ismerik jobban.

– *És mi a véleményed arról, hogy manapság cigányzeneként emlegetik nemcsak azt a stílust, amiről beszéltünk, hanem az autentikus cigány népzene is. Nagyon sok amatőr cigányegyüttes jelent meg, akik ezt a zenét művelik. Mi erről a véleményed?*

– A cigányzene országoként változik. Van magyar cigányzene, román cigányzene, jugoszláv, bolgár, orosz, mindenhol más, és mindegyik a maga műfajában fantasztikus és érdekes. Ez egy természet szerint a lélekhez szóló zene. Szerintem ez most egy versenyszellem, aki a legjobb zenekar, az fut fel. Mindegyik játszik valahol, mindegyiket meg lehet hallgatni, el lehet menni most az új helyekre, minden kávézóban egy balkán-zenekar dolgozik. Most hallottam jugoszláv zenekart, magyart, mindegyik ezt a balkáni zenét játssza. Az embereknek borzasztóan tetszik.

– *Sokaktól hallottam, hogy akik klasszikus képzést kaptak, és cigányzenészként dolgoznak, bizonyos ellenérzésekkel tekintenek azokra, akik autodidakta módon most együttest alapítva nem a hagyományos felállásban, hanem gitárral, kannával játszanak.*

– Hát, mi tagadás, az új cigányzenekarok egy kicsit autodidakta módon jönnek létre mostanában, bár fejlődik a világ, és túlnyomórészt azok maradnak fenn, akik tudnak haladni a korrallal. Ebben benne van minden. Mondjam azt, hogy amikor bejött a Lagzi Lajcsi a szintetizátorával és együtt üvöltött most mindenki, hogy elvette a kenyerünket, mert egyértelmű, hogy egy étte-

remben, egy mulatságon könnyebb egy szintetizátorost kifizetni, aki bekapcsolja a gépet és megcsinálja azt, amit egy 5-6 tagú cigányzenekar. Természetes, hogy nem olyan hangulatot csinál, de anyagilag jobban megéri valakinek, mint 5 személyt megfizetni. Akkor utálták a Lagzi Lajcsit is, a mulatós zenét is. Most ezek az amatőr zenészek, az autodidakták, akikről hallottam, az én számomra, mint zenész, mindenképpen tetszettek, mert azt játszották, amit tőlük vártak. És ez a legfontosabb. Mert szerintem a zenéhez úgy kell hozzáállni, mint az én tanárom teszi: ő ugyanolyan befogadóképességgel hallgat meg egy idős nénikét, aki szláv népdalt énekel Biharkeresztesen, mint ha egy nagy zenekart hallgat, amely egy Beethoven-szimfóniát ad elő.

– Érzed-e azt az ellentétet, ami tagadhatatlanul megvolt már az elmúlt évtizedekben is: a magyar cigányok, akik gyakorlatilag asszimilálódtak már, vagy a másik réteg, az oláh cigányok között, az ellentétet a magyar – oláh cigány kultúra és emberek között?

– Hogy mondjam? Én benne vagyok ebben, mert most is felléptem egy színpadon ilyen emberekkel, nagyon aranyosak voltak. Hallottam már klasszikus cigányzenész emberektől, akik nem szeretik ezt az egészet, hogy lenézik – én nem tudok így hozzáállni egy zenéhez. Nekem semmilyen zenével nincs előítéletem. Sőt, bementem a kis öltözőjükbe és megkértem: „Tudom, hogy te klasszikus vagy, egy kicsit klasszikus füllel mit játszánál ide...” és elkezdtünk együtt játszani. Borzasztó nagy öröm volt számomra, hogy bevettek a saját körükbe, és így megosztották velem az érzéseiket. És én is megoszthattam velük. Számomra ez nagyon fontos.

– Említetted, hogy édesapád is sokat járt külföldön. Megérte neki?

– Megmondhatom őszintén, apámmal a mai napig anyagi dolgokról nem beszélünk. Ezt annyira magánügyként kezeljük. De sosem volt akkor gondunk semmire, gyerekként mindenünk megvolt, ugyanakkor, ha visszagondolok, egy egyszerű kis panellakásban laktunk, semmi különleges nem volt benne. Csak maga a tudat, hogy édesapám kint volt zenélni és egy összegben hazahozott annyit, mintha itthon zenélt volna három-négy hónapot. De utána azt ugyanúgy feléltük, mintha nem is ment volna ki.

– Ha odakinn ilyen jól lehetett keresni, akkor nem fordult meg esetleg a fejében, hogy a családjával együtt kitelepel?

– Nem. Soha. Lett volna pedig lehetőség, hogy kimenjünk, elég jó fizetése lett volna, de valahogy más beleavatkozni mások életébe, és már mi sem voltunk annyira gyerekek, amikor ez volt, én 13 éves voltam. Németországba lehetett volna menni. De nekem van egy sajnos eléggé negatív véleményem a németekről. A németeknek megvan a saját aurájuk, nem hogy mi nem férünk be, mi kirekesztettek vagyunk onnan, de még a saját családtagjaikhoz is más-

képp állnak hozzá. Én úgy érzem, hogy ridegek, én nem tudnám megszokni Németországot. Ha a jövőben lesz lehetőségem, hogy kimenjek próbajátékra, nem hiszem, hogy Németországba kimennék. Számomra egy hazugság lenne, akkor csak a pénzről lenne szó.

– *Említetted, hogy voltál már többször külföldön magad is. Tervezed-e, hogy ha végzel, kint próbálj érvényesülni?*

– Igen, most elég intenzíven foglalkozom a gondolattal. Amerikát mindenképpen meg szeretném próbálni, az a lehetőségek országa, nem félek a munkától. Ha megtalálom a számításomat, akkor legszívesebben ott élném le az életemet. Kimennénk. Ha kapnék egy zenekari lehetőséget próbajátékra, felkészülnék, és ha még sikerülne is! Akkor gond nélkül kimennénk. Nekem imponál az ottani élet, de lehet, hogy, csak amit a tévéből látok, a hollywoodi beütés, de hallottam olyanokat, hogy kint éltek 15-20 évig, unokatestvérem is, pl. Kanadában és most jött haza. Ő azt mondta, hogy ott, ha valakinek van végzettsége – mert ott nagyon sokba kerül – ott azt elfogadják, ott lehet dolgozni.

– *Magyarországon meglehetősen telített a zenei pálya. Akik külföldön szeretnének megélhetést találni, azok hogy gondolják? Pár évig kinn vannak, összeszedik magukat, vagy inkább kint képzelik el az életüket?*

– Ismerek olyat, aki klasszikus zenével kiment, és megtalálta a számítását, hazajár látogatóba. Nem tudom. Erre csak azt lehet mondani, hogy az embernek egy élete van. Szerintem a család, a gyökerek mindig hiányzik az embernek kint. Én mindig azt mondom, hogy megyek zenélni. Mert ha azt mondom, hogy dolgozni megyek, az azt jelenti, hogy nem akarok most menni, de muszáj. Számomra ez ilyen. Ugyanakkor a cigányzenészek? Most volt ez a nagy kanadai örület, hogy hazaküldték őket, nem kapták meg a letelepedési engedélyt, úgy hallottam, hogy politikai menekültként kérték. Sok olyan ismerősöm van, hogy mielőtt kimentek eladták a házukat, mindenüket pénzzé tették, kint felélték, nem zenéltek, elmentek fizikai munkákra: kertészkedés, festés. Aztán hazaküldték őket, és most itthon vannak pénz nélkül. De ahogy hallom, most mennek ismét cigányzenével, fenn tudják magukat tartani.

– *Akik most kimentek ebben a nagy hullámban, nem találták meg a számításukat, gyakorlatilag mind vissza kellett jönniük, nem tudtak zenészként megélni?*

– Nem. A legnagyobbak is ablakot pucoltak, meg festettek, számítógépeket szállítottak.

– *És ha valaki nem kér menedékjogot, úgy megy ki, hogy csak zenélni akar – szerinted úgy van lehetőség dolgoznia?*

– Ahhoz kell egy munkavállalási engedély. Én nem mehetek ki úgy, hogy jöttem zenélni. Meghívás kell, munkavállalási.

– *Magyarországon meg lehet élni zenészként, akár klasszikus, akár cigányzenészként?*

– Nagyon nehéz, mert egy körbe kell tartozni. Le lehet élni egy életet, úgy is, hogy bemennek az órákra, eljátsszák az anyagot, bemennek a vizsgákra, és kaphat vörös diplomát is, de ha nincs ismeretsége, akkor nem is szólnak neki. A telefon soha nem fog nála megcsörrenni. Ez borzasztóan összetett dolog, a zene emberileg, érzelmileg, lelkiileg, fizikailag a megpróbáltatások sorozatát vonja magával. Tehát ha én nem vagyok valakinek szimpatikus, akkor abban benne van minden szinte. Szakmailag nem felelek meg vagy emberileg, vagy az öltözetem nem tetszik, vagy rosszat szólok, vagy nem úgy nézek rá, nem úgy mosolygok. Néha az is baj, ha valaki roma. Nekem volt egy roma ismerősöm, nem is látszott rajta, hogy roma, de menetközben kiderült. Mert szakmailag nem volt vele semmi probléma – csak utána elkezdtek őt az identitásával zaklatni.

– *Azt mondd, hogy egyes nagyzenekarokban nem szeretik a roma zenészeket?*

– Volt olyan, akit fel kellett vegyenek, mert olyan kevesen voltak zenészek, és ő annyira egyértelműen jó volt, hogy felvették. De lassan ki lehet golyózni mindenkit. Ha én a szakmámban jó vagyok, akkor be tudom bizonyítani azt a másiktól, hogy ő nem tud semmit. Azt mondják: gyere ki ide elé, és te itt játsszál. Vagy valahova beültetik, és itt játsszál. És nincs olyan ember, aki ilyen helyzetben mindig tökéletesen játszik. Ezek után megkérdezik: „Igen, itt akarsz te játszani?” Pszichésen kikészítik a romákat. Most van egy ifjúsági zenekar, ahová hívtak. És azt mondták, hogy köszönjük, nem, mert roma vagy. Szembe. A klasszikus zene nem arról szól, hogy ki mit tud a hangszeren, itt a megbízhatóság is számít. Mondjuk, 4 órakor van egy próba, kinyitom a hangszeremet, odaérek negyedöttre, lejátszom az egészet, felállok, kiszaladok. Hiába lehetnék a legjobb zenész. Az egész arról szól, hogy fél 4-kor benn vagyok, 3/4 4-kor benn ülök a helyemen, nem érdekes, hogy a többiek kinn cigiznek, ők megtehetik, én nem. Énnekem ott kell ülni, behangolva, nézem az állásokat, amelyek nehezek, és amikor felemeli a karmester a kezét, nekem kell az elsőnek lenni, aki felemeli a vonót és várja, hogy beintsék. És ezt el kell fogadni.

– *Úgy érzed, hogy a romáknak is feladatuk, hogy szembenézzenek önmagukkal?*

– Mindenképpen. Én tudom, hogy ki vagyok, miben vagyok jó, akkor semmi probléma. Meg tudom magam védeni. De amennyiben van támadási felü-

letem, akkor már nem – mert ha valaki elkezd azzal jönni, hogy persze, ti ilyenek vagytok meg olyanok – de én nem vagyok olyan. Egy másik szintre kell most már lépni a gondolkodásban is.

Ismertebb cigányzenészek

Balogh János – (1959–) zenész. Az Andro Drom cigány együttes alapító tagja, az Amalipe Cigány Kulturális Egyesület elnöke, a Lindri együttes vezetője.

Banda Marci – (1847–1925) primás. Apja Bihari zenekarának klarinétosa volt, ő kávéházak kedvelt muzsikusa. Az 1903. évi primásversenyen megszerezte a díjat.

Berkes Lajos – (1837–1885) primás. A híres Berkes–dinasztia alapítója, korának ünnepelelt primása. Általában főúri birtokokon játszott.

Berki László – (1941–) zenekarvezető primás, zeneszerző. 1968-tól az Állami Népi Együttes zenekarvezető primása. Több mint 20 önálló hangfelvétel jelent meg.

Bihari János – (1764–1827) zeneszerző, cigányprimás. A XIX. század elejének ünnepelelt primása, zenekarával a főúri udvarokban fellépő művésze. Néhány szerzeményét később a klasszikus zenészek is feldolgozták.

Boka Károly – (1808–1860) zenekarvezető primás. Debrecenben 24 tagú bandát alapított, amelyben több vadászkürtös is volt. Kedvenc zenésze volt Kossuth Lajosnak, aki többször megfordult házában is.

Boross Lajos – (1925–) zenekarvezető primás. Az Állami Népi Együttes tagja, majd a Száztagú Cigányzenekar vezető primása. Megválasztották a „primások királyának”.

Czinka Panna – (1711–1772) zenekarvezető primás. Már 15 évesen zenekart alapított, művészetét a környező országokban is megcsodálták.

Dankó Pista – (1858–1903) nótaszerző. Az 1890–1900-as évek legnépszerűbb dalszerzője, zenekarával bejárta az országot. Néhány ismert műve: Eltört a hegedűm, Nem fúj a szél, Most van a nap lemenőben.

Erdélyi Náci – (1845–1893) primás. A szegedi cigány-királynak nevezett zenekarvezető a városi zenede tanára is volt, mivel a bécsi konzervatóriumban végezte tanulmányait. 1886-tól négy éven keresztül Amerikában, New Yorkban játszott zenekarával.

Farkas Miska – (1829–1890) primás. Győri zenekarvezető, a Dunántúl leghíresebb primása; Bihari János unokája. 1848-ban mint tábori zenekarve-

zető Klapka György hadtestében szolgált. Később bejárta zenekarával szinte egész Európát.

Fátyol Károly – (1830–1888) gordonka-művész. Az 1848-as szabadságharcban Bunkó Antal bandájával a nemzetőrök seregében szolgált. Két fiából is jeles zenészt nevelt.

Id. Járóka Sándor – (1922–1984) primás. 1932-ben az Aranyosi Rajkózenekar primása, 1952-től a Belügyminisztérium Művészegyüttesének népi zenekarát vezette. Több kitüntetés birtokosa, fia is kitűnő primás.

Id. Kóczé Antal – (1872–1926) zenekarvezető primás. Pályafutása Bunkó Vince zenekarában kezdődött, de 1902-ben már VII. Edward angol királynak muzsikált. 1918-ban a Gellért szálló megnyitásakor is ő játszott zenekarával.

Lakatos Sándor – (1925–) primás. A legkiválóbb primások egyike, Liszt-díjas, a népművészet mestere, 1952-ben elnyerte Párizsban a hanglemezevilágverseny nagydíját. A világ szinte minden pontján megfordult zenekarával.

Patikárius Ferkó – (1827–1870) primás. Eredeti neve Dudás volt, de az anekdota szerint játékával kigyógyított egy főurat lelki betegségéből, és így „Patikáriusnak” hívták ezután. 1867-ben a párizsi világkiállításon is játszott III. Napóleon császár előtt.

Radics Béla – (1867–1930) cigányprimás. Európa több országában ünnevelt, sikeres primás. Írt keringőket, indulókat, magyar nótákat is.

Rácz Laci [„36-ik”] – (1867–1943) cigányprimás. Kitűnően improvizáló, virtuóz technikájú hegedűs, zenekarával bejárta az egész világot. A cigányok királyának nevezték.

Id. Rácz Pali – (1815–1880) primás. Élete első felét Olaszországban töltötte, katonai szolgálataiért az orosz kormánytól a Szent György-keresztet is megkapta. Magyarországra költözése után indult zenei pályája, híres szerzeménye a Lehullott a rezgőnyárfa c. nóta.

Salamon János – (1824–1899) karmester, zenekarvezető. Az első kolozsvári zenekarvezető, a magyarországi és erdélyi cigányprimások vezetője. Az 1848-49-es forradalom résztvevője.

ifj. Sánta Ferenc – (1945–) hegedűművész, zenekarvezető primás. Zene-tanár, majd az Operaház tagja volt. Zenekarával rendszeresen külföldön szerepel. Számos nóta, csárdás szerzője, önálló hanglemezei készültek.

Toki Horvát Gyula – (1920–1971) primás. 1931-től a Fővárosi Rajkózenekar vezető primása, majd 1950-től a Fővárosi Népi Zenekarnak. 1956-tól Nyugaton élt.

Varga Gusztáv – (1959–) népzeneész, énekes. 1978-tól a Kalyi Jag cigány folklóregyüttes vezetője és művészeti menedzsere, több lemeze jelent meg, együttesével sokat lép fel külföldön. 1993-ban a Kalyi Jag Roma Nemzetiségi Szakiskola alapítója. A népművészet ifjú mestere, az Európa-, és a Kisebbségért-díj elnyerője.

Klasszikus zenészek

Banda Ede – (1917–) gordonkaművész. A Magyar Rádió szólistája, a Zeneakadémia tanára, a Tatrai Vonósnégyes tagja.

Cziffra György – (1921–1994) zongoraművész. 1956-tól Franciaországban élt. Főképp Schumann, Chopin és Liszt műveit játszotta. 1969-ben alapította a Versailles-i Cziffra György Zongoraversenyt, majd tehetséges ifjú zenészek támogatására a Cziffra Alapítványt. Az egész világot bejárta, a nyolcvanas évektől gyakran látogatott Magyarországra, támogatta a magyar zenei életet.

Kóté László – (1941–) hegedűművész. 1961–1980 között az Országos Filharmónia szólistája, 1966-tól a Zeneakadémia tanára.

Rácz Aladár – (1886–1958) cimbalomművész. Eleinte cigányzenekarokban játszik, majd fokozatosan a klasszikus zene felé fordul. Ő formált a cimbalomból koncert-hangszert, ő alakította ki a klasszikus repertoárt. 1938-tól haláláig a Zeneakadémia tanára.

Ruha István – (1931–) hegedűművész. 1958 óta a kolozsvári Filharmónia zenekar szólistája, a Napoca vonósnégyes alapítója és vezetője, 1963 óta a kolozsvári Konzervatórium tanára.

Jazz, pop, rock

Babos Gyula – (1949–) jazzmuzsikus, gitáros. A Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola jazztanszakának vezető gitár tanára. Stílusa a jazz-rockhoz, a fúziós zene világához áll a legközelebb. Neves együttesekkel lép fel.

Tony Lakatos – (1958–) jazzmuzsikus, szaxofonos. A Kisrákfogó, majd Pege Aladár együttesének tagja. Napjainkban leginkább külföldön, Németországban lép fel. 1992 óta a Hesseni Rádió szólistája.

Pege Aladár – (1939–) jazzművész, nagybőgős. A nemzetközi jazzélet elismert és sokszoros díjnyertes alakja. Később klasszikus zenével is foglalkozik, 1970-től a Zeneakadémia tanára.

Snetberger Ferenc – (1957–) jazzmuzsikus, gitáros. 1988 óta Berlinben él, a kor ismert együtteseivel lép fel, vannak saját szerzeményei is.

Szakcsi Lakatos Béla – (1943–) jazzmuzsikus-zongorista, zeneszerző. Nemzetközi versenyek győztese, írt balettzenét, színházi kísérőzenét, musicalt. 1972 óta a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola jazztanszékának tanára.

IRODALOM

- „A világ létra, melyen az egyik fel, a másik le megy” . Képek a magyarországi cigányság 20. századi történetéből. Antropológiai fotóalbum (szerk. Szuhay Péter, Barati Antónia. „World is a ladder, which some go up, some go down”. Pictures of the history of gypsies in Hungary in the 20th century :antropological photo-album (ed. Péter Szuhay, Antónia Barati). Bp., Néprajzi Múz., 1993.
- A három sorsmadár. Órtilosi beás cigány népmesék (a meséket gyűjt., jegyz. és az előszót írta Eperjessy Ernő), Bp., MTA Népr. Kutató Csoport, 1991.
- A havasi sátoros. Dávid Gyula meséi (gyűjt., bev. és a jegyz. írta Nagy Olga). Bp., MTA Népr. Kutató Csoport, 1988.
- A Muzsikának Közönséges Története és egyéb írások. Magvető Kiadó, Budapest.
- Albert Ernő: Sír az út előttem. Háromszéki cigányoktól gyűjtött népköltészet és levéltári okmányok. Sepsiszentgyörgy, Albert K., 2001.
- Albert Ernő: Sok szép cigányleány. Háromszéki cigányoktól gyűjtött népdalok és balladák Sepsiszentgyörgy, Népi Alkotások Háza, 1998.
- Albert Ernő: Szabad madár. Háromszéki cigányoktól gyűjtött népköltészet és levéltári okmányok Sepsiszentgyörgy, Charta, 2000.
- Az erdő anyja. Cigány népmesék és néphagyományok (gyűjt., ford. és a bevezetőt írta Bari Károly). Bp., Gondolat, 1990.
- Az üvegtemplom. Cigány népmesék (gyűjt., lejegyezte és ford. Bari Károly). Debrecen, KLTE, 1994.
- Balázs Gusztáv: A nagyecsed-i oláh cigányok táncgyógyománya. Bp., M. Néprajzi Társ. ; M Műv. Int., 1995.
- Bánszky Pál: A naiv művészet Magyarországon. Bp., Képzőműv. Alap, 1984.
- Bari Károly. Költő, folklórkutató. Interjúk, recenziók és más írások tükrében (szerk. Kecskés József, Gödöllő, Petőfi Sándor Művelődési Központ, 1999.
- Beck Zoltán: Cigány szerzők a magyar irodalom horizontján, in: Romológia – Ciganológia, szerk.: Forray R. Katalin, Dialóg Campus Budapest-Pécs, 2000. 223. p.

- Beck Zoltán: Cigány/roma irodalom Magyarországon, in.: Ismeretek a romológia alapképzési szakhoz, szerk.: Forray R. Katalin, Bölcsész Konzorcium
- Békési Ágnes: Muzsikások. Bp., Pont, cop. 2003.
- Bíró Boglárka: Bevezetés a cigányság néprajzába, in.: Ismeretek a Romológia alapképzési szakhoz, szerk.: Forray R. Katalin; Bölcsész Konzorcium, HEFOP Iroda, Bp. 2006. 62. p.
- Choli Daróczi József: A mai magyar cigány irodalom irányai in.: Kethano Drom 2001/2
- Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében (szerk. Bartha Csilla). Bp., Nemz. Tank., 2007.
- Csemer Géza (1994): Habiszti. A szerző kiadása, h. n.
- Csengey Dénes: „Nehéz élet az ének”, in.: „Egyszer karolj át egy fát” Cigány-almanach, összeállította: Murányi Gábor, TIT Országos Cigány Ismeretterjesztő Bizottsága, Budapest, 1986. 80. p.
- Davidová, Eva – Zizka, Jan: A letelepedett cigányság népzeneje Csehszlovákiában. Folk music of the sedentary gypsies of Czechoslovakia. Lidové písně usedých cikánu-romu v Československu Bp., MTA ZTI, 1991.
- Djuric, Rajko: A roma irodalom. Bp., Pont, cop. 2004.
- Faggyas István: A cigányzene Gömörben. Debrecen, KLTE, 1993.
- Fátá ku paru da ar. Az aranyhajú lány. Beás cigány iskolai népmesegyűjtés. Kovalcsik Katalin, Orsós Anna. Pécs, Gandhi Középisk., 1994.
- Florilyé da primavara = Tavaszi virágok : Beás cigány iskolai énekeskönyv / Kovalcsik Katalin. – 2. jav. bőv. kiad. – Pécs : Gandhi Középisk. : ii cu noi, 1994. 1. köt
- Forray R. Katalin: Muzsikusnak lenni. A „Roma zenészek legális foglalkoztatásának támogatása” érdekében indított kísérleti program (kutatási zárójelentés). Pécs, PTE BTK, 2007.
- Görög Veronika: A megvetés természetrajza. A cigány alakja az európai népi gondolkodásban. (Adalékok az etnikai sztereotípiák tanulmányozásához). In: Cigány népi kultúra a Kárpát – medencében. Cigány néprajzi tanulmányok 1. Bódi Zsuzsanna közreműködésével szerk.: Barna Gábor. Salgótarján, 1993.
- Gyórfy Endre: Magyar és cigány szótár. Czigányul mondva vakeriben. Bp., M. Mercurius, 2011.
- Havas Gábor (2000): Hagyományos mesterségek. In Kemény István (szerk.): A magyarországi romák. Press Publika, h. n.
- Hegedűs Sándor: Cigány irodalmi kislexikon., Piliscsaba, Konsept-H, 2000.
- Hegedűs Sándor: Cigányábrázolás a magyar költészetben. 2. bőv. kiad., Piliscsaba : Konsept-H, 2004.

- Herke Mihály: Dankó Pista. 1858-1903. Szeged, Bába, 2009.
- Kállai Ernő (2000): Cigányzenészek és külföldi lehetőségeik. *Mozgó Világ*, 10. sz., 96–101. o.
- Kemény István (szerk.): A magyarországi romák. Press publica. é.n.
- Kovalcsik Katalin (2000): A magyarországi cigányok népzeneje. In: Kemény István (szerk.): A magyarországi romák. 41-49. *Változó Világ* 31. Budapest: Útmutató Tanácsadó és Kiadó Kft.
- Kovalcsik Katalin, Kubinyi Zsuzsa: A csenyétei daloskert. Magyararcigány iskolai énekeskönyv Pécs, Gandhi Alapítvány, 2000.
- Kovalcsik Katalin: „Ami a dalban van, az a cigány beszéd”, in: *Romológia – Ciganológia*; szerk.: Forray R. Katalin, Dialóg Campus, Budapest – Pécs, 2000. 129-137. pp.
- Kovalcsik Katalin: *Florilyé da primavara. Tavaszi virágok. Beás cigány iskolai énekeskönyv. 2. jav. bőv. kiad. Pécs, Gandhi Középisk. ii cu noi, 1994. 2. köt.*
- Kroó György: Rácz Aladár. Bp., Zenemük., 1979.
- Liszt Ferenc: *Czigányokról és a cigány zenéről Magyarországon. Hasonmás kiad. Bp., M. Mercurius, 2004.*
- Mátray Gábor (1984a): Bihari János magyar népzeneész életrajza. In uő (szerk.): *A Muzsi-kának Közönséges Története és egyéb írások. Magvető Kiadó, Budapest.*
- Mátray Gábor (1984b): *Első Toldalék a Magyar Muzsika Történetéhez. In uő (szerk.): A Muzsi-kának Közönséges Története és egyéb írások. Magvető Kiadó, Budapest.*
- Mezey Barna (szerk.) (1986): *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.*
- Moldován Domokos: *Magyar naiv művészek nyomában. Dokumentumok. Bp., Gondolat, 1987.*
- O óorro rrom taj o borzo. Rromane Paramíci. Cigány népmesék (gyűjt. és szerk. Rézműves Melinda). Bp., Fővárosi Önkormányzat Cigány Ház – Romano Kher, 2006.*
- Rajkó. Jubileumi évkönyv. 1997. (szerk. Csemer Géza). Bp., Talentum Műv. Iskola,
- Réger Zita: *Cigány gyermekvilág. Olvasókönyv a cigány gyermekfolklórból. Bp., L'Harmattan, 2002.*
- Ribó Pongrácz Éva: *Madarakból lettünk. Cigány gyermekek képei. Pécs, Pro Pannonia, 2001.*
- Romano Rácz Sándor: *Kárpáti cigány – magyar, magyar – kárpáti cigány szótár és nyelvtan. Bp., Balassi, 1994.*

- Rromane Garadune Lava. Pustik ; Roma Találós Kérdések. Könyv ; Rromani Riddles. Book I. Gurbet (szerk. Rézműves Melinda). Bp., Fővárosi Önkormányzat Cigány Ház – Romano Kher, 1999.
- Sárosi Bálint (1971): Cigányzene... Gondolat, Budapest.
- Sárosi Bálint (1996): A hangszeres magyar népzene. Püski, Budapest.
- Sárosi Bálint (1998): Mindennapi magyar zene Pesten és Budán. In Gyáni Gábor (szerk.): Az egyesített főváros. Pest, Buda, Óbuda. Városháza, Budapest. (A város arcai.)
- Sárosi Bálint: A cigányzenekar múltja az egykorú sajtó tükrében, 1776-1903. Bp., Nap, 2004.
- Sárosi Bálint: Cigányzene... Bp., Gondolat, 1971.
- Suki András: Pillantás a cigányzenére. Piliscsaba, Konsept-H, 2008.
- Szalai Andrea: Szociolingvisztikai szempontok a magyarországi cigánykutatásokban. In: Forray R. Katalin (szerk.): *Romológia-Ciganológia*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2000., 165-183.
- Szegő László: A cigány irodalom, in: Cigányok, honnét jöttek – merre tartanak? szerk.: Szegő László Kozmosz Könyvek, Budapest 1983
- Szijaszi Csaba: A cigány útra ment... Cigányzenekaraink, valamint népzenei és néptáncársaságok külföldjárása a kezdetektől a kiegyezésig. Korabeli sajtódokumentumok alapján. Bp., Masszi, 2002.
- Szuhay Péter: A cigány irodalom in.: A magyarországi romák, szerk.: Kemény István, Press Publica Budapest, 2000. 37-38. pp
- Tengerdi Győző: Balatoni nádas berek. Beás cigány énekeskönyv. Pécs, Gandhi Középisk., 1998.
- Tóth Péter (1994): Cigányok a Kárpát-medencében a XVIII. században. In Újváry Zoltán (szerk.): Történeti és néprajzi tanulmányok. Ethnica, Debrecen, 45-57. o.
- Tuza Tibor: Cigányoknak mécsvilága. Népismereti összeállítás. Történelem és irodalom Debrecen, HB MPI, 1997.
- Túzpiros kígyócska. Cigány népköltészet (vál., ford. és a bevezetőt írta Bari Károly). Bp., Gondolat, 1985.
- Vekerdi József: A cigány népmese. Bp., Akad. K, Zrínyi, 1974.